magazin istoric

ANUL XVI Nr. 11 (188) NOIEMBRIE 1982

a.

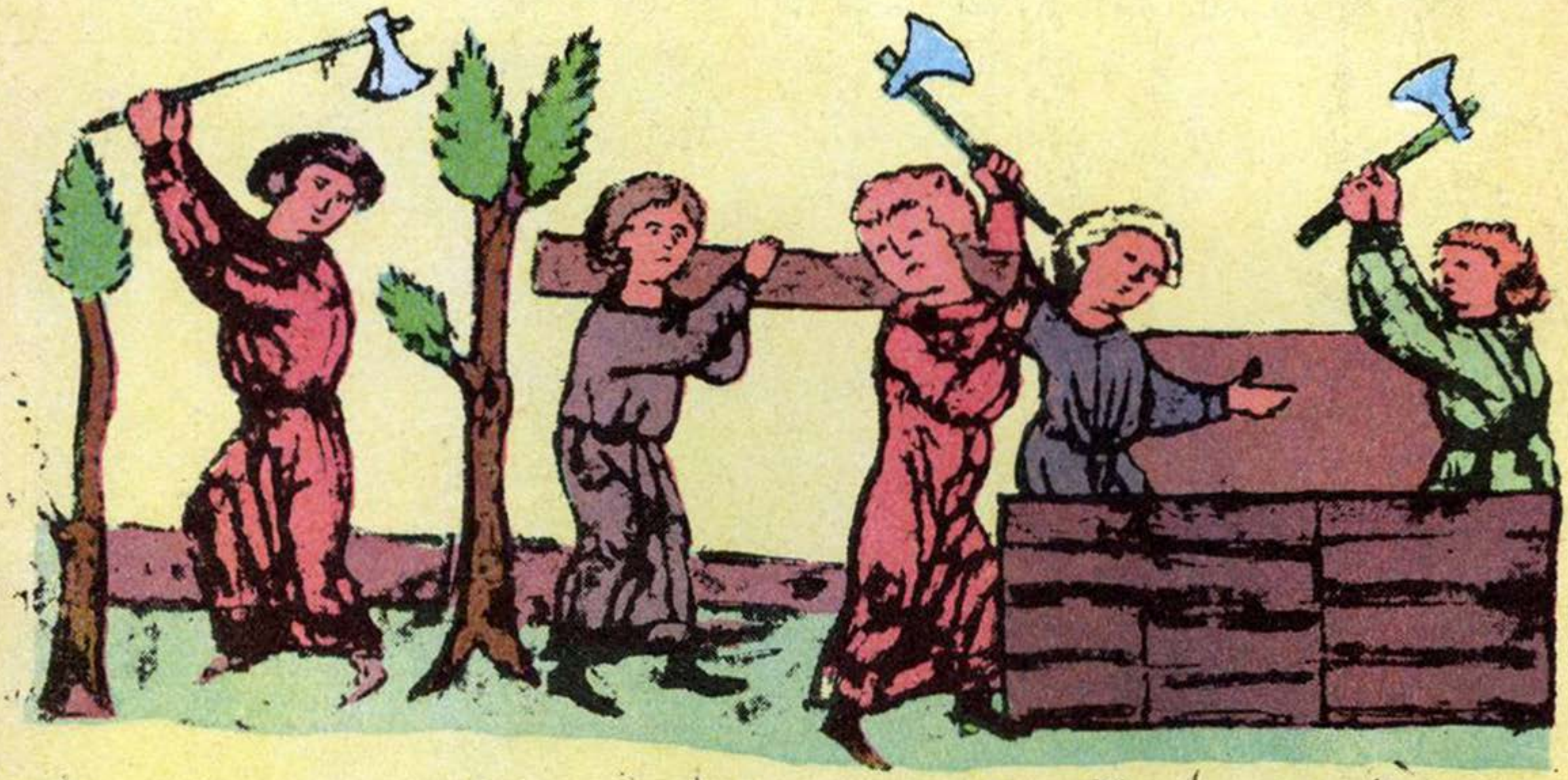

b.

c.

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVI
Nr. 11 (188)
noiembrie 1982

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFANESCU

SUMAR

O unică şi unitară istorie a poporului român:
Ion Popescu-Puţuri **2**

Apollonios Sofistul despre Zamolxis:
Marius Alexianu **4**

Pe urmele lui Bălcescu în Franţa:
Nicolae Vătămanu **5**

Maria Cantacuzino în picturile Panteonului:
Mihai Culman **10**

Transilvania — străveche vatră românească:
Ilie Ceauşescu **12**

Congresul socialist din 1915 **18**

Cantacuzinii munteni:
Virgil Cândea **20**

Tezaurul de la Ostrovul Mare:
Ştefan Burda **23**

Kiev — 1500. Spiritul etern al unui oraş:
Pavlo Zagrebelnîi **25**

Din nou despre Columb...:
Michel Lequenne **29**

20 000 000 mărci pentru Garda de fier:
Ion Spălăţelu **33**

Din culisele unui asasinat politic:
Eugen Preda **36**

Patru secole după Skanderbeg:
Gelcu Maksutovici **41**

Întortocheatul drum al diamantelor celebre:
Ioana Ursu **45**

Vrăjitoarea din Geneva **48**

Antifascistul Samu Fényes:
Livia Dandara **50**

În Bucureşti, acum 50 ani **52**

Albert Speer — confesiuni după trei decenii:
Cristian Popişteanu, Jacques de Launay **58**

• **Cărţi sosite la redacţie... 40** • **Concursul** Magazin istoric **15 din 45... 40** • **Poşta** Magazin istoric... **62**

COPERTELE NOASTRE

① Pictorul de curte al Cantacuzinilor, Pârvu Mutu-Zugravul, a rămas în istoria plasticii româneşti ca un deschizător de drumuri. Una din frescele sale se află la ctitoria agăi Matei Cantacuzino de la Filipeştii de Pădure (**Cantacuzinii munteni**, p. 20)

② Imagini dintr-o veche cronică rusă: a) Kii, Şciok şi Horiv, întemeietorii legendari ai Kievului; b) construcţia cetăţii; c) apărarea de invazia pecenegilor (**Kiev — 1500. Spiritul etern al unui oraş**, p. 25)

③ Torturile cele mai cumplite îi aşteptau pe cei bănuiţi că ar practica vrăjitoria (**Vrăjitoarea din Geneva**, p. 48)

④ Reunind sub comanda sa, alături de oşti transilvănene, contingente de ostaşi din Moldova şi Ţara Românească, Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, a repurtat importante victorii împotriva Imperiului otoman. **În imagini**: două gravuri de epocă înfăţişînd primirea de către voievod a unei solii otomane (**sus**) şi oastea lui Iancu în drum spre Varna (**Transilvania — străveche vatră românească**, p. 12)

Va trebui să avem o istorie unitară care să redea corespunzător fiecare etapă de dezvoltare economică-socială, fiecare perioadă istorică şi luptele sociale, activitatea politică, să caracterizeze, în lumina adevărului bazat pe fapte şi documente, atît rolul claselor sociale, al poporului, cît şi al diferiţilor conducători ai statului şi personalităţi politice, ştiinţifice, culturale. În această concepţie a unei istorii unice, istoria poporului român va trebui să cuprindă şi istoria mişcării muncitoreşti revoluţionare, a Partidului Muncitoresc Social-Democrat, precum şi a Partidului Comunist Român. Nu pot exista două istorii, una a poporului şi una a partidului. Poporul nostru are o singură istorie, iar activitatea Partidului Comunist Român, ca şi a altor partide în diferite perioade, constituie o parte inseparabilă a istoriei patriei.

NICOLAE CEAUŞESCU

O UNICĂ ŞI UNITARĂ ISTORIE A POPORULUI ROMÂN

ION POPESCU-PUŢURI

Frontul istoric, ca şi celelalte domenii ale ştiinţelor sociale, a cunoscut, fără îndoială, în cei 17 ani de cînd tovarăşul Nicolae Ceauşescu se află în fruntea partidului comunist şi a poporului român, succese remarcabile. Acestea sînt cu atît mai notabile dacă privim obiectiv atît moştenirea istoriografiei din România de pînă la 23 August 1944, cît şi nivelul cercetării istorice din anii 1944-1965.

Nimeni nu are intenţia de a minimaliza şcoala istorică românească din trecut, cu eminentele ei personalităţi ştiinţifice, A.D. Xenopol, V.A. Urechiă, Gr. Tocilescu, V. Pârvan, N. Iorga ş.a.

Înfruntînd vitregiile timpurilor, opunîndu-se din răsputeri politicii de forţă şi dictat a marilor imperii din toate punctele cardinale şi din toate veacurile, care urmăreau subjugarea şi dominarea lui, poporul român n-a avut răgazul să scrie temeinic istoria pe care a trăit-o. Deşi multe documente au fost distruse sau au fost luate de cotropitori, multe aflîndu-se şi astăzi în arhivele fostelor capitale ale acestor imperii, iar stadiul cercetărilor arheologice, ca principal factor documentar, se afla abia la începuturi, marii noştri istorici din trecut, prin capacitatea lor ştiinţifică, printr-o muncă fără preget, pilduitoare, în afară de zeci şi sute de tomuri de documente istorice, ne-au redat, pe cît au putut, ţinînd seama de stadiul de atunci al dezvoltării ştiinţelor istorice, cît şi de limitele concepţiilor lor filozofice, şi numeroase volume de interpretare privind istoria poporului român. Desigur, putem să afirmăm cu obiectivitate că multe aprecieri, concluzii, pagini de sinteză din această zestre istoriografică bogată au rezistat timpurilor, ele contribuind în mod real la înfăţişarea, în multe privinţe veridică, a trăsăturilor istoriei poporului nostru. Cu toate acestea, multe pagini din zbuciumatul nostru trecut au rămas albe, unele întinzîndu-se pe secole, dacă nu pe milenii. În afară de aceasta, cum e şi firesc în toate ştiinţele, noile cercetări, noile descoperiri arheologice şi documentare, noile aprofundări au depăşit uneori cu mult aprecierile lor.

În anii de după revoluţia de eliberare socială şi naţională din august 1944 istoricii mai în vîrstă şi cei nou formaţi, orientîndu-se după metodologia materialismului istoric şi dialectic în tratarea fenomenelor social-economice, politice şi culturale, continuînd timidele încercări făcute în această privinţă în perioada anterioară, au reuşit; după multe încercări, să prezinte mai veridic istoria poporului român, evidenţiind pe bună dreptate forţele motrice ale transformărilor înnoitoare ale societăţii, dezvoltarea forţelor de producţie, a relaţiilor sociale din fiecare etapă istorică, precum şi rolul jucat de masele populare în făurirea propriei istorii.

Dar nu despre acest lucru vrem să vorbim acum. Despre acesta poate cu altă ocazie. Aici vrem doar să subliniem că generaţiile de istorici din trecut, cît şi cele de după august 1944, datorită tocmai epocii în care au trăit, orientărilor generale după care s-au călăuzit şi limitelor lor ştiinţifice, n-au reuşit să prezinte istoria poporului român într-un tot unitar, înţelegînd.

prin aceasta, tratarea proceselor social-economice, politice, culturale — cu rolul maselor populare, al claselor sociale, al diferitelor partide politice și al personalităților lor pentru fiecare perioadă, epocă istorică, într-un singur tot unitar, la scara întregii patrii, a daco-românilor în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Acest fel nou și realist, unicul care respectă legitățile istorice și adevărul, de a trata unitar și organic problemele istoriei patriei este o cerință a reflectării veridice a realităților obiective istorice românești, relevată pentru prima dată în mod deosebit și argumentat de secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele țării, în Expunerea prezentată la Plenara lărgită a Comitetului Central din 1-2 iunie 1982. Cu binecunoscuta sa putere de sintetizare a proceselor istorice, a tratării și interpretării lor într-o interdependență dialectică, secretarul general al partidului nostru a evidențiat că dezvoltarea societății românești are un profund caracter legic, că istoria acesteia este rezultatul dezvoltării forțelor de producție, al relațiilor sociale, al luptei de clasă, împotriva asupririi străine, alluptei pentru apărarea ființei naționale, pentru libertate și dreptate socială.

Ținînd seama tocmai de aceste legități, istoricul este chemat să le prezinte într-o unitate dialectică, de cînd s-au manifestat ele pe pămîntul patriei noastre și pînă astăzi, într-o continuă dezvoltare și afirmare. O unică și unitară istorie presupune tratarea celor mai vechi civilizații de pe pămîntul străbunilor ca aparținîndu-ne direct, organic, nouă, românilor. În concepția secretarului general al partidului, în conformitate cu realitatea istorică, Burebista este fondatorul primului stat centralizat și independent al strămoșilor noștri direcți, al dacilor, deci al nostru. Dacia nu este țara vreunui popor care a trăit cîndva (lăsînd la o parte că unii istorici nici astăzi nu folosesc termenul de popor pentru geto-daci), care a avut o civilizație materială și spirituală remarcabilă în antichitate, ci este *patria noastră lăsată moștenire nouă de strămoșii noștri*. Noi am avut atunci un stat centralizat și independent în spațiul carpato-danubiano-pontic, în granițele etnice firești. De atunci n-a mai trebuit să-l făurim încă o dată ulterior, ci, datorită vicisitudinilor istoriei, poporul român a luptat din răsputeri pentru a-l reface mereu și mereu în marginile naturale ale întinderii sale.

Acest mod cu deosebire nou, realist, profund științific, de a înțelege și interpreta o milenară istorie, momentele ei fundamentale, conexiunile ei cu istoria universală este caracteristic gîndirii creatoare a președintelui țării noastre.

În acest spirit se cere tratată și evoluția statului la români de-a lungul mileniilor, prezența lui continuă în spațiul carpato-danubiano-pontic. Menționarea în documentele vremii a diferitelor formațiuni politice românești, a unor „țări" ale românilor, în egală măsură la nord dar și la sud de Dunăre, ilustrează cît se poate de grăitor permanența organizației politice statale la români de la statul dac centralizat și independent de sub conducerea lui Burebista, continuînd cu statele independente și suverane ale dacilor liberi, apoi cu formele specifice ale organizării politice din perioada feudalismului timpuriu, acele voievodate sau țări românești, apoi cu Imperiul româno-bulgar din perioada dinastiei românești a Asăneștilor, ajungîndu-se la afirmarea lor viguroasă în perioada dinastiilor Basarabilor și Mușatinilor. *Continuitatea și permanența vieții statale la români sînt o caracteristică a istoriei lor, care numai tratată ca un proces unic și continuu de afirmare se poate înțelege la adevăratele ei dimensiuni.*

În această viziune pe deplin științifică se cere, totodată, a se aplica cu perseverență concepția istorică a primilor cronicari români care au tratat într-un tot organic istoria românilor de prin toate locurile unde sălășluiau, a muntenilor, transilvănenilor și moldovenilor, eliminîndu-se cu desăvîrșire metoda răspîndită ulterior, și rămasă pînă în zilele noastre, de tratare pe regiuni sau provincii istorice a istoriei unui popor unitar.

De aceea, pentru a avea o privire realistă, unitară, asupra istoriei poporului român, trebuie renunțat la tratările sub titluri de lucrări sau capitole, cum sînt mai toate manualele școlare, lucrările sau tratatele academice, ca: Țările române în secolul al XVII-lea, Principatele române în secolul al XVIII-lea și la alte asemenea fragmentări, însușindune sistemul și metodologia moderne ale predării unitare a istoriei, pe baza generalizărilor și sintetizărilor de reală expresivitate și consistență.

Tratăm, pe bună dreptate, Italia în epoca Renașterii, Germania în secolul XV și XVI etc., deși ca entități statale unice acestea au apărut mult mai tîrziu. N-ar fi mai logic, cu adevărat științific, a trata diferitele epoci sau veacuri din istoria poporului nostru în capitole sau lucrări cu titlul Dacia în secolul x, sau România în secolele x-y, reunind, astfel, și prin tratare, istoria poporului român în întregul său. Denumirea de Dacia o găsim în continuu de cînd ea a apărut în istorie și pînă în zilele noastre, atît în lucrările istoricilor români, cît și în ale celor străini, o găsim chiar menționată și în diferite atlase și hărți străine.

Glorioasa istorie a poporului nostru ni se va înfățișa astfel firesc ca o unitate indestructibilă, cu o economie dintotdeauna unitară, cu un popor cinstit, muncitor, de omenie, viteaz, eroic, inteligent, talentat care se găsea lael acasă în întreg spațiul carpato-danubiano-pontic, majoritar din cele mai străvechi timpuri în toate provinciile istorice locuite de el și alături de care, de-a lungul veacurilor, s-au așezat o seamă de alte neamuri, care, datorită ospitalității românilor, conviețuiesc și astăzi cu el.

S-ar pune într-o lumină mai realistă marile procese economice, sociale, politice și culturale la scara întregii țări, procese care, dealtfel, s-au desfășurat obiectiv, neținînd seama de granițele politice despărțitoare vremelnic. Marile personalități ale istoriei noastre încetează astfel de a mai fi doar muntene, moldo-

vene sau transilvănene, ci se integrează firesc în coloana eroilor întregului popor român din sînul căruia s-au ridicat şi pe care l-au slujit cu devotament şi abnegaţie.

Secretarul general al partidului a subliniat că istoria mişcării muncitoreşti revoluţionare, a partidului politic al clasei muncitoare, a Partidului Comunist Român[1] va trebui să fie tratată ca parte integrantă a istoriei naţionale. „Trebuie să înţelegem că partidul nostru nu este în afara naţiunii şi poporului, că naţiunea noastră are o singură istorie, că partidul nostru s-a născut în luptele sociale, în cadrul istoriei poporului; istoria sa este istoria naţiunii noastre şi, deci istoria naţiunii este singura istorie care trebuie să oglindească întreaga dezvoltare a poporului nostru".

Numai într-o asemenea concepţie profund ştiinţifică, indicată în mod genial de secretarul general al partidului nostru, cartea de istorie dobîndeşte un rol major în prezentarea veridică a fenomenelor şi faptelor din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat, poporul regăsindu-se cu adevărat pe el atît în momentele grele de luptă acerbă cu cotropitorii şi cu feluritele greutăţi, cît şi în epocile de măreţie, de victorii, ceea ce contribuie substanţial la educaţia patriotică, revoluţionară a tinerei generaţii, a maselor largi populare, a întregului popor.

Şi din acest punct de vedere, apropiata Conferinţă Naţională a Partidului — întîmpinată cu noi creaţii în munca întregului popor — dobîndeşte semnificaţii istorice pentru naţiunea noastră. Ea va adopta programul activităţii politico-ideologice a partidului, la baza căruia se află magistrala expunere a tovarăşului Nicolae Ceauşescu, la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1-2 iunie a.c., devenită pentru toţi oamenii muncii, fără deosebire de naţionalitate, document inspirator de mari şi glorioase fapte pe măsura epocii Ceauşescu.

---

[1] Vezi: Ion Popescu-Puţuri, *Anul 1893 şi semnificaţia lui istorică pentru clasa muncitoare şi poporul român* (*Magazin istoric*, nr. 9/1982).

O menţiune necunoscută despre Zamolxis

„LUPTĂ ŞI SUFERINŢĂ PENTRU LIBERTATE"

Numeroaselor informaţii de diferite feluri (literare, epigrafice, arheologice) privind istoria geto-dacilor li se adaugă o ştire nemenţionată pînă în prezent în istoriografia noastră. Este vorba despre Epistola XXVIII *(după numerotarea făcută de cunoscutul clasicist R. Hercher, în lucrarea sa* Epistolographi Graeci, *publicată la Paris, în 1873), aparţinînd celebrului filozof antic din sec. I e.n. Apollonios din Tyana, cunoscut şi sub numele de Apollonios Sofistul. Iată cuprinsul ei:*

„Regelui sciţilor

Zamolxis era om bun şi filozof, dat fiind că a fost discipolul lui Pythagoras. Şi dacă în acea vreme Romanul [*generic sub care se înţelegea Imperiul roman*] ar fi fost [*s-ar fi purtat*] aşa [*ca acum*], de bunăvoie i-ar fi devenit el prieten. Dar dacă se consideră că trebuie luptă şi suferinţă pentru libertate, dobîndeşte faimă de filozof, adică de om liber".

Deşi succintă, informaţia aduce o serie de noi elemente în cunoaşterea concepţiei pe care anticii o aveau despre zeul daco-geţilor, Zamolxis, şi a semnificaţiei pe care o atribuiau concepţiei filozofice a acestuia. Mai întîi, se cuvine precizat faptul că în legătură cu funcţia reală a epistolelor a fost purtată o îndelungată controversă în literatura de specialitate, neputîndu-se stabili nici acum dacă erau destinate unor persoane reale sau dacă era vorba, pur şi simplu, de utilizarea stilului epistolar, la modă şi în alte perioade istorice.

În cazul în care epistola avea totuşi o destinaţie precisă, este greu să specificăm cărui rege „scit" i-ar fi putut fi adresată. Clasicistul german Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf propune identificarea lui cu Decebal, dar este greu de crezut că Apollonios putea să-i confunde pe sciţi cu dacii tocmai într-o vreme în care relaţiile daco-romane erau, ca să spunem aşa, la ordinea zilei. De aceea, ipoteza cea mai verosimilă este aceea care consideră că scrisoarea nu era adresată cuiva anume, fiind doar un artificiu frecvent în genul epistolar.

În ce priveşte menţiunile despre Zamolxis, acestea reflectă parţial lucruri cunoscute în istoriografia noastră: afirmaţia că era discipol al lui Pitagora (ceea ce lui Apollonios — filozof neopitagorician — nu putea, desigur, decît să-i stîrnească afinitatea faţă de zeul geto-dac). Se mai afirmă, apoi, că Zamolxis era „bun şi filozof" — calităţi care devin un simbol pentru întreaga lume geto-dacică, deoarece, evident, Zamolxis personifica întregul popor dac, aşa cum Romanul personifica Imperiul roman.

De o importanţă fundamentală este însă cea de-a doua parte a epistolei, în care Zamolxis — simbol al lumii geto-dacice — apare totodată şi ca un simbol al unei orientări politice, al cărei concept fundamental îl constituia libertatea (eleutheria).

Este vorba de o dublă accepţie a libertăţii: pe de o parte, conceptul politic aplicabil unui popor cunoscut în toată antichitatea pentru aspiraţia neostoită spre neatîrnare şi, pe de altă parte, de conceptul neopitagoreic ce se referă la libertatea individuală. Apelul la Zamolxis ca motiv al libertăţii apare, aşadar, şi ca o reacţie la tendinţa unor împăraţi romani din sec. I e.n. de prigonire a filozofilor (îndeosebi neopitagoreici), care, în operele lor, se ridicau adeseori împotriva autoritarismului imperial.

Cît priveşte datarea acestei epistole, singurul indiciu este o aluzie destul de limpede la un moment în care Imperiul roman respecta pe deplin libertatea geto-dacilor, de aşa manieră încît Zamolxis i-ar fi devenit „de bunăvoie prieten". Acest moment era în opoziţie cu un altul, de încordare supremă a relaţiilor, moment contemporan lui Apollonios. Cum filozoful antic a activat cu precădere în a doua jumătate a sec. I e.n., un asemenea moment fierbinte l-a constituit conflictul din 85-89 e.n. dintre împăratul Domiţian şi regele geto-dac, Decebal, aşadar epistola a fost scrisă, cu probabilitate, în această perioadă.

În concluzie, se poate afirma că această epistolă, neintrată în circulaţia istoriografiei noastre pînă în prezent, completează semnificaţiile atribuite lui Zamolxis cu aceea de simbol al poporului geto-dac, precum şi a orientării politice a acestui popor ce avea drept concept fundamental libertatea, pentru dobîndirea căreia era gata de „luptă şi suferinţă".

Marius ALEXIANU,
Muzeul judeţean de istorie din Piatra Neamţ

La 130 ani de la prea grabnica lui dispariţie, Bălcescu continuă să fie o prezenţă vie a spiritualităţii noastre naţionale. El nu mai are nevoie de nici o prezentare, aparţinînd deopotrivă istoriei şi conştiinţei poporului.

Bibliografia consacrată marelui revoluţionar, cărturar şi patriot însumează sute de titluri. Este suficient să amintim, spre pildă, admirabila muncă de-o viaţă a cunoscutului istoric Gheorghe Zane (1897-1977), concretizată în numeroase studii şi în volumele ce constituie ediţia critică a operei lui Bălcescu. De-a lungul celor peste 15 ani de apariţie, în limitele profilului său, Magazin istoric a evocat multiple laturi ale vieţii şi activităţii lui Bălcescu: revoluţionarul, istoricul, gînditorul, patriotul, publicistul.

Dar ca orice personaj al unei istorii nepieritoare, Bălcescu oferă în continuare cercetătorilor un imens material faptic şi de viaţă. Acest lucru este ilustrat, între altele, şi de articolul pe care îl publicăm. Autorul său, Nicolae Vătămanu (1897-1977), nume cunoscut în cercetarea şi publicistica noastră istorică, ne propune să ni-l reamintim pe Bălcescu în ipostazele unor mari suferinţe fizice şi intelectuale, dominat în fiecare clipă de marea lui iubire pentru ţară. Autorul aduce numeroase date noi privitoare la viaţa revoluţionarului român, mai cu seamă în perioadele în care acesta s-a aflat în Franţa. Textul reluat de noi reprezintă o formă mult prescurtată a unui studiu mai amplu publicat în Caietele Bălcescu. Studia et acta musei „Nicolae Bălcescu", vol. VII-VIII, 1979. Pentru a păstra cursivitatea lecturii nu am marcat întreruperile de text; titlul, subtitlurile, notele din subsol şi completările în paranteze drepte aparţin redacţiei noastre.

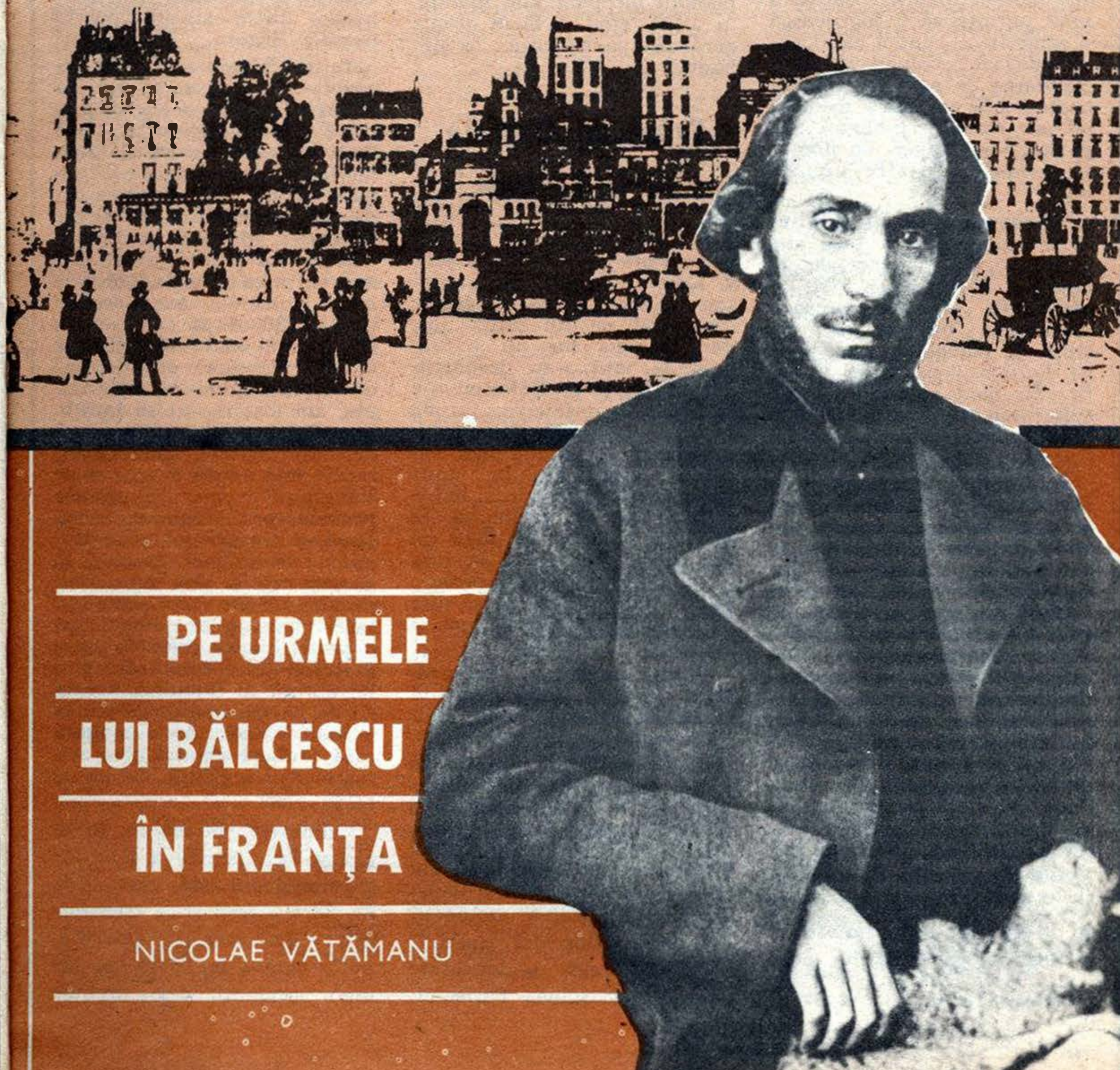

PE URMELE LUI BĂLCESCU ÎN FRANŢA

NICOLAE VĂTĂMANU

Tinereţea şi suferinţa...

Pităreasa Zinca Bălcescu, văduvă şi posesoare a unei modeste averi imobiliare, s-a gîndit să asigure viitorul celui de al patrulea copil al său, Nicolae, făcîndu-l să intre în oştire, ca iuncăr. Aceasta s-a petrecut în 1838.

După numai un an de serviciu militar, în mai 1839, tînărul în vîrstă de douăzeci de ani cerea voie să plece la Mehadia (azi Băile Herculane), „pentru a face o cură de ape minerale". S-a pus în legătură această călătorie cu o misiune secretă revoluţionară. Dar o călătorie peste hotare putea să servească mai multor scopuri. Pe lîngă întîlnirile cu alţi revoluţionari, Bălcescu avea putinţa să-şi îngrijească şi sănătatea. Pentru că el era cu adevărat bolnav şi recomandarea de a merge la Mehadia i-o făcuse însuşi medicul şef al oştirii, Johann Nepomuk von Mayer, un doctor bine pregătit pentru vremea lui.

Se considera că apele sulfuroase influenţau în bine sistemul nervos şi procesele de nutriţie; că erau de folos în afecţiunile căilor respiratorii superioare, însoţite de secreţii şi, îndeosebi, acele care se dezvoltau pe teren limfatic. În mod secundar, apele sulfuroase mai erau indicate şi în formele torpide de tuberculoză pulmonară.

În anul următor curei de la Mehadia, Bălcescu era arestat, deoarece fusese dovedit implicat în mişcarea revoluţionară condusă de Mitică Filipescu[1]. Fusese ţinut închis aproape doi ani, în frig şi lipsit de hrană, la mănăstirea Mărgineni. Puţina lui rezistenţă fizică, compromisă de regimul barbar de la închisoare, nu-i dădea preget. În 1844 se vedea silit să facă o nouă cură balneară, de astă dată la Vîlcele (jud. Covasna), unde avea să se întîlnească cu prietena sa Luxiţa Florescu. În 1846, Bălcescu trecea iarăşi graniţa la obişnuita lui cură minerală. Ca şi în 1844, şi de data aceasta el o întîlnea pe buna lui prietenă Luxiţa Florescu. Se mai găsea, la Budapesta, şi cu prietenii revoluţionari C. Negri şi C.N. Filipescu. După întîlnirile acestea, Bălcescu şi-a continuat drumul spre Paris, unde avea să rămînă toată vara.

În toamnă, la 15 octombrie 1846, îi scria fratelui său mai mare, Costache: „Eu sînt sănătos". Era doar o vorbă anume spusă, pentru a risipi grijile celor de acasă. Căci în curînd avea să fie, cum singur recunoştea, „tare bolnav".

Recunoaşterea de către însuşi Bălcescu a bolii sale, în cuvintele pe care le-am citat, a făcut să se afirme că primele semne ale bolii lui Bălcescu ar fi datat din 1846. În realitate, suferinţa sa de plămîni începuse mai înainte, în 1839, cînd a făcut prima cură de ape minerale, la Mehadia.

Cuibul de dragoste de la Bellevue

Bălcescu o cunoştea de mult pe sora prietenilor săi Costache şi Lancu Florescu, pe Luxiţa sau Luţica. Aceasta fusese căsătorită cu un ofiţer rus, dar căsnicia lor nu putuse dura şi soţii s-au despărţit. Între Luxiţa şi Bălcescu s-a înfiripat o prietenie intimă încă de prin 1843. Cei doi îndrăgostiţi se vedeau mai îndelung peste graniţă, unde erau feriţi de privirile indiscrete. Aşa s-a întîmplat în 1844, la Vîlcele. În 1846 cei doi tineri s-au văzut la Pisa şi la Livorno. În februarie 1847, Luxiţa Florescu se afla la Neapole, unde va veni şi Bălcescu.

Peste cîteva luni, în vară, Luxiţa Florescu era instalată la Bellevue, lîngă Paris; Bălcescu veni la ea, de la Palermo.

Călătorind prin Franţa [în 1970], am căutat locurile prin care a trăit, a suferit şi, mai rar, s-a bucurat marele nostru Bălcescu. În Paris, aproape că nimic n-a mai rămas. Dar am credinţa că am găsit, la Bellevue, casa care a adăpostit dragostea celor doi tineri.

Bellevue este o localitate situată în marginea Parisului, în aşa-numita „banlieue" de sud-vest. Ţine de Meudon, altă localitate mai mare şi mai bine cunoscută, bogată în amintiri istorice şi aşezată pe coline, deasupra Parisului. Locul era ideal pentru îndrăgostiţi şi potrivit pentru un suferind de piept ca Bălcescu.

Faimoasa doamnă de Pompadour descoperise farmecul acestui loc, pe care l-a intitulat Bellevue. Îl cumpărase şi, în 1748, şi-a clădit acolo castelul. Ludovic XV l-a transformat într-o măreaţă reşedinţă regală. În scurtă vreme, Bellevue a devenit localitate la modă, căutată de Curte, de nobili, ca şi de lumea cu dare de mînă. La poalele înălţimilor de la Bellevue curge Sena. Fluviul face aci două insule, dintre care una poartă numele Séguin.

Insula Séguin are forma încovoiată a unei semilune. Pe malul stîng al Senei, care prezintă şi el aceeaşi curbă, trece mult circulata „route de Stalingrad", care altădată se numea „route de Vaugirard". Am căutat numărul 38 al casei care a adăpostit pe Luxiţa Florescu şi pe Bălcescu. Dar spre surpriza şi spre neplăcerea mea, numerele se succedau pînă la 30, după care săreau la cifre mai mari! Am verificat o dată, de două ori, de trei ori. Neînţelegînd ce se întîmpla, am fost nevoit să întreb. Şi astfel am aflat că în afară de fosta „route de Vaugirard", mai există şi o „rue de Vaugirard", chiar în spatele primeia, pe marginea Senei. Începea din „route" şi se termina, ceva mai încolo, în aceeaşi arteră. Dealtfel nu cuprindea decît vreo şapte-opt case, bineînţeles numai pe o parte, fiindcă cealaltă parte a străzii era formată din malul abrupt al fluviului, acoperit de bălării înalte. Pe scurta stradă Vaugirard, o singură casă atrăgea atenţia prin starea ei mai îngrijită. Aceea de la nr. 38!

Odinioară retrasă de la linia străzii, pentru a face loc grădiniţei din faţă, casa de la nr. 38 a suferit şi ea transformări. La origine, „pavilionul", cum i se spune pe aci unei asemenea case, trebuie

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1977.

să fi fost cochet şi îngrijit. Prima clădire dintre „la route de Stalingrad" şi „la rue de Vaugirard" este o casă veche, cu parter şi două etaje. În litere şterse de ploi şi de vreme se arată că acolo era localul cu firma „Au Martin-Pêcheur". Cum spunea Bonifaciu Florescu, bun cunoscător al locurilor în care a copilărit cu mama sa Luxiţa, după moartea lui Bălcescu: „din umbrele dumbrăvioarelor de la Bellevue ne îndreptam ochii spre pereţii ce adăpostiseră odinioară acea figură nobilă a patriotismului şi istoriei naţionale, pe nemuritorul mort la Palermo".

În localul „Au Martin-Pêcheur" ţinea „Hôtel-Restaurant M. Halut. Noces et Banquets"; dar asta de mult... În partea clădirii ce priveşte spre Sena, există o terasă acoperită, numai bună pentru întins mesele, cînd soarele coboară spre asfinţit, cînd malul împădurit de peste fluviu se estompa în lumina scăzută. Pictorii care veneau să lucreze în insulă erau, desigur, oaspeţii obişnuiţi ai restaurantului cu terasă. Nişte litere vechi, tăiate în lemn şi rămase încă în ţinte, păstrează numele unui alt vechi restaurant, poate anterior lui Halut, anume Contesenne.

Ne place să credem că aici se întîlneau uneori cu cei doi îndrăgostiţi românii din Paris, în zilele călduroase de vară.

Popasul Luxiţei n-a fost de lungă durată; curînd ea a plecat pe neaşteptate la Viena, unde s-a întîlnit cu fraţii ei Costache şi Iancu. Împreună s-au înapoiat, în octombrie 1847, în ţară. Bălcescu, rămas în Franţa, îi scria, în decembrie, apărîndu-se de mustrările iubitei că nu-şi îngrijeşte sănătatea şi cerîndu-i iertare pentru suferinţele pricinuite.

În anul următor, 1848, Luxiţa dădea naştere, la Budapesta, unui băiat pe care-l boteza Bonifaciu şi-i dădea numele ei de familie, Florescu.

De atunci cei doi îndrăgostiţi nu s-au mai văzut, despărţiţi mai ales de evenimentele politice. Luxiţa a mai călătorit la Paris, unde locuia iarna, în rue St. Dominique d'Enfer nr. 22, în rue St. Jacques nr. 147, în rue „Rassin" (Racine), în place du Panthéon; dar vara venea invariabil la Bellevue, unde o aduceau amintirile fericite. Dacă nu l-a mai putut vedea pe Bălcescu, i-a scris întotdeauna, pînă la tragicul sfîrşit prematur. Martore ale unei scurte perioade de fericire din viaţa lui Bălcescu, zidurile de la Bellevue mai stăteau încă în picioare. Dar pentru cîtă vreme încă?

Medici renumiţi

În marea ei dragoste pentru bărbatul superior de care îşi legase viaţa, chiar în condiţiile tainice impuse de obiceiurile vremii, Luxiţa nu înceta de a stărui pe lîngă Bălcescu să-şi îngrijească sănătatea. Pe de altă parte, el însuşi înţelegea că trebuia să se rupă din grijile politice, din pasiunea cu care îşi scria opera istorică, pentru a mai salva ce era de salvat din prea şubreda sănătate ce-i mai rămăsese.

Practica pe atunci la Paris cu mare succes un specialist în bolile pulmonare, profesorul Gabriel Andral. Acesta era profesor al Facultăţii de medicină şi medic la Spitalul Charité. Se făcuse cunoscut prin studiile sale ingenioase asupra compoziţiei sîngelui în diferitele stări morbide. Importanţa pe care a acordat-o acestui studiu a făcut ca de la el să se instaureze în clinică metoda curentă şi obligatorie a examinării compoziţiei sîngelui oricărui bolnav internat în spital. Andral s-a impus drept medicul luminat, prudent şi cu grijă de sănătatea şi viaţa bolnavilor săi. Faima lui Gabriel Andral a fost cunoscută de românii în trecere sau stabiliţi în capitala Franţei. El a consultat-o pe Elena Negri, el l-a îngrijit pe Bălcescu şi, mai tîrziu, pe Zinca Golescu.

După episodul de la Bellevue, curmat de plecarea neaşteptată a Luxiţei, care-şi dădea seama că va avea un copil, Bălcescu a rămas singur şi trist. Gîndurile lui se întorceau cu atît mai mult la boala care-l rodea. Prietenii Vasile şi Ion Alecsandri îi reproşau că nu le răspunde la scrisori. Bălcescu încerca să se scuze, dînd vina pe apatia care-l cuprinsese: „Nu ştiu ce am, ce-mi lipseşte, dar văz că m-am făcut mai apatic, mai leneş, cum n-am fost niciodată. De vreo cîtăva vreme, mi-e peste putinţă de a face cea mai mică mişcare sau lucrare... Nu scriu de loc, nu petrec, nu mă plimb".

Bălcescu nu înţelegea ce se petrece cu el; dar era fără îndoială febra care-l slăbea şi-i măcina puţinele forţe. La rîndul ei, Luxiţa îl mustra că nu-şi caută de sănătate. Din răspunsul lui Bălcescu, în luna decembrie, aflăm că bolnavul recursese la cunoştinţele altui medic, profesorul Louis.

Şi acest mare medic, specialist de asemeni în bolile de piept, Pierre-Charles-Alexandre Louis (1787-1872), profesor la Facultatea de medicină din Paris, medic la Spitalul Pitié, a fost nu numai un reputat ftiziolog, dar şi un fondator de şcoală medicală. Clinica lui era cercetată nu numai de medicii francezi, dar şi de foarte mulţi străini, care veneau să înveţe şi să se perfecţioneze la Paris, cuceriţi de adevărul principiilor metodice introduse de Louis în practica medicală.

Cunoaştem din scrisorile lui Bălcescu, deşi imperfect, tratamentul pe care i l-a administrat profesorul Louis: „După povaţa doctorului Louis, ce am consultat aici, urmez tot acea cură, adică iau nişte hapuri seara, pentru tuse şi mă feresc cît pociu de umezeală". Pentru a-şi linişti iubita, Bălcescu adăuga: „Sînt bine, tare bine". Ceea ce desigur nu era întru totul adevărat. Mai departe scria: „În cele din urmă zile aveam nitică tuse din pricina vremii, dar acum este aici o vreme de primăvară şi mi-a trecut tusea". Se amăgea! Căci dacă i-ar fi fost chiar atît de bine, nu s-ar fi gîndit să schimbe încă o dată medicul. În aceeaşi scrisoare, Bălcescu îi comunica Luxiţei: „O să mă duc cu Papa şi la Rostand, numai fiindcă tu ai confienţă în acel doctor".

Fără îndoială că boala îşi urma cursul ei cu exacerbări şi cu înşelătoare remisiuni. „Hapurile" recomandate de Louis erau desigur calmante ale tusei, mai ales ale tusei de noapte, care împiedica somnul şi nu-i dădea bolnavului posibilitatea de a se reface.

Profesorul Louis îi recomandase să se ferească de umezeală; dar asta, în decembrie şi la Paris! Nici vorbă că Louis îi impusese schimbarea de climă, plecarea în sudul mai clement.

Bălcescu făgăduise Luxiţei că se va duce să-l consulte şi pe profesorul Rostand. Iar ca să o asigure şi mai mult îi promitea să se ducă însoţit de Papa. Acest Vasile Papa (1819-1884), un prieten comun, a fost un cunoscut sprijinitor al învăţămîntului, un om de bine. El trebuia să o încredinţeze pe mult îngrijorata iubită a lui Bălcescu de sforţările ce le făcea acesta pentru a se vindeca.

Acest al treilea medic consultat, profesorul Leon-Louis Rostand (1790-1866), nu era cel mai indicat pentru a-i îngriji boala lui Bălcescu. Era, incontestabil, un medic cult şi cu experienţă, dar nu era un ftiziolog, aşa cum fuseseră ceilalţi doi. Totuşi l-a ajutat pe Bălcescu cu sfaturile lui, atunci cînd acesta se găsea mai dezorientat.

Medicii erau buni, dar mijloacele medicinei pe care o practicau ei rămăseseră rudimentare. Ştiinţa medicală progresase, chiar şi în direcţia teribilului flagel care-l atinsese pe Bălcescu. Noile cunoştinţe priveau însă mai mult clinica tuberculozei şi anatomia patologică. În ce priveşte însă terapeutica, adică ceea ce îl interesa în primul rînd pe bolnav, nici un progres esenţial nu se înregistrase. Nu se cunoştea nici agentul cauzal al bolii, nefiind posibil, prin urmare, un tratament specific, aşa cum n-a fost nici mai tîrziu, pînă în zilele noastre, cînd s-au descoperit antibioticele. De aceea tratamentul tuberculozei se mărginea la cură de aer şi la calmante ale simptomelor celor mai supărătoare. Dar şi în această direcţie persistau încă practici medievale, precum lăsarea de sînge a unor bieţi bolnavi, şi aşa prea mult slăbiţi de febrele nepotolite. Rămîneau în folosinţă droguri vechi şi ciudate, precum kermesul, pe care însuşi Andral îl mai recomanda în 1820, ca expectorant în pneumonie. Era străvechiul medicament pe care, sub numele arăbesc de Al-kîrmîz, îl prescria la noi în 1728 patriarhului Hrisant al Ierusalimului prietenul său şi domnitorul ţării, medicul diletant Nicolae Mavrocordat.

„Ţara noastră să trăiască!"

Şi cu toate acestea, Bălcescu nu făcea tot ce i-ar fi stat în putere pentru a se salva. În primul rînd, nu părăsea Parisul, atît de neprielnic sănătăţii sale. De ce? Fiindcă se găsea prins în redactarea celei mai de seamă opere istorice a vieţii sale, istoria lui Mihai Viteazul. De fiecare dată avea nevoie de încă o documentare şi, bineînţeles, pasionat cum era, amîna plecarea spre sud. În Paris dispunea de mari şi bine înzestrate biblioteci. Îi cerea prietenului Paul Bataillard cărţi, cumpăra el însuşi, rupîndu-şi de la gură banii necesari hranei. Ştia că se primejduieşte şi de fiecare dată cînd vreun prieten îl mustra, el răspundea că viaţa lui nu interesa, „numai ţara noastră să trăiască".

Este drept că nici evenimentele nu i-au dat răgaz să se îngrijească. Izbucnind revoluţia în Franţa, Bălcescu a ieşit pe străzi, nemaiştiind de odihnă, de masă, de îngrijire. Trei zile şi trei nopţi a fost în mijlocul poporului, trăind bucuria tuturor francezilor.

Curînd a trebuit să plece la Bucureşti. Şi aci se pregătea o mişcare şi Bălcescu nu putea lipsi. În prima jumătate a lunii aprilie 1848 se afla în Capitală. Vor urma cunoscutele cinci luni de frămîntări politice, în care a trebuit să se ocupe de orice, numai de sănătatea lui, nu! După revoluţie a pribegit prin Transilvania şi pe la Belgrad, Triest, Atena, Constantinopol. Rătăcirea aceasta i-a cerut mari şi de neînchipuit eforturi, emoţii distrugătoare, hrană la nimereală.

Dar nu se cruţa cîtuşi de puţin. A străbătut călare, gonind necontenit, Peninsula Balcanică, de la Constantinopol pînă la Dunăre, în Ungaria şi în Serbia, pentru a fi de faţă la luptele maghiarilor şi pentru a obţine recunoaşterea drepturilor românilor transilvăneni[1]. La capătul unei călătorii extrem de obositoare, a ajuns, la 17 octombrie, în sfîrşit [din nou] la Paris. Într-o lungă scrisoare îi povestea lui Ion Ghica, la 22 octombrie 1848, cum a pribegit prin Transilvania, căutîndu-l pe Avram Iancu, bătînd drumuri de munte, hăituit, ducînd o viaţă de cîine. „Mă bolnăvisem în munţi de urît şi de nelucrare, mă apucaseră frigurile şi un junghi. Plecai bolnav şi osteneala drumului mă făcu sănătos". Aceeaşi amarnică amăgeală! „Am trăit rău, dormind tot timpul pe iarbă umedă, în ploaie, fără foc, hrănit rău. Viaţa asta cînească m-a făcut sănătos!" Măcar să fi fost aşa! Dar peste două luni, boala îl încolţea iarăşi: „Eu sufer mult aici din pricina climii, care mă supără la piept". Dar peste numai două săptămîni, aceleaşi ştiri amăgitoare: „Spune-i lui Barbu că sînt sănătos!" Dacă suferea el, dorea ca măcar ai lui, de acasă, să nu sufere.

Iarna a trecut-o la Paris. Însă n-a avut parte de linişte. Interesele superioare ale ţării îi luau tot timpul. Ca ministru de externe, în exil, căuta să stabilească relaţii folositoare, călătorea la Londra[2], întocmea memorii, articole de ziar. Informa străinătatea, dorea ca Apusul să ne cunoască, să ne iubească, să ne ajute. Lupta din răsputeri, lipsit de bani. Şi cu toate acestea, nădejdea în viitorul mai bun al patriei nu l-a părăsit nicicînd; de soarta sa personală nici nu voia să audă. În faţa ţării sale, el nu exista! Îşi ţinea la curent prietenii, cu o corespondenţă bogată şi obositoare. În august 1850 era însă iarăşi doborît la pat. Boala continua să-l chinuie, cu unele înşelătoare aparenţe de mai bine. În iarna care a urmat, prezenţa nobilei fiinţe care a fost Maria Cantacuzino i-a mai îndulcit suferinţa. „O văd adesea", scria Bălcescu în decembrie.

Totuşi, oricît ar fi voit să se amăgească el însuşi asupra stării sale, în februarie 1851 ajunse în situaţia de a-şi mărturisi deschis sinistrele presimţiri. „Eu, iubite Ghica, sufer mult de piept şi poate

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 6/1979; 7-8/1968.

voi da ortul popii. Doftorii mă asigură însă că am numai plămînele stîng atacat şi că, cu îngrijiri multe, mă pot doftori. Am intrat într-o cură. Domnul ştie ce rezultat o ieşi". După vreo zece zile comunica aceluiaşi prieten bun: „Am fost rău bolnav cîteva zile în casă". Ar fi trebuit să se ducă iarăşi, pentru interesele ţării, la Londra, dar nu putuse: „N-am nici bani, nici sănătate!"

Primăvara a însemnat pentru Bălcescu o epocă de grele încercări. În aprilie zăcuse la pat: „Văd că sufer şi primăvara, în loc să-mi facă bine, cum nădăjduiam, mă aruncă de două ori la pat pînă acuma". Din nefericire, nu mai avea putere să lucreze, de nimic nu mai era în stare: „Voi să mă ocup de sănătatea mea şi nimic de alt". Era însă prea tîrziu... La cîteva săptămîni după aceea se auzea acelaşi strigăt suprem de deznădejde: „Sînt hotărît a nu mă ocupa decît de sănătatea mea!". Se gîndea la o plecare în Pirinei, unde să facă o cură de ape sulfuroase la Eaux-Bonnes, apoi de acolo să se ducă în Italia să treacă iarna. Credea că ar putea părăsi oraşul pe la 15 iunie.

Şi, într-adevăr, a plecat din Paris, dar nu în sud, ci la Ville d'Avray. Localitatea aceasta semăna oarecum cu Bellevue. Acolo locuiau fraţii Nicolae şi Ştefan Golescu, la Grand Châlet, Sentier des Vignes. Bălcescu se instală împreună cu ei. Boala însă nu-i dădea răgaz, schimbarea de aer nu-i aduse îmbunătăţirea sperată. „Eu sînt bolnav şi foarte îngrijorat", scria el.

Se gîndea din nou să plece la băi. Îi comunica lui Ghica, la 15 iunie: „Sînt tot şubred şi cred că oi pleca la băi". Încă se mai gîndea la Italia, unde îl chema şi pe bunul său prieten. Ar fi vrut să locuiască împreună la Pisa sau la Roma.

Şi totuşi nu pleca. Rămînea mai departe la Ville d'Avray. Motivul: opera sa, pentru care-i cerea lui Ion Ghica să-i procure echivalentele unor date din calendarul mahomedan. Amîna „pogorîrea spre Italia", în toamnă, prin septembrie...

Abia la 18 septembrie 1851 îl anunţa pe prietenul Paul Bataillard că peste o săptămînă porneşte la drum. Îşi punea speranţele în soarele binefăcător al Italiei; măcar de-ar mai căpăta un pic de putere, de care avea atîta nevoie! Biletul, impregnat de tristeţea despărţirii, se încheia totuşi cu speranţa unei revederi mai fericite, în primăvară.

Ultimul popas: Hyères

Bălcescu pornea, în sfîrşit, la drum la 1 octombrie 1851. Se ducea la sud, deşi nu ştia bine unde se va fixa. Andral îi recomandase Roma. Din scrierile acestui distins profesor rezultă că el socotea midi-ul convenabil ftizicilor numai pe timpul iernii; vara era convins că le este fatal. Înlătura categoric Marsilia şi litoralul mediteranean, localităţile Montpellier, Pau, Bayonne, care totuşi se bucurau de renume. Andral dădea preferinţă insulelor Hyères, care erau mai la adăpost de curenţii de aer.

Astfel, lui Bălcescu nu-i mai rămînea decît să se stabilească la Hyères, localitate pe care i-o recomandaseră mai mulţi doctori şi prieteni.

Starea sănătăţii lui era cît se poate de rea. „Am fost tot bolnav şi destul de rău", i se plîngea el lui Ion Ghica. Şi sfîrşea cu nespusă tristeţe: „Sănătatea mea s-a dus cu totul şi nu cred să o mai redobîndesc".

Drumul spre sud l-a extenuat. Ca şi altă dată, Bălcescu şi cu [sora sa] Sevastiţa au călătorit cu diligenţa pînă la vaporul cu care au coborît, pe Rhône, spre Avignon, în aceleaşi mizerabile condiţii: vaporul murdar, cu acoperişul cabinelor spart, lăsînd să treacă ploaia. Tot drumul a durat o săptămînă şi Bălcescu a ajuns zdrobit. Pe deasupra mai şi răcise la Marsilia. Nu mai avea putere să întreprindă nimic. De şase luni nu mai putuse lucra.

Localitatea pentru care trebuia să se decidă era oraşelul Hyères, „la două ore de drum" de la Toulon, scria Bălcescu. În realitate numai 19 kilometri despart marele port militar de oraşelul în care poposea. Hyères se întinde pe versantul meridional al unei coline, al cărei vîrf mai poartă încă ruine impunătoare de turnuri crenelate. Oraşelul este apărat de curenţii reci şi de vînturi, de către munţii din spate; din această cauză climatul este excepţional de blînd, chiar în lunile cele mai reci ale anului. Uneori însă iarna este ploioasă şi rece, iar vara căldurile sînt excesive şi de durată. Principala arteră, numită pe atunci „avenue des Palmiers", poartă astăzi numele prietenului lui Bălcescu, acela care l-a şi găzduit, avenue „Alphonse Denis". Frecventata avenue „Alphonse Denis" era închisă spre răsărit de Château-Denis, în care a locuit Bălcescu.

La hotărîrea lui Bălcescu de a se aşeza la Hyères, a contribuit puternic sfatul pe care-l primise nu numai de la doctori, dar şi de la prieteni. Iar unul dintre acei prieteni a fost Alphonse Denis, care l-a şi primit în casa sa, în aşa-numitul Château-Denis[1].

La început, localitatea nu i-a plăcut lui Bălcescu, din cauza marelui număr de tuberculoşi adunaţi acolo. Odihnindu-se după marile oboseli ale drumului, s-a simţit chiar mai bine. Speranţele îi reveneau. Doctorul Chassinat [medicul lui Bălcescu, prieten cu A. Denis] se dovedea atent şi capabil. Organismul lui Bălcescu încearcă să se întremeze. Subiectiv, el se simţea mai bine. Făcea glume cu C.A. Rosetti, chemîndu-l la Hyères, unde clima era blîndă şi viaţa ieftină: „Caută să vii să te mai întremezi puţin, ca să

---

[1] Personalitatea lui Alphonse Denis merită a fi cunoscută, acesta avînd strînse legături cu românii aflaţi atunci la Paris şi nutrind o deosebită simpatie pentru poporul nostru. A fost ofiţer în armata lui Napoleon I, iar după căderea imperiului s-a dedicat literaturii şi publicisticii. În 1846, împreună cu Abel Hugo — fratele poetului Victor Hugo — a scos periodicul *Revue de l'Orient* la care au colaborat mai mulţi români (colonelul prinţ Sturza, Cezar Boliac) şi mulţi publicişti filo-români (F. Colson, de Linche, Billecocq, Poujade, A. Vaillant ş.a.). În 1848, în această revistă a apărut studiul lui Bălcescu *Puterea armată la românii* dar, dintr-o eroare, a fost semnat de A. Vaillant, care efectuase doar traducerea; Bălcescu a intervenit, arătînd că studiul tradus de Vaillant apăruse mai întîi în limba română, în revista ieşeană *Propăşirea*, rectificînd astfel eroarea. În aceste împrejurări îl şi cunoscuse pe A. Denis.

tragi la pistoale lui Ştirbei!"[1] Se gîndea să o trimită înapoi în ţară pe Sevastiţa, ca să-i fie de ajutor mamei lor, bătrîna pităreasă, slabă şi singură. Aflînd de acest gînd al său, Vasile Alecsandri se grăbeşte a-l dezaproba, îndemnîndu-l să o ţină pe Sevastiţa cu el. Îl anunţase că va veni să stea cu el şi buna lor prietenă comună, Maria Cantacuzino. În neînsemnatul răgaz obţinut, patima scrisului, a desăvîrşirii operei i-a revenit tiranică. Îi cerea mereu lui Ghica „istoria" lui Kogălniceanu[2], visa după bibliotecile din Paris. Se gîndea să-şi dea la tipar lucrarea.

Această stare de părelnică ameliorare a ţinut vreo două luni şi jumătate.

La scrisorile nemîngîiatei şi îndepărtatei Luxiţa, răspundea acum, cu bunăvoinţă şi prietenie, Sevastiţa. Din substanţialele ei scrisori vedem aevea traiul de fiecare zi al lui Bălcescu la Hyères. Bolnavul se simţea mai în putere, dormea mai bine, avea poftă de mîncare; îl mai supăra încă febra, dar părea mai împlinit la faţă. Chiar şi durerea din piept îl mai lăsase.

Bălcescu însă n-avea răbdare, vrea să se facă bine cît mai repede. În noiembrie 1851, Bălcescu i-a scris Mariei Cantacuzino să vină să stea cu ei la Hyères. Cînd se simţea mai bine şi-i renăştea încrederea, îşi făcea planuri de viitor. Voia să plece la primăvară spre ţară să o vadă pe mamă-sa. Îi plăcea să creadă că o călătorie pe mare i-ar fi completat cura. Dar G. Andral, dacă ar fi

[1] Aluzie la raporturile dintre emigranţii revoluţionari şi domnitorul Barbu Ştirbei.

[2] Este vorba despre lucrarea *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*, publicată de Kogălniceanu în 1837 la Berlin.

O româncă în picturile Panteonului

Născută în anul 1822, la Horodniceni-Suceava, Maria, fiica logofătului Nicolae Canta, s-a stabilit, prin căsătoria sa cu Alexandru Cantacuzino, la Iaşi. În preajma anului 1840, unde o găsim în societatea Elenei Negri, Hermionei Asaki, Catincăi Rolla, a tinerilor Alecsandri, Kogălniceanu, Ion Ghica, Costache Negri şi a altora.

În anul 1844 se afla printre susţinătorii revistei Propăşirea, una dintre cele mai importante publicaţii ale paşoptismului[1]. Aici, Nicolae Bălcescu era un colaborator frecvent şi pe care Maria se părea că l-a cunoscut la Mînjina, moşia lui Negri.

Aşa s-a înfiripat prietenia durabilă dintre Maria Cantacuzino şi revoluţionarii paşoptişti, prietenie consemnată frecvent în corespondenţa întreţinută de exilaţii de la 1848, care se aflau în Turcia şi în Franţa. În noiembrie 1850, Vasile Alecsandri scria, din Cernăuţi, lui Ion Ghica, la Constantinopol: „Am venit pînă aici spre a însoţi pe frate-meu Iancu, care se întoarce la Paris, şi pe doamna Maria Cantacuzino, care se va stabili acolo pentru totdeauna". La 17 decembrie 1850, Bălcescu scria, din Paris, aceluiaşi Ion Ghica: „Maria Cantacuzino e aici; o văd adesea şi m-a rugat aseară să-ţi scriu din parte-i că ai face bine să vii aici şi i-ai face mare mulţumire".

În anul următor, o găsim pe Maria în Franţa, la Hyères, unde, pentru refacerea sănătăţii, se afla de mai mult timp şi Nicolae Bălcescu.

Scrisorile lui Alecsandri din Paris către Bălcescu sînt grăitoare. Ele anunţă sosirea grabnică a Mariei în staţiune: „Prietena noastră va pleca din Paris, îndată ce-i vor sosi banii din ţară. Cred că pe la 15 decembrie va sosi la tine [la Hyères]. Te îndemn, iubite Bălcescule... să-i dai tu însuţi pildă întru redobîndirea sănătăţii... căci prin chipul acesta veţi contribui împreună la restatornicirea puterilor voastre".

La Hyères şi Paris s-au adîncit legăturile de prietenie dintre Maria şi marele patriot, aflat în ultima şi trista perioadă a vieţii sale. Este semnificativă, mai cu seamă, scrisoarea Mariei către Alecsandri[2] în care îl arată pe Bălcescu în ultimele luni de viaţă, făcîndu-i un fidel portret: „L-am găsit într-o stare de sănătate care nu-i lăsa nici o speranţă de vindecare, dar, fie pentru că nu voia să umbrească bucuria revederii, fie pentru că îşi făcea iluzii, părea plin de curaj, vorbindu-mi de proiectele sale de viitor...

Absorbit în primii ani ai tinereţii de chestiuni politice şi de preocupări reformatoare democratice pentru ţară, inima sa păstrase o prospeţime şi o vivacitate a impresiilor extraordinare. Aspiraţiile sale erau mari şi totdeauna din cele mai frumoase... Se revolta ca de o nedreptate la gîndul de a muri, dar revoltele sale erau lipsite de amărăciune şi nu ţineau mult; se stăpînea repede şi îmi spunea atunci cu acel surîs de detaşare pe care îl au numai muribunzii: Ce mai contează! Să trăiască ţara noastră.

Această urare rezumă toată viaţa sa.

E bun, nobil şi e drept ca memoria sa să fie onorată şi ca amintirea sa să trăiască în inima fiecărui român".

În noblеţea şi patriotismul Mariei Cantacuzino, poetul Vasile Alecsandri vedea puritatea şi eroismul fiicelor moldave dintotdeauna, căci i-a dedicat versurile din Mărioara, Florioara şi Vis de poet.

Maria Cantacuzino frecventa, cu soţul ei, societatea pariziană, fiind invitată la curtea lui Napoleon III de la Palatul Tuileries, iar casa lor, din Avenue de Villiers, era vizitată de cunoscuţi scriitori şi artişti ca Jules Michelet, Edgar Quinet, Th. Chassériau, Théophile Gautier, ş.a.

Nu pierdea nici un prilej „să-şi glorifice meleagurile străbune".

Aşa a cunoscut-o pictorul Pierre Puvis de Chavannes

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1974; 2/1975.

fost consultat, nu putea fi de aceeași părere.

Așa au trecut cele trei luni de iarnă. Lui Bălcescu i s-a făcut tot mai rău. Lîngă bolnav se mai găsea acum încă un prieten, devotatul Alexandru G. Golescu-Arăpilă. Sosise la 2 ianuarie 1852 și, de la prima vedere, își dăduse și el seama că prietenul său și cel mai bun dintre revoluționarii români era pierdut. Doctorii și doctoriile nu-l mai puteau salva. Și totuși credinciosul prieten voia să-și păstreze firicelul de speranță. Se legăna în iluzii, ca și Bălcescu, care plănuia mereu întoarcerea în țară. Doctorul, ca să-l mulțumească, era de părere că poate pleca! Îi spunea că în ciuda tuturor celor întîmplate, boala nu mai avansase de cînd venise la Hyères.

La 17 martie 1852, Bălcescu îi aducea la cunoștință lui Ghica faptul că zăcuse două luni și jumătate, dar că acum se ridicase din pat, măcar că rămăsese „foarte neputincios". Avea de gînd să părăsească Hyères la 29 aprilie, să petreacă vara în Moldova și iarna în Italia.

Termenul plecării din Hyères se apropia. Bălcescu îi cerea lui Ghica să-i pregătească pentru 10-15 mai două camere la Constantinopol. Bunii și credincioșii prieteni Maria Cantacuzino și Al. Golescu-Arăpilă se întorseseră la Paris.

Tristul capitol Hyères se încheia. Bălcescu credea că poate uita marile suferințe și cumplitele deznădejdi. Sprijinit pe brațele Sevastiței, el urca pe puntea vaporului, cu inima plină de speranțe. Biete speranțe deșarte!

Cu acești pași se despărțea pentru totdeauna de pămîntul Franței.

Ceea ce va mai urma de aci înainte nu va fi altceva decît o precipitată prăbușire; între 1 mai și 29 noiembrie se va desfășura și acest dureros și grăbit sfîrșit.

(1824-1898), cu care Maria avea să se căsătorească mai tîrziu, după moartea lui Alexandru Cantacuzino. Autorul cunoscutelor tablouri Marsilia-colonie grecească, Charles Martel-învingătorul sarasinilor, Războiul, Munca, Odihna, Iarna, Vara, Ludus pro patria și altele, care sînt expuse în muzeele din Marsilia, Amiens, Lyon, Rouen, la primăria din Poitiers, în amfiteatrul Sorbonei, pe pereții Panteonului de la Paris, la una din marile biblioteci ale Bostonului (S.U.A.) spuneo, după cum menționează biografii lui, André Michel și Henry Rouyon: „Tot ce sînt, tot ce am realizat, ei îi datorez".

Maria l-a servit ca model pentru numeroase creații. Chipul, silueta, multe din atitudinile și gesturile ei s-au înscris în creațiile pictorului: pînza cu subiect istoric Sfînta Radegonda dă azil poeților ce împodobește monumentala scară a primăriei din Poitiers, o alta e în mănăstirea Sainte-Croix etc.

Un suprem omagiu i l-a adus Puvis de Chavannes în picturile murale de la Panteonul din Paris, imortalizînd-o în sfînta Genoveva, patroana Parisului. Sînt două picturi amplasate în partea stîngă a peretelui Ponteonului. Sfidînd timpul, ochii frumoși ai unei românce, Maria Cantacuzina, luminează și astăzi monumentul închinat gloriilor Franței.

Mihai CULMAN,
Biblioteca centrală de stat

Maria Cantacuzino, desen de Chassériau, și un detaliu din fresca Panteonului din Paris, în care pictorul Puvis de Chavannes a avut drept model pe frumoasa româncă

TRANSILVANIA —

străveche vatră românească

General-maior dr. ILIE CEAUȘESCU

„Rumânii — constata în urmă cu aproape trei secole marele cărturar Constantin Cantacuzino stolnicul — înțeleg nu numai cești[a] de alci ce și [cei] den Ardeal, carii încă și mai neaoși sînt, și moldovenii și toți cîți și într-altă parte se află și au această limbă".

Așadar, încă în urmă cu veacuri, cărturarilor noștri le era limpede faptul că românii — locuind pretutindeni pe întinsul vechii Dacii — erau unul și același popor, aveau una și aceeași origine, indiferent de hotarele nefirești impuse de vitregiile vremurilor sau de forța uneia ori alteia dintre marile puteri. Unitatea de neam — evidentă în limba, obiceiurile, credințele și tradițiile comune, inclusiv ale vieții statale — o resimțeau puternic masele populare, care, cu mîndrie, indiferent din ce zonă a țării erau, se numeau români, afirmînd că vorbesc românește. Cronicari și istorici, călători străini care au străbătut de la un capăt la altul țările române au constatat acest lucru, consemnîndu-l în scrierile lor.

Strămoșii noștri daci iubitori de glie și libertate

Din cele mai vechi timpuri, pămîntul patriei noastre a constituit un teren propice apariției și dezvoltării societății omenești. Cercetările arheologice — cu precădere cele din ultima vreme — au dovedit că încă din zorii îndepărtați ai omenirii, țara noastră a constituit una din vetrele de etnogeneză a omului, că, în paleolitic și mezolitic, oamenii acelor timpuri au găsit condiții de viață, au făurit — firește, potrivit cunoștințelor epocii — unelte și alte bunuri ale producției materiale, ca și produse artistice. Apariția agriculturii în epoca neolitică — pămîntul românesc fiind unul dintre primele din Europa unde

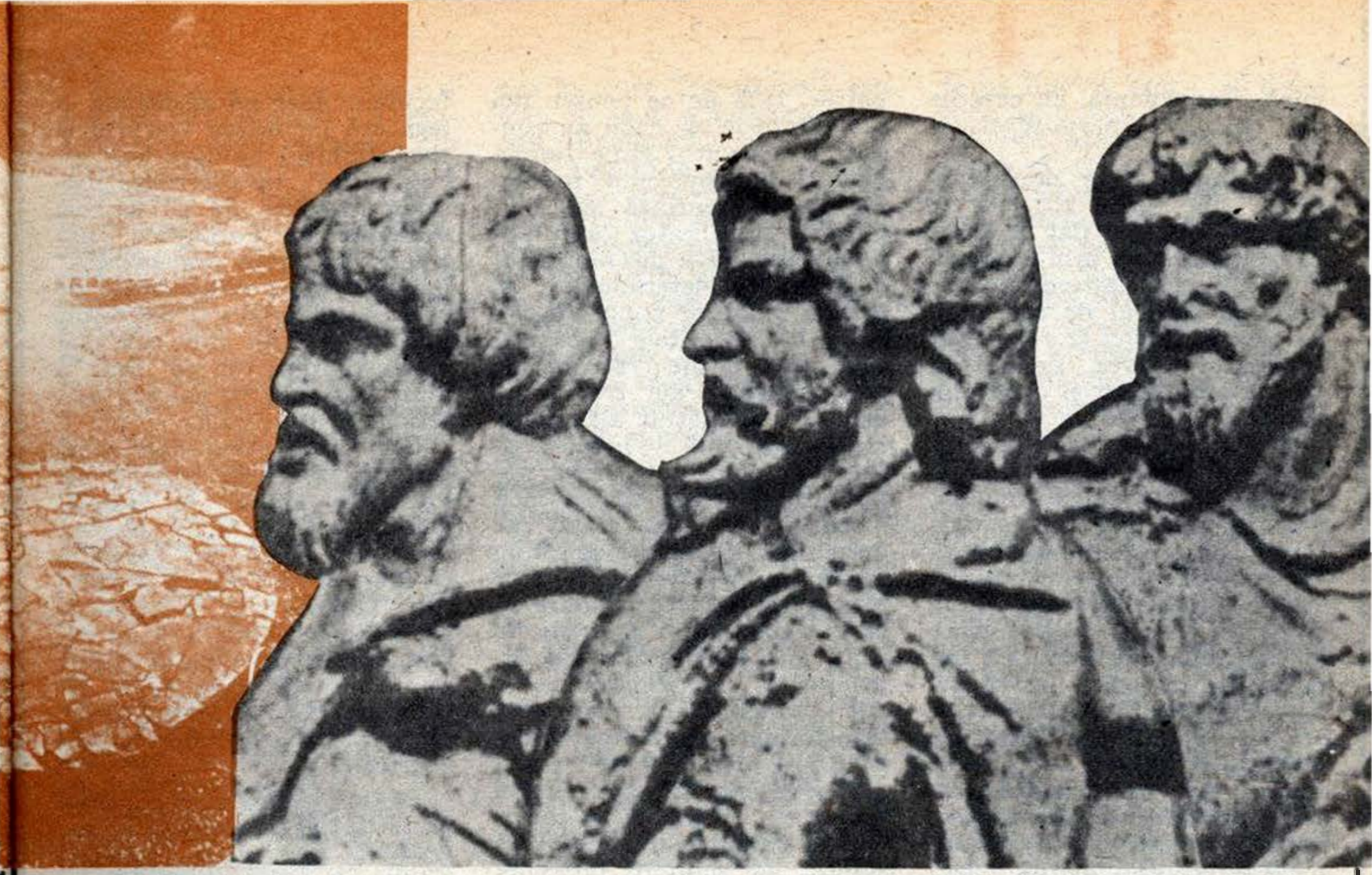

De la strămoșii geto-daci (dreapta), la sătenii de azi (stînga).
În centru: *o imagine a calendarului solar de la Sarmizegetusa*

s-au cultivat o serie de plante — și dezvoltarea meșteșugurilor au constituit noi momente în dezvoltarea societății omenești pe meleagurile de azi ale patriei. Colectivitățile umane care au făurit culturi precum Vădastra din Oltenia, Cucuteni din Moldova și Criș din Banat și Transilvania se numărau — prin producția lor materială și culturală — printre cele mai avansate ale lumii de atunci.

Odată cu epoca bronzului, această populație de agricultori și păstori statornic așezată pe acest pămînt începe să fie cunoscută și din izvoarele istorice și literare: ea alcătuia ramura nordică a marii familii a tracilor, în rîndul cărora, către mijlocul mileniului I î.e.n., un rol deosebit de important îl va juca neamul geto-dacilor.

Locuind pe o arie întinsă, geto-dacii s-au dovedit, încă de la prima lor menționare în izvoarele istorice, un popor dornic de libertate, curajos, apărîndu-și cu dîrzenie pămîntul moștenit din moși-strămoși. Descriind expediția lui Darius, regele Persiei, autorul antic Herodot, părintele istoriei[1], arată că geții, pe care îi numește „cei mai drepți și cei mai viteji dintre toți tracii", au fost singurii care s-au opus perșilor cu puterea armelor. Toate celelalte evenimente militare menționate de izvoarele antice ni-i arată pe geto-daci în chip de vajnici apărători ai patriei și independenței lor. În fața sciților regelui Ateas, a macedonenilor lui Alexandru Macedon și Lisimach sau în fața celților, geto-dacii au purtat de fiecare dată lupte îndîrjite pentru apărarea pămîntului strămoșesc. *Setea de libertate și dragostea pentru patrie au constituit, așadar, trăsături fundamentale ale geto-dacilor încă din cele mai vechi timpuri, explicînd perenitatea lor pe acest teritoriu, faptul că nici una din vitregiile care s-au abătut asupra țării nu a putut să-i clintească de pe pămîntul natal.*

Iubitori de libertate, geto-dacii au fost, în egală măsură, iubitori de cultură și civilizație. Meșteșugurile dezvoltate la geto-daci, arta creată de ei i-au situat printre cele mai evoluate popoare ale Europei în acea vreme, civilizația făurită de strămoșii noștri constituind, împreună cu civilizațiile greacă, persană, romană și alte civilizații ale lumii antice, inestimabilul tezaur al culturii lumii vechi.

Evoluția mereu ascendentă din sînul societății geto-dacice a dus, în chip firesc, la apariția statului care a atins perioada sa de apogeu în urmă cu peste 2 050 ani, odată cu făurirea statului dac independent și centralizat condus de regele Burebista.

După moartea regelui Burebista (în anul 44 î.e.n.) geto-dacii au avut tot mai dese conflicte cu Imperiul roman, care, în această perioadă, își lărgise considerabil hotarele, cucerind, rînd pe rînd, întregul teritoriu al Peninsulei Balcanice. Vreme de un secol și jumătate, geto-dacii au fost într-o necontenită stare de eroice încordări pentru apărarea țării lor împotriva acestui nou și grav pericol. Conflictul daco-roman a atins punctul culminant în timpul domniei regelui Decebal, care a reușit să refacă unitatea statului geto-dac, al cărui centru continua să ră-

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1975, 1/1978.

mînă Transilvania, cu cetăţile din preajma Sarmizegetusei Regia.

În timpul celor două războaie din anii 101-102 şi 105-106, poporul dac a uimit pe contemporani prin eroismul său, ca şi prin capacitatea militară şi spiritul de sacrificiu cu care a luptat şi s-a jertfit pentru apărarea demnităţii sale, a civilizaţiei şi dreptului de a trăi liber[1].

Prin cucerirea Sarmizegetusei şi transformarea unei părţi a Daciei în provincie romană, evoluţia societăţii de pe teritoriul carpato-danubiano-pontic a cunoscut transformări radicale, împletirea celor două civilizaţii, cea a dacilor (care au continuat să locuiască neîntrerupt în noua provincie, dar şi în teritoriile libere) şi cea a coloniştilor romani, dînd noua sinteză — poporul român. Aşa cum relevă cercetările istorice şi arheologice, poporul român este continuatorul direct al poporului dac. În perioada contactului nemijlocit cu civilizaţia romană, dacii au asimilat definitiv şi limba latină, care circula de cîteva secole pe aceste meleaguri, precum şi elemente ale acestei civilizaţii, care — prin împletire cu cea autohtonă — au dat naştere civilizaţiei româneşti — afirmată ca identitate aparte începînd din sec. III, atunci cînd, sub presiunea dacilor liberi şi a populaţiilor migratoare, precum şi a situaţiei interne a imperiului, autorităţile romane s-au văzut nevoite să-şi retragă armata şi administraţia la adăpostul graniţei naturale a Dunării. Odată cu armata şi administraţia, păturile coloniste bogate au părăsit şi ele provincia Dacia. Marea masă a populaţiei a rămas însă pe pămîntul pe care trăia şi muncea, unde îşi avea aşezările, unde se ştia şi se simţea în siguranţă. Oricît de răvăşit ar fi fost de pustiirile năvălitorilor, acest pămînt constituia pentru poporul nou format prin împletirea celor două civilizaţii — dacică şi romană — pămîntul natal, patria. Iată de ce pentru noi este limpede că dacii au constituit elementul etnic fundamental al poporului român. Faptul evidenţiază cu limpezime stabilitatea autohtonilor ceea ce şi-a pus amprenta hotărîtoare, determinantă şi asupra relaţiilor poporului român cu diferitele neamuri care, din primele secole ale erei noastre, au trecut pe aici sau au vieţuit alături de el. Dacă ar fi să ne luăm după „teoria" conform căreia poporul român nu ar fi fost încă „format" la acea dată, ar însemna că el s-a format tot de atîtea ori de cîte ori a venit în contact cu alte popoare cu care a conviețuit perioade de timp mai scurte sau mai îndelungate. Or, după cum se ştie, românii nu au fost transformaţi nici în goţi, nici în huni, nici în avari, slavi, pecenegi, cumani, tătari, turci sau alte naţii care s-au perindat pe pămîntul românesc! Au suferit, în schimb, influenţe mai mici sau mai mari, au preluat de la fiecare din aceste popoare mai mult sau mai puţin (după gradul de cultură şi civilizaţie al fiecăruia dintre ele), după cum, în mod incontestabil, au dat din cultura lor tuturor popoarelor cu care au venit în contact. Aceasta cu atît mai mult cu cît românii s-au aflat faţă de toate populaţiile migratoare — inclusiv faţă de turcii otomani — pe un plan superior de civilizaţie.

Patria primilor voievozi

Dar dacă neamurile migratoare, fiind pe un plan mai puţin avansat de dezvoltare culturală şi socială, nu au putut schimba structural poporul român, ele au încetinit în oarecare măsură procesul evoluţiei sociale şi politice a românilor, temporizare manifestată mai ales în faptul că s-a împiedicat, multă vreme, constituirea unui stat unitar românesc. Poporul nostru însă — aşa cum remarca cu decenii în urmă Nicolae Iorga — „şi-a închipuit ţara lui totdeauna în legătură cu întreg trecutul şi tot pămîntul pe care l-au locuit ai lui". În conştiinţa maselor populare de pe ambele versante ale Carpaţilor, noţiunea de „ţară românească" însemna toate pămînturile pe care s-a plămădit şi dezvoltat poporul român din cele mai vechi timpuri şi pe care a făurit întreaga sa cultură materială şi spirituală.

Cele dintîi voievodate atestate în izvoarele literare ale vremii au apărut în Transilvania — străvechi pămînt românesc. Încă din perioada de făurire şi înflorire a statului dac, Transilvania se afirmase ca parte organică a acestuia, inima lui şi principalul centru de rezistenţă, prin salba de cetăţi grupate în Munţii Orăştiei în jurul capitalei Sarmizegetusa.

Pe timpul ocupaţiei romane, pe teritoriul Transilvaniei, ca, dealtfel, pe întreg teritoriul Daciei, s-a dezvoltat o intensă viaţă materială şi spirituală. Ulterior, după retragerea aureliană, Transilvania a constituit un puternic centru de rezistenţă împotriva populaţiilor migratoare. De la obştea teritorială, în cuprinsul căreia fiecare membru era dator să ia arma în mînă pentru apărarea pămîntului strămoşesc (baza „oştii celei mari" din perioada feudală clasică), s-a ajuns, prin cnezate, la voievodatele menţionate pentru întîia oară în împrejurările politice de la sfîrşitul sec. IX. La data menţionării lor în izvoarele istorice, ele vădeau însă o structură şi o organizare avansată, ceea ce ne determină să considerăm că se formaseră cu cîteva secole mai devreme. Aşadar, din antichitate şi pînă în pragul mileniului II e.n., teritoriul de la nord şi vest de Carpaţi, scăldat de apele Mureşului, Tîrnavelor, Someşului şi Crişurilor, a constituit neîntrerupt un teritoriu locuit, muncit şi apărat de români care au înfruntat aprige încercări şi au trăit vremuri de grea restriştе sub diferiţi năvălitori, dar care nu au fost niciodată înfrînţi şi nu şi-au părăsit niciodată locurile natale străbune.

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1976 şi 7/1980.

Patrie a primilor voievozi români, Transilvania a constituit o *terra blacorum* (o „țară românească"), cu toate atributele pe care strămoșii le conferau acestei noțiuni, masele populare nepierzînd nici un moment sentimentul înrădăcinării lor în trecutul patriei: „noi sîntem de aici" este o expresie ce poate fi întîlnită în toate părțile Transilvaniei, exprimînd succint conștiința neîntreruptei continuități. „În anumite documente ungurești — arăta tot Nicolae Iorga — se întîlnește pomenirea țării sau a pădurii românilor. Nu trebuie să ni le închipuim cu caracter local, ci în legătură cu această concepție așa de veche, așa de vastă, așa de dreaptă și așa de fecundă care este a țării românești, de caracter național și de configurație geografică naturală".

Conștiința unității indisolubile a tuturor românilor și a pămînturilor locuite de ei nu a venit din senin, ci era rodul unei tradiții transmise prin viu grai de secole. A mărturisit-o fără echivoc și împăratul Austriei Iosif II[1], care arăta că „acești săraci supuși români care sînt fără îndoială cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Ardealului, aceștia sînt maltratați de fiecari — ori dacă este ungur, ori dacă este sas — fiind copleșiți de toate nedreptățile".

Trei secole de rezistență

Acești români, despre care și contele maghiar Teleki recunoștea în 1791 că sînt „locuitorii cei mai vechi ai Transilvaniei"[2], și-au făurit istoria într-un climat complex și contradictoriu, marcat printr-o aprigă luptă de-a lungul a aproape trei secole cu feudalitatea maghiară. Cum se știe, după o migrație desfășurată în mai multe etape și sub presiunea mai multor popoare, spre sfîrșitul sec. IX, mai precis în anul 896, populația fino-ugrică a maghiarilor a trecut din Atelküz, situat în stepele dintre Nistru și Nipru, prin pasul Vereczke, în Cîmpia panonică. Expansiunea lor spre Transilvania este însă cu mult ulterioară cuceririi Pannoniei, abia în a doua jumătate a sec. X, după ce încercarea triburilor maghiare de a-și face drum spre apusul Europei a fost oprită pe rîul Lech de feudalitatea germană. După aceste evenimente, petrecute în anul 955, feudalitatea maghiară, care începea să se înfiripe, a declanșat expansiunea spre răsărit, în „țara de dincolo de păduri", denumită în documentele latinești ale cancelariei maghiare *Ultrasilvana* sau *Transilvana*. Acțiunea s-a desfășurat în etape, s-a întins pe mai multe secole și a dat naștere la lupte aprige, purtate de poporul român împotriva noilor năvălitori. Aceste lupte sînt amintite pe larg în vechi cronici ungurești, cum este *Gesta Hungarorum*, scrisă de notarul anonim al regelui Bela, motiv pentru care este cunoscută și sub numele de *Cronica notarului anonim*. Narînd faptele ungurilor, *Gesta Hungarorum* face și o descriere a poporului autohton din Transilvania, a modului său de viață, de organizare, de dezvoltare economică și spirituală. Contestînd aceste afirmații, ca și alte pasaje referitoare la români, o seamă de așa-ziși istorici le consideră drept „legende", „fabule" ș.a. m.d. Cînd este însă vorba de alte evenimente, afirmațiile notarului anonim încetează de a mai fi simple povești, ele devin afirmații ale „unuia din cei mai distinși istorici maghiari", un „geograf neîntrecut" sau „un profund cunoscător al istoriografiei", așa cum afirmă unii istorici maghiari și din alte țări.

Indiferent însă de părerea acestor pseudoistorici, *Gesta Hungarorum*, ca și *Chronicon Hungaricum* a lui Simon de Keza, *Cronica pictată de la Viena*, *Cronica germană de la Hildesheim*, ca și numeroase diplome și documente de cancelarie cuprind referiri ample la existența românilor în Transilvania, la organizarea și lupta lor eroică pentru independență.

La pătrunderea lor în Pannonia, maghiarii erau în număr restrîns: circa 250 000, urmare a luptelor grele ce le purtaseră în drumul lor de pe fluviul Volga și Kama unde își aveau locul de obîrșie. Din această cauză, conducătorii triburilor maghiare au renunțat la ocuparea efectivă a teritoriilor și au aplicat o politică pe care dr. Mihály Horvath, autorul unei *Istorii a Ungariei* publicată în 1860, o considera drept „o tactică înțeleaptă": lăsau pe vechii stăpînitori ai teritoriilor în posesiunile lor, percepînd doar anumite redevențe în produse și alte bogății — aducîndu-le, așadar, într-o stare de supunere nominală. (Acest procedeu, întîlnit și la avari, și la tătari, mai tîrziu, a fost propriu acelor populații migratoare care, reduse numeric, nu aveau capacitatea de a administra efectiv teritorii întinse, așa cum a fost și cazul caganatului avar sau al hanatelor tătărești.)

Rămînînd în posesia pămînturilor lor, vechii stăpînitori — arată dr. Mihály Horvath — au devenit din dușmani, prieteni ai maghiarilor. Așa au procedat triburile maghiare în trecerea lor prin Rusia kieveană, prin Halici, Galiția și Rutenia — teritorii pe care le-au traversat în drum spre Pannonia, fără să le anexeze.

În primele decenii după așezarea în această parte a Europei, numărul maghiarilor — decimați în războaiele cu feudalitatea apuseană — a continuat să scadă în asemenea măsură încît, puțină vreme după urcarea sa pe tron, regele Ștefan I a încercat să sporească numărul locuitorilor regatului ungar chemînd străini „de orice neam" să se așeze în țara sa, precum și mercenari cărora le-a asigurat o bună primire, plătindu-i generos sau acordîndu-le pămînt și diferite privilegii. Printre cei intrați în astfel de relații cu ungurii — arată dr. Mihály Horvath, pe baza informațiilor cuprinse în cronica lui Simon de Keza — s-au numărat secuii, locuind la venirea triburilor lui Arpad în ținutul Ciglei (în nord-estul Ungariei de azi). Încă din vremea cînd triburile ungurilor se aflau în Rutenia (regiune din Galiția răsăriteană), azi în U.R.S.S., secuii ar fi făcut

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1978; 10/1982.

act de supunere față de maghiari, păstrîndu-și însă individualizată naționalitatea „pînă în prezent" (adică pînă în anul 1860, cînd istoricul maghiar încheia redactarea lucrării). Dealtfel, numeroase izvoare din evul mediu, scrieri ale istoricilor, mărturii ale călătorilor străini și *mai cu seamă actele de cancelarie (diplome, privilegii ș.a.m.d.)* consemnează că secuii constituiau o naționalitate distinctă, astfel că afirmațiile făcute ulterior de unii istorici unguri mai ales după 1918 privind o așazisă deplină identitate între secui și maghiari sînt contrazise de documentele unei întregi perioade istorice.

Mihály Horvath arată apoi că „la ocuparea noii patrii dintre Tisa și Dunăre, în ținutul Bihorului se afla Menumorut, care avea drept supuși pe valahi și chazari, iar în Banat, voievodul Glad avea o armată compusă din ostași români. Ardealul propriu-zis [podișul Transilvaniei] se afla sub conducerea românului Gelu". După o rezistență înverșunată, Menumorut á făcut act de supunere, fiica lui căsătorindu-se cu fiul lui Arpad. Gelu a căzut pe cîmpul de luptă, în războiul purtat cu una din căpeteniile maghiarilor, Tuhutum, iar Glad a devenit și el vasal regelui ungar, rămînînd mai departe în stăpînirea voievodatului său. Așadar, toate cele trei voievodate românești au intrat în stare de vasalitate față de regatul maghiar, fără să cadă însă în stăpînirea sa efectivă.

Evenimente petrecute cu un secol și ceva mai tîrziu confirmă că voievodatele românești au continuat să-și păstreze autonomia. La începutul sec. XI, în anii 1002-1003, regele Ștefan I a purtat grele lupte cu voievodatul transilvănean al lui Ghiula (Giula, Jula — cum este numit în alte izvoare ale vremii), a cărui reședință se afla la Alba Iulia[1], iar un urmaș al lui Glad, voievodul Ahtum, a purtat și el un aprig război cu forțele feudale ungurești conduse de Canadinus[2].

După moartea lui Ștefan I, petrecută în anul 1038, voievodatele românești din Transilvania și Banat, profitînd de slăbirea regatului maghiar, ca urmare a crizei interne prin care trecea, și-au recucerit suveranitatea. Așa se face că în sec. XI stăpînirea feudalilor maghiari asupra Transilvaniei nu e atestată de nici un document, hotarul fiind — așa cum menționează *Cronica pictată de la Viena* — la Porțile Mezeșului, acolo unde secuii (tradiționali apărători ai zonelor de graniță) au fost așezați întîia oară.

Spre sfîrșitul sec. XI și începutul veacului următor, feudalitatea maghiară a reluat ofensiva, întîmpinată de aceeași dîrză rezistență a românilor, astfel încît pătrunderea ungurilor în extremitatea sudestică a Transilvaniei, în țara românească a Bîrsei, s-a produs abia la începutul sec. XIII, după mai bine de o sută de ani! Rezistența eroică a românilor a fost, dealtfel, relevată într-un document care nu poate fi suspectat că ar părtini pe români, dimpotrivă! Este vorba de memoriul adresat în 1784 de nobilimea maghiară împăratului Iosif II, după înfrîngerea răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan: „Părinții noștri — arătau nobilii în acest memoriu —, venind din Sciția au cucerit cu arme victorioase și cu sîngele lor această scumpă patrie [Transilvania] și după ce au supus și au făcut iobagi pe părinții românilor care s-au revoltat azi asupra noastră, dînșii au domnit liniștiți peste ei, ținîndu-i totdeauna într-o aspră disciplină, însă lăsîndu-le neatins modul lor de viață".

Rezistența populației românești față de ocupanți chiar și după așa-zisa supunere a Transilvaniei a continuat și importanța ei era mult sporită de numărul mare al românilor. Pentru a contracara împotrivirea românilor, feudalitatea regală maghiară a populat diferite zone cu secui și sași de origine germană, iar pentru lărgirea sferei de dominație dincolo de lanțul Carpaților a apelat la cavalerii teutoni. În 1437, cele trei „națiuni" privilegiate (nobilimea ungară, cea secuiască și patriciatul săsesc) și-au dat mîna realizînd cunoscutul Unio Trium Nationum, convenția de la Căpîlna îndreptată împotriva poporului român ce se răsculase nevrînd să accepte situația de tolerat pe propriul său pămînt pe care îl deținea din timpuri imemoriale. După puțină vreme, acestui pact social i s-a adăugat „pactul celor patru religii" (luterană, unitariană, reformată și romano-catolică), decretate religii de stat, ortodoxia (ca și adepții ei, românii) fiind socotită tolerată.

Tradiția voievodatului

Cu toate aceste măsuri, Transilvania a continuat să-și păstreze — datorită, în primul rînd, rezistenței populației românești autohtone — ființa ei aparte, autonomia ei, instituțiile ei. Încercarea regalității ungare de a pune Transilvania sub conducerea unui principe a eșuat repede. În 1111, documentele menționau pe primul principe al Transilvaniei, Mercurius, pentru ca 65 ani mai tîrziu să se revină la forma tradițională de organizare administrativă: voievodatul.

Puterea voievodului Transilvaniei era considerabilă, egalînd deseori pe aceea a regelui, cu care cîteodată se trata pe picior de egalitate. De pildă, în vremea voievodului Roland Borsa (1282-1293), Transilvania era un *regnum* (regat) ca și Ungaria. O autonomie și mai pronunțată a voievodului s-a produs în timpul urmașului lui Borsa, Ladislau Kan (1293-1307), care a emis pretenții la coroana regală (rămasă vacantă prin stingerea ultimului reprezentant al dinastiei arpadiene)[3].

Dar acest proces este ilustrat mai cu seamă de persistența unor instituții autohtone, cnezatele și „țările" românești cu tradițiile lor de organizare, cu obiceiul pămîntului — legile nescrise după care se judecau pricinile ivite între membrii unei asemenea comunități. O largă autonomie au dobîndit și noii veniți, secuii — organizați în „scaune" — și sașii — ale căror formațiuni alcătuiau așa-numita „Universitate săsească" (reu-

---

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 11/1981; 5/1979; 7/1982.

nind totalitatea pămîntului transilvănean stăpînit de saşi).

Dezvoltarea autonomă a Transilvaniei a fost recunoscută de mulţi istorici, începînd chiar din evul mediu. Astfel Laszlo Kövacy sublinia că, spre deosebire de Ungaria, care încă din vremea lui Ştefan I se orienta cu predilecţie spre Apus, dimpotrivă Transilvania era îndreptată spre Răsărit.

În această perioadă au fost situaţii cînd voievodatul, condus de oameni destoinici, a dus faima Transilvaniei departe, în Europa. Mai cu seamă în timpul lui Iancu de Hunedoara, reprezentant al unei vechi familii româneşti, acţiunile antiotomane desfăşurate pînă în inima Peninsulei Balcanice şi apărarea cetăţii Belgradului în faţa lui Mahomed II, cuceritorul Constantinopolului, au constituit momente istorice de răsunet european.

Criza internă a regatului maghiar, tot mai evidentă după moartea fiului lui Iancu de Hunedoara, regele Matei Corvin (1458-1490), ca şi creşterea necontenită a puterii Imperiului otoman au adus cele două forţe într-o confruntare făţişă. După victoria otomană de la Mohacs (1526) şi mai ales după dezastrul suferit de feudalitatea maghiară la Buda (în 1541), soarta regatului Ungariei a fost pecetluită: în 1541, el a fost transformat în paşalîc, cu reşedinţa la Buda. Voievodatul Transilvaniei, în schimb, şi-a continuat existenţa autonomă, sub suzeranitatea Porţii otomane, plătind, ca şi cele două voievodate româneşti, un tribut anual.

După 1571, voievozii Transilvaniei au început să-şi spună principi. Era însă mai curînd o simplă schimbare de titulatură, esenţa stăpînirii lor fiind, în fapt, aceeaşi cu a domnilor statelor române Moldova şi Ţara Românească. Dealtfel, cronicarul muntean Radu Popescu sintetizează această situaţie, arătînd că „împăratul Suliiman; după moartea lui Ianoş-crai [Zapolya] al ungurilor, au luat Buda de la fii-său Ianoş [Ioan-Sigismund] care rămăsese tînăr, cu mumă-sa Ezavela crăiasa. Au luat şi Belgradul [Alba Iulia]..., carele iaste scaun Ardealului şi crăiasa cu fii-său cel tînăr, împăcîndu-se cu turcii, au supus Ardealul turcilor şi le-au dat împăratul stăpînirea Ardealului. Şi dentr-acel fiu crăiescu s-au obiciuit oamenii de zic tuturor domnilor Ardealului crai, iar nu sînt crai, ci prinţepi, adecă domni, ca rumânul [domnul Ţării Româneşti], ca moldoveanul [domnul Moldovei]"

Momentul cel mai înălţător însă al existenţei voievodatului transilvănean l-a realizat unirea înfăptuită în 1599-1600 de domnul Ţării Româneşti, Mihai Viteazul. Prin unirea Ţării Româneşti cu Transilvania şi apoi, în primăvara anului 1600, şi cu Moldova, s-a dat curs unei necesităţi seculare a românilor şi, totodată, s-a deschis o etapă decisivă în făurirea unităţii naţionale a românilor. Pentru prima oară de la statul dac din vremea lui Burebista şi Decebal, principatele române —ieşite de sub suzeranitatea otomană prin acţiunea temerară şi viguroasă a marelui Mihai— erau adunate laolaltă sub un singur voievod. Unirea ţărilor române într-un singur stat n-a durat mult (din octombrie 1599 pînă în septembrie 1600). Acest interval a fost însăsuficient pentru a aprinde flacăra ceaveasă lumineze peste veacuri calea românilor spre unitatea lor deplină, marcînd o piatră de hotar în dezvoltarea conştiinţei unităţii poporului nostru. Începînd cu acest moment, fiecare mare acţiune politică din ţările române a păstrat în germene ideea unirii. Fie că a fost vorba de proiectul lui Gabriel Bethlen de reconstituire a regatului Daciei[1], de încercările de constituire a unui front comun antiotoman (în vremea principilor Mihnea III, Gheorghe Ştefan şi Gheorghe II Rákóczi)[2], întreg veacul XVII a stat sub semnul unirii înfăptuite de Mihai Viteazul.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 12/1979; 3/1974.

CLIO ANUNŢĂ

Oraşe transilvănene în veacul XVIII

Cunoscută, în primul rînd, prin piesele de numismatică ori de artă greacă şi romană, colecţia adunată cu pasiune de soţii Maria şi dr. George Severeanu cuprinde, pe lîngă aceste antichităţi, şi un grup de lucrări de grafică medievală: 20 stampe înfăţişînd 12 oraşe şi 8 trecători din Transilvania, toate executate între anii 1734 şi 1736 de un anume Ayzago. Autorul nu este menţionat în cataloagele de grafică sau în bibliografia de specialitate, întrucît se consideră că era topograf sau arhitect şi a executat — în scopuri militare sau administrative — o comandă de „fotografiere" a principalelor puncte ale Transilvaniei. Acest lucru se deduce din faptul că imaginile sînt însoţite de mici texte descriptive, care cuprind un scurt istoric şi semnalează principalele elemente specifice fiecărei aşezări. Una din gravuri redă, în prim plan, o operaţie de releveu topografic. Gravurile sînt lucrate în stilul specific sec. XVIII, cu prim-planuri în care se văd oameni, într-un peisaj alcătuit din stînci, trunchiuri de copaci şi altă vegetaţie abundentă. Printre figurile umane, se recunosc uşor — prin îmbrăcămintea specifică — cele ale românilor, care efectuează lucrări agricole sau — în cazul gravurii menţionate mai sus — operaţii topografice.

Gravurile erau destinate să ofere o imagine cît mai completă asupra centrelor urbane, comerciale şi vamale ale Transilvaniei. Valoarea documentară a lor este, aşadar, oferită atît de elementele pe care le conţin, cu scopul de a înfăţişa cît mai veridic specificul fiecărei localităţi, cît şi de reperele geografice, economice şi istorice ce însoţesc imaginile. Cum este şi firesc, românii — ca populaţie majoritară — sînt menţionaţi în componenţa etnică a fiecărei localităţi.

Milena PROTOPOPESCU

1915
25-27 octombrie

AL XIV-LEA CONGRES AL MIŞCĂRII

(Congresul IV al Partidului

DELEGAŢI PARTICIPANŢI

La lucrările congresului au participat 34 delegaţi, reprezentînd Comitetul Executiv al partidului (6), Comisia Generală a Sindicatelor din România (4), Comisia de control (1), Cercul de editură socialistă (1), redacţia ziarului *Lupta zilnică* (1), Comitetul Central al Mişcării Tineretului Muncitoresc din România (1), precum şi secţiunile locale ale partidului din: Bucureşti (7), Galaţi (1), Focşani (1), Brăila (1), Buzău (1), Bacău (1), Bîrlad (1), Ploieşti (2), Turnu Severin (1), Craiova (1), Botoşani (1), Piteşti (1), Roman (1).

Pe baza stenogramei congresului şi a altor documente, au fost identificaţi toţi cei 34 participanţi la lucrări:

Comitetul Executiv al P.S.D. din România: **D. Marinescu, I.C. Frimu, dr. Cr. Racovski, dr. Ecaterina Arbore, Gh. Cristescu, Al. Constantinescu.**

Comisia Generală a Sindicatelor din România: **C. Popovici, Gh. Oprescu, D. Pop, Spiridon Calu.**

Comisia de control: **I. Sion.**

Comitetul Cercului de editură socialistă: **dr. Ottoi Călin.**

Redacţia ziarului *Lupta zilnică*: **Simondi Segal.**

Comitetul Central al Mişcării Tineretului Muncitoresc: **N. Mihăilescu.**

BUCUREŞTI: **C. Dobrogeanu-Gherea, Al. Pătruţescu, Gh. Moscu, C. Gheorghian, Gh. Ene Filipescu, Jeana Brănişteanu. Maria Popescu.**

GALAŢI: **I. Silistraru.**
FOCŞANI: **Panait Popescu.**
BRĂILA: **C. Mănescu.**
BUZĂU: **Manole Stanciu.**
BACĂU: **M. Ornstein.**

Au fost identificate fotografiile următorilor 16 participanţi la congres:

D. Marinescu

I.C. Frimu

C. Dobrogeanu-Gherea

Gh. Cristescu

D. Pop

Gh. Oprescu

I. Sion

dr. Ottoi Călin

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară națională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forța socială cea mai progresistă în dezvoltarea națiunii noastre pe calea progresului și civilizației.

NICOLAE CEAUȘESCU

MUNCITOREȘTI DIN ROMÂNIA

Social-Democrat din România)

LA CONGRES

BÎRLAD: **N. Hobjilă.**
PLOIEȘTI: **C. Ionescu, I. Marinescu.**
TURNU SEVERIN: **I. Tohoc.**
CRAIOVA: **Gr. Ionescu.**
BOTOȘANI: **V.A. Diaconița.**
PITEȘTI: **Ene I. Roșu.**
ROMAN: **M. Stanger.**

Ordinea de zi a congresului

1. Raportul Comitetului Executiv [al P.S.D. din România]; Organizarea și propaganda (raportor: **D. Marinescu**).
2. Ziarul [*Lupta zilnică*] (raportor: **Simondi Segal**).
3. Reformele [agrară și electorală] (raportor: **I.C. Frimu**).
4. Social-democrația și războiul (raportor: dr. **Ottoi Călin**).
5. Federația muncitorească interbalcanică; Conferința de la Zimmerwald (raportor: dr. **Cr. Racovski**).
6. Modificarea unor articole din Statutul P.S.D. din România.
7. Alegerea organelor de conducere ale P.S.D. din România.

Conducerea lucrărilor congresului

Președinte: **D. Marinescu.**

Organe de conducere ale P.S.D. din România alese de congres

Comitetul Executiv al P.S.D. din România: **D. Marinescu, I. C. Frimu, Al. Constantinescu, dr. Ecaterina Arbore, Gh. Cristescu, dr. Cr. Racovski, dr. Ottoi Călin.**

Comisia de control: **I. Sion, Gh. Moscu, Gh. Cerbu.**

Al. Constantinescu	*dr. Ecaterina Arbore*	*dr. Cr. Racovski*	*C. Popovici*
C. Mănescu	*Al. Pătrușescu*	*Gh. Moscu*	*Gh. Ene Filipescu*

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

Istoria Cantacuzinilor ilustrează forța atașantă a poporului și pămîntului românesc. Asimilarea acestei familii din Bizanț și împletirea destinelor ei cu acelea ale poporului nostru, pînă la identificarea deplină și uneori pînă la sacrificiul suprem, ne arată cum, de-a lungul secolelor, fiii altor popoare au găsit aici nu numai adăpost, ospitalitate și condiții de viață și creație liberă, ci și înalte idealuri pe care au înțeles să le slujească cu devotament egal cu acela al noilor lor compatrioți.

CRONICI DE FAMILII

CANTACUZINII MUNTENI

VIRGIL CÂNDEA

Domni, mari dregători și ilustri cărturari, numeroși Cantacuzini s-au afirmat, din generație în generație, în istoria țării noastre. În imagini: 1. Postelnicul Constantin și... 2. fiul său Drăghici, 3. Șerban vodă și... 4. soția sa Maria, 5. Stolnicul Constantin, 6. Spătarul Mihail, 7. Casandra, fiica lui Șerban vodă, 8. Ștefan vodă Cantacuzino și... 9. soția sa Păuna, 10. Grigore Constantin (Nababul), 11. Dr. Ioan Cantacuzino.

Celebri în istoria europeană...

Numele Cantacuzinilor era celebru, în istoria europeană înaînte ca primii dregători cu acest nume să ilustreze istoria românească. Demnitari din această familie apar în istoria Bizanţului încă din timpul împăratului Alexios I Comnen, către sfîrşitul secolului XI şi la începutul veacului următor. Un Cantacuzin s-a acoperit de glorie luptînd împotriva cruciatului Bohemund de Tarent în Asia Mică şi în Dalmaţia. În acelaşi secol, un Ioan Cantacuzino, prin căsătoria sa cu Maria Comnen, îşi face neamul adoptat de familia imperială. Un urmaş al său ajunge pe tronul imperial sub numele de Ioan VI Cantacuzino (1341-1354), marcînd istoria Bizanţului nu numai printr-o domnie plină de iniţiative politice şi conflicte militare, dar, deopotrivă, printr-o bogată activitate de istoric şi memorialist desfăşurată după retragerea sa la Athos, unde va trăi pînă în 1380, sub numele monahic Ioasaf. Un alt Cantacuzin a murit eroic apărînd Constantinopolul, în cursul marelui asediu din mai 1453.

După căderea Bizanţului, o parte din familie s-a expatriat în Italia, unde un Demetrius Cantacuzino, ajuns căpitan în slujba Florenţei, s-a stins din viaţă în 1536. Urmaşi ai acestei ramuri au dăinuit apoi în Europa Occidentală.

Cantacuzinii care aveau să se aşeze în ţările române rămaseseră în Turcocraţie (în Imperiul otoman), iar alţii preferaseră climatul de mai mare libertate din Creta, dominată de veneţieni. Cel mai cunoscut dintre cei aflaţi în slujba Porţii otomane a fost Mihail Cantacuzino, „negustorul de frunte al împăratului turcesc", personaj important pe plan politic, bucurîndu-se de mare influenţă la Poartă în calitatea sa de principal concesionar al vămilor şi salinelor din imperiu, al importurilor de blănuri şi metale. Avea un mare prestigiu în cercurile greceşti şi europene din Constantinopol şi conaţionalii săi îl considerau „speranţă a neamului grecesc".

Supranumit „şaitanoglu" (fiul dracului) pentru puterea şi relaţiile sale, Mihail Cantacuzino este primul care stabileşte relaţii mai strînse cu familiile domnitoare din ţările române. Prieten apropiat cu alte familii greceşti de vază din Constantinopol (între care Salvarezi şi Amirali), Mihail Cantacuzino a sprijinit urcarea pe tron a lui Alexandru II Mircea (căsătorit cu Ecaterina Salvarezi) în 1568, iar în 1574 a facilitat urcarea pe tronul Moldovei şi a lui Petru Şchiopul (a cărui soţie era Maria Amirali)[1]. Victimă a intrigilor obişnuite în Imperiul otoman, la 3 martie 1578, el era spînzurat din porunca sultanului, iar averea îi era vîndută la mezat. Începea o nouă perioadă în viaţa acestei zbuciumate familii, ai cărei urmaşi au înţeles să continue lupta de eliberare sub steagul strategului de care se legau atunci speranţele tuturor popoarelor balcanice: Mihai Viteazul.

Andronic Cantacuzino (cca. 1553-cca. 1600), fiul lui Mihail, a ridicat pe o nouă treaptă relaţiile cu românii iniţiate de tatăl său, sprijinind financiar numirea lui Mihai ca domn; după ce se străduise să-l readucă în scaun pe Petru Şchiopul din exilul său din Tirol şi după biruinţa lui Mihai Viteazul la Călugăreni, s-a aşezat în Ţara Românească. Dintre feciorii săi, doi — Iordache şi Toma — se vor împămînteni în Moldova.

În Ţara Românească, Andronic pare să fi ajuns vistier în divanul lui Mihai vodă, iar fiul său, Constantin, s-a afirmat ca personaj de prim ordin în viaţa politică şi socială a ţării. Este postelnicul Constantin Cantacuzino (care nu trebuie confundat cu celebrul stolnic Constantin Cantacuzino despre care o să vorbim în continuare), pe care îl aflăm în această dregătorie în 1625, mare paharnic în 1629 şi din nou mare postelnic sub Matei Basarab, din 1633 pînă la sfîrşitul domniei acestuia, în 1654. Prin căsătoria cu Elina, fiica cea mai mică a lui Radu Vodă Şerban[2], urmaşul lui Mihai Viteazul, postelnicul Constantin a adăugat o zestre importantă proprietăţilor în care a investit averea adusă din Constantinopol. Înzestrat el însuşi cu o cultură aleasă, se unise prin căsătorie cu o jupîniţă educată la Viena şi acest amănunt explică situarea Cantacuzinilor munteni în centrul vieţii spirituale a Ţării Româneşti îndată după împămîntenirea lor. Documentele de epocă abundă în această privinţă. Curtea postelnicului Constantin de la Mărgineni (jud. Prahova) era nu numai locul de întîlnire al cărturarilor călători din Occident, Italia, Peninsula Balcanică şi Orientul Apropiat, dar ea adăpostea, în acelaşi timp, una dintre cele mai frumoase biblioteci umaniste din Europa de Sud-Est.

Destinul dramatic al Cantacuzinilor i-a urmărit însă din generaţie în generaţie. Deşi după moartea lui Matei Basarab s-a retras din viaţa publică „nepohtind nici o boerie, ci rămînînd mazil", postelnicul a pierit năprasnic, în 1663, în urma unor intrigi din partida Bălenilor, din porunca domnului Grigore Ghica (1660-1664), declanşîndu-se astfel lupta dintre familia Bălenilor şi cea a Cantacuzinilor. Feciorii lui au aflat refugiu în Moldova, la neamurile unchilor lor.

Dintre cei şase feciori ai postelnicului, cei mai însemnaţi au fost, neîndoielnic, Şerban (domn între 1678 şi 1688) şi Constantin, viitorul cărturar, care cunoscuse deja refugiul în 1655, la Braşov, în timpul răscoalei seimenilor[3] şi în 1658, la Iaşi, în timpul prigoanei lui Mihail Radu — Mihnea III (1658-1659). Spre adevărata sa vocaţie, tînărul Constantin Cantacuzino s-a îndreptat în 1665, cînd a început lunga sa călătorie la Constantinopol, la Veneţia, la Padova, „scaunul şi cuibul a toată dăscălia" umanistă a acelei epoci. Cu dascăli greci în capitala Imperiului otoman şi italieni la Universitatea d'Bó din Padova, acolo unde cîteva decenii înainte învăţatul William Harvey înfăţişase celebra lui descoperire privind circulaţia sîngelui, tînărul student a do-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1982; 10-11/1970; 10/1972.

bîndit o erudiție și un orizont care vor marca puternic evoluția culturii românești la sfîrșitul sec. XVII. Întors acasă, Constantin Cantacuzino a împlinit un rol politic determinant sub trei domnii: aceea a fratelui său Șerban Cantacuzino (1678-1688)[1], a nepotului său Constantin Brîncoveanu (1688-1714)[2] și a fiului său Ștefan Cantacuzino (1714-1716).

Constantin stolnicul avea în vedere o politică prudentă, de echilibru, atît față de otomani, cît și față de austriaci, urmînd ca prin acest echilibru să se conserve autonomia Țării Românești. Dar reflecția sa de istoric și experiența de om politic i-au determinat adesea rezistența față de acțiunile domnilor în scaun, ceea ce explică perioadele de animozitate sau răceală în raporturile cu aceștia. Unii cercetători au insistat chiar asupra rolului pe care stolnicul l-ar fi avut în sfîrșitul năpraznic atît al lui Șerban Cantacuzino, cît și al lui Constantin Brîncoveanu. Sînt episoade explicabile din punct de vedere istoric, în orice caz răscumpărate prin sfîrșitul de martir al stolnicului însuși și nu este locul să ne oprim asupra lor în evocarea figurii luminoase a marelui cărturar. Pentru că — dincolo de activitatea sa politică și diplomatică activă, de conducător al cancelariei Țării Românești, pe atunci una din cele mai importante din Europa de Sud-Est, ca centru de relații între curțile puterilor occidentale și Sublima Poartă, sau între Viena, Veneția și Moscova — stolnicul a dobîndit un loc nepieritor în conștiința românească, prin cugetarea și opera sa istorică, prin străduințile lui de animator al culturii noastre umaniste. Pe lîngă contribuțiile sale la toate inițiativele culturale de seamă ale Cantacuzinilor și Brîncovenilor, la traducerea și imprimarea atîtor cărți de prim ordin (între care *Biblia de la București*, din 1688, la a cărei apariție contribuția esențială și-a adus-o celălalt mare Cantacuzin al veacului, Șerban), la îndrumarea lucrului literar al fraților Radu și Șerban Greceanu și al altor cărturari din vremea lui, stolnicul este autorul *Istoriei Țării Românești* și al primei hărți a Țării Românești imprimată la Veneția, în 1700, care la reputația de istoric a adăugat-o pe aceea de fondator al cartografiei în țara noastră.

...și în politică

Deși neterminată din cauza sfîrșitului tragic al autorului, opera sa istorică a rămas cea dintîi scriere științifică asupra trecutului românesc prin erudiție, spirit critic și larg orizont. Originea poporului român, continuitatea românilor în Dacia, formarea poporului și limbii noastre și unitatea lui pe întreg teritoriul Daciei, rolul lui în epoca invaziilor asiatice pînă în perioada întemeierii statelor românești medievale sînt înfățișate de stolnic cu o documentație extrasă din nu mai puțin de 26 autori antici și moderni, de la Titus Livius, Strabo și Iordanes pînă la Procopius și Zonaras, Flavio Biondo, Enea Silvio Piccolomini, Bonfinius, Laurențiu Toppeltin și N. Olahus. La Constantin Cantacuzino apelăm azi pentru cele mai vechi dovezi ale conștiinței pe care a avut-o istoriografia munteană de la începuturile ei științifice despre imposibilitatea părăsirii Daciei: „Deci dară oameni întemeiați ca aceia [daco-romani], și stăpîni mari și bogați făcîndu-se... să-i ia Galien, să-i mute într-alte locuri pre toți?", se întreabă cu perfectă logică istorică stolnicul. „Au nu mai lesne era și acelora ce era[u] oblăduitori acestor locuri, să nu asculte decît moștenirile lor înțelenite de atîtea ai [ani], să le lase și să meargă de a să așeza pentr-alte locuri mai aspre și mai seci?". Din stolnic citățm, de asemenea, textul lapidar exprimînd unitatea de neam, limbă, mod de viață și credință a românilor: „Însă rumânii înțeleg nu numai ceștia de aici [din Țara Românească], ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sînt [pentru că acolo fusese vatra dacilor] și moldovenii și toți cîți și într-altă parte se află și au această limbă". „Într-altă parte", adică în Peninsula Balcanică, deoarece stolnicul îi cunoștea pe aromâni „oameni nu mai osebiți, nici în chip, nici în obcine [obiceiuri], nici în tăriie decît rumânii ceștia, și limba lor rumânească ca acestora".

Subliniind unitatea de neam prin unitatea de origine, el afirma despre românii de pretutindeni: „Ce dară pe aceștea, cum zic, tot romani îi ținem, că toți aceștea dintr-o fîntînă au izvorît și cură". În aceleași pagini din istoria sa, stolnicul vorbește despre persistența dacilor după anul 106 și o argumentează în faptul că din acest neam s-au ridicat apoi personalități de seamă ale Imperiului roman, ca Licinius, cumnatul și adversarul lui Constantin cel Mare, care „de neam dac se trage". Din cartea lui minunată, care ar merita citată în întregime, mai amintim pasajul în care stolnicul reconstituie primele secole din viața poporului român, în mileniul invaziilor, cînd „rămînd romanii în toată Dachia păzitori și moșteni pen [prin] cetăți și pen ținuturi, împărțindu-și pămînturi și locuri, avînd voievozii lor ...nici numele lor într-alt feliu să mai mutase și să mai schimbase, să le zică *vlahi* sau într-alt chip, ci *oastea romană* cînd să vorbia de dînsa, iar cîndu nu, *dachi* să chiema; și tot dachi încă multă vreme încoace și de mulți să numiia, pentru că și din dachi și gheti [geți] era[u] încă mulți rămași, cum și mai sus s-au zis, că nu s-au putut stinge toți oamenii dintr-o țară, cum nice să poate, ci tot au rămas".

Românii plămădiți din daci și din romani au jucat de îndată un rol european, „ca și mai înainte și mai încoace mult... spate și ajutoriu le-au fost" altor popoare, reprezentînd, astfel, pentru Europa Centrală „un zid bun și tare înaintea turcilor".

Împreună cu fiul său, Ștefan Cantacuzino, care a urmat la tron lui Constantin Brîn-

(Continuare în p. 24)

[1] Despre viața, domnia și sfîrșitul lui Șerban Cantacuzino, revista noastră a publicat mai multe articole (vezi nr. 11/1976, 9/1980).

[2] *Magazin istoric*, nr. 1/1968, 5/1969, 1/1973.

TEZAURUL DE LA OSTROVUL MARE

ŞTEFAN BURDA,
Muzeul de istorie al R.S. România

De peste două milenii şi jumătate, poemele homerice Iliada şi Odiseea **continuă să impresioneze omenirea nu numai prin frumuseţea versurilor lor, dar, în egală măsură, prin bogăţia şi precizia informaţiilor pe care le furnizează asupra lumii de atunci, de pe un întins spaţiu geografic, incluzînd şi pămînturile stăpînite de diferitele neamuri tracice.**

În primele decenii ale secolului nostru, cînd lumea epocii bronzului de la Carpaţi şi Dunăre începuse să-şi dezvăluie tainele prin descoperirea a tot mai numeroase depozite de bronzuri şi complexe fortificate, marele savant Vasile Pârvan a sesizat marea asemănare între creaţia materială a strămoşilor noştri şi cea specifică populaţiilor din arealul eladic şi microasiatic, descrisă de Homer în poemele sale. Savantul român aprecia că nu-i departe vremea cînd se vor putea dovedi strînsele legături între cele două civilizaţii şi că a strămoşilor noştri „nu-i cu nimic mai prejos decît aceea a «evului mediu» acheo-micenian". Această concluzie l-a îndemnat pe părintele arheologiei româneşti să adreseze istoricilor îndemnul de a se apleca mai stăruitor asupra poemelor homerice, acestea conţinînd, la o analiză mai atentă, surprinzător de multe informaţii directe referitoare la regiunile sud şi nord-dunărene, locuite de ramura septentrională a tracilor — cei cunoscuţi în istorie sub numele de geto-daci. „Cînd săpăturile şi studiile asupra epocii bronzului «getic» vor fi destul de complete ca să se încerce o sinteză mai amănunţită, prevedem că multe capitole din protoistoria strămoşilor noştri în mileniul al doilea a Chr. vor fi explicate şi ilustrate cu lungi pasagii din **Iliada**, şi **Odiseea** [s.m. — **Ş.B.**]" — **arăta el în monumentala lucrare** Getica **(1926).**

Una din confirmările cele mai spectaculoase ale acestei idei este, fără îndoială, tezaurul descoperit în mormîntul princiar de la Ostrovul Mare.

Cam la 40 km sud-vest de Drobeta-Turnu Severin se află o localitate rurală situată pe malul Dunării. Deseori, fluviul inundă terenul din jurul localităţii, transformînd-o într-o veritabilă „insulă". De aceea, aşezării i s-a spus „Ostrov". Pînă în anul 1921, localitatea nu trezise nici un interes istoric. În acel an însă pasionatul amator de istorie şi colecţionar de excepţie dr. George Severeanu a cumpărat de la un zaraf din Craiova o impresionantă cantitate de obiecte de aur — podoabe vestimentare şi bijuterii. După informaţii culese cu migală de dr. Severeanu, obiectele fuseseră găsite de un tinichigiu, pe terenul gospodăriei sale din Ostrovul Mare. Dorind să nu piardă prilejul unei îmbogăţiri peste noapte, dar şi temîndu-se că prevederile legii vor duce la confiscarea comorii, tinichigiul vînduse podoabele unor localnici din Ţigăneşti, motiv pentru care tezaurul la care ne referim este cunoscut şi sub numele de tazaurul de la Ţigăneşti.

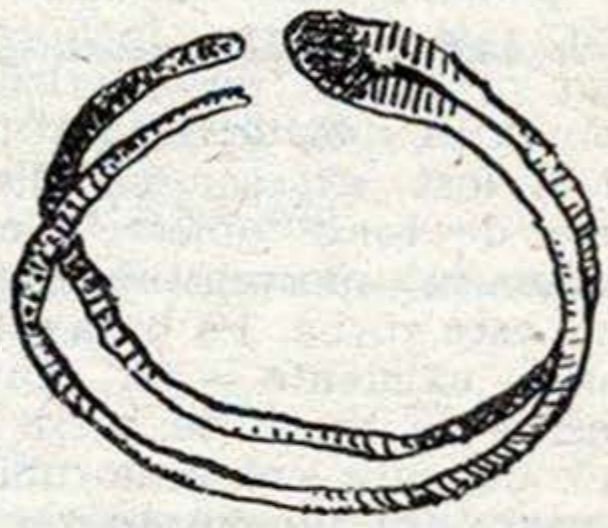

Ce se descoperise, de fapt, la Ostrovul Mare? Ca şi în cazul altor comori găsite întîmplător în pămîntul ţării noastre (şi nu numai la noi) un răspuns la această întrebare este greu de dat. Cercetările întreprinse pînă acum

au dus la concluzia că tinichigiul din Ostrovul Mare dăduse, întîmplător, peste un mormînt de înhumaţie (mormînt „princiar" — după abundenţa şi bogăţia materialului), din care nu luase decît obiectele de aur. Dacă piesele pe care le avem astăzi sînt *toate* cele culese de tinichigiul respectiv, dacă, în sfîrşit, *toată* bogăţia aflată în mormîntul „princiar" va fi recuperată vreodată nu ştim încă. Pînă în prezent, nu s-a făcut un sondaj arheologic pe locul descoperirii, pentru recuperarea unor alte obiecte, din bronz sau ceramică.

Fără îndoială că pentru reconstituirea cît mai exactă a personajului îngropat cu atît fast, pentru încadrarea mai precisă a descoperirii în contextul societăţii de atunci, ar fi fost necesar să dispunem de toate obiectele existente în mormîntul despre care este vorba. Pe baza obiectelor existente — un număr destul de mare de piese din aur cu care cel înmormîntat acolo a fost împodobit — putem desprinde unele concluzii. Să ne referim mai întîi la acele falere (discuri bombate) din tablă subţire de aur care decorau mantia. S-au păstrat 30 falere cu diametrul în jurul a 5 cm şi alte trei mult mai mari, cu diametrul de cca. 11 cm. Este demnă de subliniat perfecţiunea artistică a ornamentelor — spirale continue şi cercuri concentrice —, toate realizate din puncte proeminente, atestînd înaltul meşteşug al aurarului de la Ostrovul Mare. Asemenea discuri, prevăzute şi cu fine perforaţii pe margini, pentru a putea fi cusute pe veşmintele de ceremonie (de paradă — cum li se mai spune), au fost găsite şi în alte morminte depistate pe teritoriul României (la Săcuieni şi Grăniceri), precum şi în mormintele „regale" de la Micene.

Faptul că falerele de la Ostrovul Mare seamănă atît de mult cu celelalte descoperite în alte locuri din România, că toate sînt împodobite cu variante ale simbolului solar, frecvent şi pe ceramica acestei epoci, dovedeşte nu numai *o mare unitate spirituală a lumii din acea vreme de pe teritoriul patriei noastre, dar şi o la fel de mare unitate etno-culturală*.

A celaşi lucru îl putem spune şi despre celelalte obiecte care s-au păstrat din mormîntul de la Ostrovul Mare, toate podoabe personale: 11 inele (cele mai multe ornamentate, şi ele, cu linii paralele incizate oblic sau cu „virgule"), precum şi trei brăţări deschise, din sîrmă dublă. Dacă falerele şi inelele sînt podoabe tipice epocii bronzului, brăţările de acest tip au fost „la modă" o lungă perioadă de timp — între sec. XVIII-XVII î.e.n. (de cînd datează, se pare, tezaurul de la Ostrovul Mare) şi zorile primei epoci a fierului —, aşa cum demonstrează convingător brăţările similare descoperite nu departe de Ostrovul Mare, la Hinova (Mehedinţi)[1]

Tezaurul de la Ostrovul Mare oferă importante concluzii cercetătorului interesat să reconstituie realităţile social-economice ale epocii bronzului carpatic. Piesele respective au aparţinut unui conducător de felul acelor „basileos" descrişi de Homer, împodobiţi din cap pînă în picioare cu veşminte de aur, descoperirea confirmînd observaţiile lui Vasile Pârvan. Este vorba de un conducător militar, care, chiar dacă va mai fi fost ales de comunitatea pe care o conducea (conform practicilor democraţiei militare), avea, pe lîngă partea sa din avuţia obştei, şi o avere personală.

O dovadă că democraţia militară se manifesta şi la strămoşii noştri din epoca bronzului cu aceleaşi atribute ca la contemporanii lor din sudul Eladei — argument grăitor al civilizaţiei ce înflorise, cu milenii în urmă, în patria noastră.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1981.

CANTACUZINII MUNTENI

(Urmare din p. 22)

coveanu numai pentru doi ani, stolnicul avea să piară executat la Constantinopol, la 26 mai 1716. A fost victima politicii tradiţionale a românilor, de apărare a ortodoxiei din cuprinsul Imperiului otoman, politică ce cunoscuse la sfîrşitul sec. XVII şi la începutul veacului următor o intensitate şi forme de afirmare care au îngrijorat Poarta în asemenea măsură, încît pentru mai bine de 100 ani cîrmuirea ţărilor române a revenit domnitorilor fanarioţi, de alt neam, dar întotdeauna creştini, potrivit statutului de autonomie al românilor, care nu au fost niciodată guvernaţi de dregători musulmani ca celelalte popoare din Peninsula Balcanică.

Un vînt de suspiciune şi persecuţii s-a abătut atunci peste Cantacuzinii munteni. Dacă dintre urmaşii stolnicului şi ai fraţilor săi cu vocaţie domnească nici unul nu a ocupat, după 1716, tronul Ţării Româneşti, dacă mulţi dintre ei au trebuit să ia calea străinătăţii, ca Radu-Beizadea, fiul lui Ştefan vodă Cantacuzino, care, sub numele de Rudolf Cantacuzino, se va lupta toată viaţa pentru a redobîndi tronul tatălui său, organizînd insurecţii cu sîrbii de peste Dunăre, sau căutînd sprijinul la curţile puterilor occidentale, Cantacuzinii, totuşi, erau un neam prea numeros, bogat, influent şi cunoscut în ţară ca şi în Europa Centrală şi Răsăriteană pentru a putea fi scos din viaţa politică românească. Astfel, un alt Constantin Cantacuzino, nepot al lui Ştefan vodă Cantacuzino, este numit, foarte tînăr încă, al doilea logofăt în domnia lui Nicolae Mavrocordat. După un scurt refugiu la Braşov, s-a întors în ţară Mihai Cantacuzino, fiul acelui spătar din vremea lui Brîncoveanu, Toma Cantacuzino, care, în luptele din 1711 de la Silistra dintre ruşi şi turci, trecuse de partea lui Petru cel Mare, stabilindu-se apoi în Rusia...

În urmă cu 65 ani, în seara zilei de 7 noiembrie 1917, la ora 9.40, salva tunului de șase țoli de pe crucișătorul „Aurora“ a vestit victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, pentru totdeauna întipărită în memoria omenirii ca un eveniment glorios, ca un început de eră nouă în istorie. În aceeași zi, la Petrograd, la al doilea Congres al Sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților, deschis la Smolnîi, s-a anunțat preluarea întregii puteri de către Soviete și s-au adoptat Decretul asupra păcii și Decretul asupra pămîntului. Totodată s-a format primul guvern sovietic — Consiliul Comisarilor Poporului — în frunte cu V.I. Lenin. După închiderea lucrărilor congresului, delegații s-au întors în regiunile lor pentru a înștiința poporul despre victoria Sovietelor la Petrograd. Începînd din noiembrie 1917, puterea sovietică s-a instaurat în întreaga Rusie, într-un ritm pe care Lenin l-a numit „marș triumfal“. Un „marș triumfal“ plătit însă cu multe vieți, lăsate în aprigele înfruntări cu forțele contrarevoluționare. Și mai apoi cu cotropitorii hitleriști.

Kievul, unul dintre vechile centre de cultură ale Rusiei, își sărbătorește anul acesta un mileniu și jumătate de existență. Prilej nimerit pentru a publica o scurtă evocare a istoriei acestui oraș, în a cărui cronică revoluționară sînt înscrise memorabile evenimente din anii 1917-1920, cele mai importante fiind reținute și de noi în cronologia de față.

Kiev — 1500

SPIRITUL ETERN AL UNUI ORAȘ

PAVLO ZAGREBELNÎI

Pe drumul de la varegi la greci

Ca și oamenii, orașele își au datele lor de naștere. Numai că uneori aceste date nu se socotesc nici în ani, nici în zile, ci în secole. Este privilegiul acelora care există parcă de cînd lumea. Un asemenea oraș este Kievul, actuala capitală a Ucrainei sovietice și vechea reședință a Rusiei kievene.

De felul lor, oamenii tind să ajungă pînă la rădăcina oricărei realități. Să încercăm și noi să dezlegăm ghicitoarea începuturilor Kievului. *Povesti vremennîh let* (Povestea vremurilor de demult), prima cronică rusă veche ajunsă pînă la noi și scrisă în sec. XI de călugărul Nestor, în mănăstirea Pecerska, pornește relatarea istoriei Kievului, capitală a Rusiei kievene, de la anul 862. Nestor încearcă să

În imagine: Kievul, marele oraș de pe Nipru, își sărbătorește un mileniu și jumătate de existență.

găsească răspuns la întrebarea de unde începea istoria pămîntului rusesc și cine a fost primul cneaz al Kievului. De aici — legenda celor trei frați, Kii, Șciok și Horiv, și a surorii lor, Libedi, care au întemeiat un oraș pe pămînturile tribului slav al polenilor și i-au dat numele după cel al fratelui lor mai mare, Kii[1].

Cînd anume s-a întîmplat aceasta și dacă începuturile Kievului sînt într-adevăr legate de legenda sus-amintită — greu de spus cu certitudine. Există însă numeroase mărturii despre Kiev cu mult timp înainte de momentul cu care își începe Nestor povestirea. În sec. VII, cronicarul armean Zenob Glak, de pildă, menționează și el vechea legendă rusească despre constituirea Kievului (Kuar) pe pămînturile polenilor. În *saga* scandinave din sec. IX, Kievul este amintit sub numele de Danaparstadt. Ibn-Hordabey și Masudi, geografi arabi din sec. IX-X, și scriitorul arab Ibn-Fadlan din sec. X, episcopul Titmar și cronicarul german Adam Bremenski din sec. XI ne-au lăsat descrieri complete ale Kievului, uneori exagerîndu-i dimensiunile și bogățiile. În cronica sa din 1018, Titmar menționează că la Kiev, oraș mare, capitala regatului, existau peste 400 biserici, opt piețe și un număr imens de locuitori...

Situat pe malul înalt și pitoresc al Niprului, Kievul ocupa încă din vechime o suprafață mare, deși centrul fortificat propriu-zis, în care locuiau cneazul împreună cu drujina și curtenii săi, era destul de mic. În timpul cneazului Vladimir Sviatoslavici (mort în 1015), despre care scrie Titmar, centrul fortificat se întindea pe numai cîteva hectare.

Cercetările arheologice atestă că în zona Kievului existau vechi așezări umane care ocupau un teritoriu ce depășea actualele dimensiuni ale capitalei Ucrainei (50 km de-a lungul Niprului și o suprafață de cca. 80 mii hectare). Indiscutabil, în aceste locuri oamenii au trăit încă din vremea cimerienilor și sciților (mijlocul mileniului I î.e.n.).

Dar Kievul este înainte de toate un vechi oraș slav, iar slavii, ca uniune de triburi, se manifestă activ pe scena istoriei cam din sec. V e.n. De aceea este normal să raportăm la aceste timpuri începutul marelui nostru oraș de pe Nipru, înălțat pe cunoscutul drum comercial de la varegi la greci, ce făcea legătura între lumea nordică a normanzilor și Bizanț.

Dintotdeauna, comerțul a slujit apropierii dintre popoare, dar a generat și neînțelegeri între ele. Este și cazul Kievului care, în primele sale secole de viață — cînd slavii încă nu se consolidaseră și trebuiau să-și apere pămînturile ba împotriva sarmaților, ba împotriva goților, hunilor, avarilor și chazarilor — ,a fost numai un intermediar comercial.

Kievul se înalță în mijlocul unui șes imens, la marginea unor stepe nesfîrșite, fără nici un fel de apărare naturală. Numai pămînt moale și păduri. Construcțiile lui din lemn luau foc foarte ușor. Un oraș atît de slab fortificat putea deveni oricînd o pradă ușoară pentru invadatori. Cum, dealtfel, a și fost, pentru că în afara poveștii despre întemeierea orașului de către Kii și despre vizita acestuia la Constantinopol, unde a fost primit cu onoruri de împărat — mențiune neconvingătoare —, nu dispunem de mărturii privitoare la forța și importanța Kievului în primele două-trei secole ale vieții lui.

Novgorodul — un rival

Dar cînd îl stăpînesc cnejii războinici slavi Askold și Dir, însuși Bizanțul începe să-i simtă amenințarea. Askold și Dir au fost mult prea creduli și au căzut victime cneazului Novgorodului, Oleg, care a cucerit Kievul în anul 882. În timpul domniei sale, Oleg a reușit să semneze un acord avantajos cu Bizanțul (septembrie 911). Negustorii ruși căpătau dreptul de a face comerț în Bizanț. La Istanbul s-a păstrat poarta pe care și-a țintuit Oleg scutul victorios. Odată ajuns cneaz, în 912, Igor a organizat campanii împotriva Bizanțului și a provinciilor sale, iar soția sa, Olga, devenită cneaghină după moartea cneazului Igor, în 945, a fost primită în toamna lui 957 de împăratul bizantin cu cele mai alese onoruri.

Sviatoslav, fiul lui Igor și al Olgăi, a intrat în istorie ca vajnic apărător al ținuturilor sale; el i-a înfrînt pe chazari și a inițiat o mare campanie împotriva Bizanțului. Fiul lui Sviatoslav, Vladimir, a adoptat oficial creștinismul, în anul 988, și a deschis larg porțile Rusiei kievene tuturor cuceririlor civilizației universale. Și totuși, nu el a fost primul cneaz civilizator, ci fiul său, Iaroslav, supranumit cel Înțelept. Iaroslav (1019-1054) a dezvoltat continuu Kievul și l-a înzestrat cu edificii maiestuoase. În vremea sa, s-a înălțat și mănăstirea Pecerska, în care — ca, dealtfel, și în alte mănăstiri — s-au format primii traducători și copiști de cărți bisericești, s-a instituit sistemul scrierii letopisețelor, s-au

---

[1] Tradiția susține că Kii, Șciok și Horiv au fost primii cneji ai tribului slav al polenilor. Autorul *Poveștii vremurilor de demult* a înregistrat această legendă în două variante care circulau la acea vreme. Conform primeia, Kii era luntraș pe Nipru, conform celei de-a doua — cneaz polen. Considerînd prima variantă neverosimilă, cronicarul o acceptă pe a doua, remarcînd existența succesiunii la tron în familiile de cneji, obicei practicat nu numai de poleni, ci și de alte triburi ale slavilor de răsărit. Cronica lui Nestor menționează că cneazul Kii a întreținut legături directe cu Bizanțul și că a călătorit chiar la împăratul bizantin. Dealtfel, în acea perioadă, slavii au influențat puternic destinele Imperiului bizantin (sec. VI-VII). Dincolo de caracterul ei legendar, tradiția despre Kii, Șciok, Horiv și sora lor Libedi conține prețioase informații istorice despre slavii de răsărit, respectiv despre procesul de transformare a uniunilor tribale într-o singură unitate teritorial-politică (notă -*F.D.*).

deschis școli, s-a organizat prima bibliotecă în catedrala Sf. Sofia, au înflorit meșteșugurile. Nivelul de cultură al Kievului acelor vremi este grăitor ilustrat de catedrala Sf. Sofia — cu celebrele ei mozaicuri și fresce —, construită sub domnia cneazului Iaroslav și păstrată pînă astăzi aproape intactă.

Cercetătorii încă nu au lămurit problema apariției pe neașteptate, în jurul Kievului a triburilor migratoare ale pecenegilor și, mai tîrziu, în sec. X-XI, a polovțienilor. Plecați din stepele care mărginesc Caspica, pecenegii au traversat artera fluvială a Niprului, amenințînd drumul de la varegi la greci, deci și Kievul. Cnejii kieveni au trebuit să lupte cu pecenegii cîteva decenii. Dar în timpul domniei celor trei fii ai lui Iaroslav, Iziaslav, Sviatoslav și Vsevolod, Kievul a trebuit să facă față altor dușmani: polovțienii. Din nou lupte împotriva unor triburi migratoare semisălbatice, din nou încercări de negocieri pentru o coexistență pașnică. Cnejii kieveni și-au însurat fiii cu fiicele hanilor polovțieni. Nepotul lui Iaroslav cel Înțelept, Vladimir Monomahul (1113-1125), marele apărător al pămînturilor rusești, mai-mai că i-a îmblînzit pe acești locuitori ai stepelor și a reușit să readucă sub ascultarea sa o serie de provincii ale vechiului stat kievean. S-ar fi zis că drumul de la varegi la greci era din nou în afara pericolului și Kievul avea să devină același mare intermediar comercial și concurent al Constantinopolului. Au început cruciadele; cruciații au ocupat Constantinopolul și acesta și-a pierdut importanța. Nu mai reprezenta o putere mondială și un centru al comerțului internațional. În același timp, însă au căpătat vigoare orașele nordice germane, iar Novgorodul a început să se manifeste și el ca un rival al Kievului.

Importanța economico-comercială și politică a orașului de pe Nipru a scăzut; a urmat o perioadă de confruntări între diferitele cnezate, care au îngreunat procesul de centralizare. Kievul a rămas totuși un mare oraș. Aici a fost compusă, în sec. XII, cea mai veche operă a literaturii ruse, *Slovo o polku Igoreve* (Cîntec despre oastea lui Igor), aici s-au copiat cărți răspîndite apoi pe tot pămîntul Rusiei, aici aurarii au confecționat obiecte prețioase, iar iconarii au pictat biserici.

În fața nepotului lui Genghis-han

În sec. XIII, din îndepărtatele spații ale Asiei au apărut hoardele lui Genghis-han. Nepotul acestuia, Batu-han, cunoscut la noi sub numele de Batîi, pornise spre apus cu intenția de a supune întreaga Europă. S-a învîrtit doi ani încheiați în jurul Kievului, adunîndu-și forțele, cercetînd locurile, edificîndu-se asupra lor și stînd în expectativă. În anul 1238, Batîi a trecut prin foc Vladimiro-Suzdalul, a ocupat Riazanul, Kolomna, Moscova, Vladimirul, Rostovul Mare, Pereslavl-Zalesski, Iaroslavul, Dmitrovul, Torjokul. Orășelul Kozelsk, aflat la granițele nordice ale cnezatului Cernigov, a rezistat cu bărbăție oștilor mongolo-tătare aproape două luni. În 1239, hoardele tătare au cucerit Pereiaslavul de Sud și Cernigovul, dar nu au pornit asupra Kievului; s-au îndreptat spre Crimeea.

Abia în decembrie 1240[1] Batîi însuși, strîngînd o oaste puternică, s-a apropiat de zidurile Kievului. Trupe de asemenea amploare nu mai aruncaseră în luptă mongolo-tătarii niciodată, deși pînă atunci cuceriseră majoritatea marilor orașe din China, Asia mijlocie, Caucaz, orașe de piatră, înălțate în munți și pe stînci inaccesibile. Pe nepotul lui Genghis-han nu îl speriau însă nici meterezele Kievului (12 m înălțime și 20 m grosime), nici zidurile de stejar cu foișoare de piatră, nici centura triplă de fortificații și nici drujina călită în lupte, în frunte cu cneazul Dmitri, ci spiritul acestui oraș, încărcat de mister, gloria lui. Pentru mongolo-tătari, Kievul reprezenta un fel de cheie la ușa Europei.

Cneazul Dmitri și-a apărat cu pricepere orașul. Kievenii au luptat pentru fiecare petic de pămînt. Pe linia orașului interior, ei au rezistat zece săptămîni și patru zile. Ultimul bastion a fost biserica Deseatina, în care se ascunseseră femeile, copiii și bătrînii. Postați la intrare, ostașii nu le-au permis tătarilor să pătrundă în lăcaș. Aceștia au fost nevoiți să spargă cu berbeci zidurile bisericii. Deseatina s-a prăbușit, îngropînd sub dărîmăturile ei pe ultimii săi apărători.

Mînat de o răzbunare oarbă pe apărătorii marelui oraș, Batîi a pus foc Kievului și i-a ucis sau luat în captivitate pe locuitorii lui. În trecere prin Kiev în 1246, călugărul franciscan Plano Carpini, trimisul papei Inocențiu IV, nota că n-a rămas aproape nimic din oraș; mai existau vreo 200 case, iar cuceritorii îi țineau pe localnici în cea mai cruntă robie. Dar Kievul a supraviețuit. 80 ani mai tîrziu, cînd l-a cucerit cneazul lituanian Ghedimin, el era deja un important centru al lumii acelei vremi. Un oraș poate fi ras de pe fața pămîntului, dar el poate totuși trăi mai departe, dacă își conservă spiritul. În ruine, în bordcie pierdute printre buruieni, încep să trăiască oameni care și-au păstrat credința în orașul lor, în istoria lui, în caracterul său nemuritor. Și astfel, acel oraș renaște, înflorește, iar spiritul său se fălește cu victoria obținută. În ce s-a păstrat spiritul e-

---

[1] *Magazin istoric* a publicat numeroase articole despre invaziile mongolo-tătare (7-8/1968, 9/1975, 1, 12/1976, 4/1981).

1917

MART.[1] În cadrul congresului partidelor şi grupărilor naţionaliste burgheze şi mic-burgheze din Ucraina, se formează, ca organ provizoriu, Rada centrală, guvern contrarevoluţionar, avîndu-l ca preşedinte pe cunoscutul istoric M.S. Gruşevski şi ca membri de seamă pe S.V. Petliura şi V.K. Vinnicenko (în aprilie, Rada centrală devine organ permanent).

17 MART. Se creează Sovietul de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor, în care majoritatea aparţine menşevicilor şi eserilor.

SEPT. Bolşevicii preiau conducerea în cadrul Sovietului de deputaţi, care antrenează masele muncitoare ale Kievului şi o parte importantă a garnizoanei oraşului împotriva Radei.

OCT. Se formează un Comitet militar revoluţionar, condus de vechiul bolşevic A.V. Ivanov, lăcătuş la uzina Arsenal.

11-13 NOV. Răscoală armată victorioasă a muncitorilor şi soldaţilor revoluţionari.

20 NOV. Concentrînd în oraş unităţi naţionaliste, Rada centrală ocupă instituţiile guvernamentale, gara, poşta, telefonul şi acaparează din nou puterea. Unităţile revoluţionare sînt dezarmate şi alungate din Kiev.

1918

29 IAN.-8 FEBR. Muncitorii oraşului, în frunte cu cei de la uzina Arsenal şi de la căile ferate, se răscoală împotriva Radei contrarevoluţionare, dar aceasta înăbuşă răscoala în sînge.

8 FEBR. Armata roşie eliberează oraşul. Rada fuge la Jitomir.

12 FEBR. Guvernul sovietic al Ucrainei, format la Harkov, în decembrie 1917, se mută la Kiev.

1 MART. Trupe intervenţioniste germane, chemate în ajutor de Rada centrală, ocupă oraşul, restabilind puterea acesteia.

29 APR. Ocupanţii îl aduc la putere pe favoritul lor, generalul Pavel P. Skoropadski, pe care-l proclamă hatman al Ucrainei.

DEC. Bolşevicii, aflaţi în ilegalitate, conduc lupta maselor orăşeneşti împotriva ocupanţilor germani şi a naţionaliştilor burghezi ucraineni. Armata germană este alungată din oraş.

14 DEC. Frîiele puterii sînt luate de un Directorat, organ contrarevoluţionar format cu o lună în urmă de liderii partidelor burgheze naţionaliste. Preşedinte: Vinnicenko (pînă în febr. 1919); comandant militar: Petliura (care, la 10 febr. 1919, devine preşedinte). Din acest moment, în Ucraina este instaurată dictatura burghezo-chiaburească. Sînt arestaţi şi ucişi numeroşi bolşevici, revoluţionari din rîndul muncitorilor şi ţăranilor.

1919

5 FEBR. Armata roşie învinge trupele Directoratului, eliberează Kievul şi restabileşte puterea sovietică.

31 AUG. Oraşul este ocupat de trupele albgardiste ale lui Denikin.

16 DEC. Unităţi ale armatei roşii îl alungă pe albgardişti.

1920

6 MAI. Kievul este ocupat de trupe poloneze.

12 IUN. În urma contraofensivei Frontului de sud-vest, Armata I de cavalerie a lui Budionnîi şi Voroşilov şi alte unităţi roşii înconjură şi nimicesc Armata 3 poloneză şi eliberează oraşul. În retragere, ocupanţii aruncă în aer podul de peste Nipru şi produc mari daune Kievului.

După războiul civil din 1918-1920, puterea sovietică începe refacerea industriei şi agriculturii oraşului, care devine un important centru economic şi cultural al ţării.

---

[1] Toate datele sînt pe stil nou. Informaţiile sînt extrase din *Marea Enciclopedie Sovietică*, ed. III, vol. XII, 1973.

Pe străzile oraşului în zilele lui noiembrie 1917

tern al Kievului? În puterea de sacrificiu a apărătorilor săi, în măreţia catedralelor, în gîndirea cronicarilor, în tezaurul de cunoştinţe depozitat de academia fondată la începutul sec. XVII, în geniala poezie a lui Taras Şevcenko...

Kievul a ars, a fost pustiit, a fost gata să moară, dar a înviat iarăşi şi iarăşi. În această încăpăţînată renaştere se oglindesc spiritul şi caracterul poporului care l-a creat cu 1 500 ani în urmă, popor ce niciodată nu şi-a trădat lucrurile sfinte: le-a păstrat, în ciuda tuturor vitregiilor istoriei, le-a apărat cu preţul propriei vieţi. Acelaşi spirit durabil marchează toate vîrstele Kievului; şi vremea cnejilor, şi cea a războaielor ţărăneşti de eliberare conduse de Bogdan Hmelniţki şi încheiate prin măreţul act al unirii Ucrainei cu Rusia. Forţei acestui spirit îi stau mărturie zidul găurit de gloanţe al uzinei Arsenal, ai cărei muncitori s-au ridicat în apărarea puterii sovietice în anul 1918.

A supravieţuit acest spirit în întunericul acelei nopţi de noiembrie a anului 1943, cînd în zona Kievului ostaşii armatei sovietice au forţat Niprul, pentru a elibera de fascişti vechea reşedinţă a cnejilor şi a izgoni duşmanul dincolo de graniţele ţării noastre. Şi cît este de bine că tocmai acum, la aniversarea oraşului, pe una dintre colinele de pe malul Niprului, lîngă catedralele mănăstirii Pecerska, s-a ridicat Muzeul ucrainean de istorie a Marelui război pentru apărarea patriei din 1941-1945, un memorial al permanenţei poporului.

Frumuseţea şi măreţia Kievului au două coordonate esenţiale: grija de a-şi tezauriza istoria şi privirea încrezătoare în viitor.

În româneşte de
FLORENTINA DOLGHIN

Articol primit pentru
Magazin istoric
prin agenţia „Novosti"

ASA VA PLACE ISTORIA?

DIN NOU DESPRE COLUMB...

MICHEL LEQUENNE

Despre Cristofor Columb[1] s-au scris şi se vor scrie, pretutindeni în lume, nenumărate cărţi. Interesul stîrnit de amiral (El Almirante) nu se datoreşte numai faptului că el a descoperit America, „cel mai mare lucru după facerea lumii" — cum scria, la 60 ani după eveniment, cronicarul spaniol Francisco Lopez de Gomora — ci şi vieţii sale agitate şi mult controversate. Biografia sa a lăsat încă nedesluşite multe semne de întrebare, printre care anul naşterii sale (1451?), descoperirea Americii, atribuită de cel mai mulţi hazardului, şi nu unui plan sistematic conceput, contradicţiile personalităţii sale, în care se ciocneau violenţa corsarului cu naivitatea şi idealismul misticului etc.

În 1979, în editura franceză „François Maspero", au apărut două volume sub titlul comun La Découverte de l'Amérique **(Descoperirea Americii). Autorul lor este Cristofor Columb. Primul volum,** Jurnal de bord 1492-1493, **conţine singurul text — salvat de la distrugere — al jurnalului lui Cristofor Columb (primul, aruncat în mare de Columb, nu a ajuns niciodată în Spania, fiind înghiţit de ape), text de care s-a servit, 40 ani mai tîrziu, celebrul istoric spaniol Bartolomé de Las Casas în alcătuirea monumentalei lucrări** Istoria generală a indienilor. **Al doilea volum,** Relatări de călătorie, **cuprinde scrisori şi memorii ale marelui explorator, care marchează etapele noii descoperiri, de la luarea în stăpînire a pămînturilor şi oamenilor, pînă la primele drame sîngeroase ale colonizării.**

Ambele volume sînt însoţite de o amplă şi documentată introducere, semnată de Michel Lequenne, în care istoricul francez încearcă şi reuşeşte să elucideze unele întrebări pe care le mai comportă încă viaţa cunoscutului navigator. Din această introducere, sinteză a unor cercetări de anvergură (efectuate în colaborare cu Soledad Estorach), redăm pentru cititorii revistei noastre cîteva fragmente. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei, iar textul din parantezele drepte şi notele de subsol traducătorului.

Motivele unei tăceri

Columb s-a născut la Genova. Acest fapt nu mai poate fi pus la îndoială. Documente genoveze de prim ordin susţin afirmaţia primilor biografi ai exploratorului. Dar, după cum a mărturisit mai tîrziu genovezul însuşi, el s-a îmbarcat de timpuriu, revenind doar foarte rar — şi atunci numai pentru a pune la punct afaceri familiale — în oraşul său natal.

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1970, 9/1972, 4/1973, 3/1979.

La ora actuală, se ştie de ce Columb n-a vorbit toată viaţa despre cei zece ani care au precedat sosirea sa în Portugalia, în 1476: din cauză că navigase pe nave corsare catalane. Şi dacă faptul ca atare nu putea fi incriminat — corsarii nefiind piraţi, ci marinari independenţi, în slujba unui suveran sau mare senior care îi plătea[1] — activitatea de corsar, în schimb, putea, prin jocul alianţelor şi răsturnărilor, să opună un individ propriei sale patrii sau chiar stăpînului său de mîine. Neplăceri de care, dealtfel, Columb n-a fost scutit.

Chiar dacă, pentru Italia sec. XV, noţiunea de patrie se aplica doar parţial, Columb, deşi ajuns în culmea gloriei, tot nu a mărturisit că, în 1476 — pe cînd servea sub un corsar catalan aflat în slujba regelui francez Ludovic XI — luptase împotriva unor nave genoveze. Tăcere cu atît mai semnificativă, cu cît era vorba de un episod important al vieţii sale; în această bătălie, de la capul São Vicente [aflat în extremitatea sud-vestică a Peninsulei iberice], nava sa a luat foc şi Columb a fost nevoit să... înoate pînă în Portugalia, ţară unde a şi rămas, începînd o viaţă nouă. Exploratorul a preferat totuşi să falsifice împrejurările acestei aventuri, clarificată abia de biografii săi din sec. XIX. Cu toate acestea, prin testament, el a transmis, fără nici un comentariu explicativ, o despăgubire financiară anonimă către negustătorii genovezi, ale căror pierderi materiale şi umane fuseseră dintre cele mai grele în cursul bătăliei de la São Vicente.

[1] *Magazin istoric*, nr. 9-10/1980.

Există şi o altă cauză a tăcerii lui Columb: corsar, el servise, între alţii, pe René de Anjou, rival la coroana catalană a lui Jean cel fără de Credinţă, regele Aragonului şi tatăl lui Ferdinand II Catolicul, suveran al cărui leal slujitor avea să devină Columb. De aceea, în mod public, genovezul a păstrat o grijulie discreţie asupra trecutului său.

Încă nu se ştie cu certitudine de ce a rămas Columb în Portugalia. După toate probabilităţile, ceea ce l-a fixat acolo a fost febra descoperirii. În acea ţară, a început să fie stăpînit de ideea călătoriei, căreia i s-a dăruit cu toată fiinţa. Sub o aparentă lipsă de coeziune, perioada portugheză a vieţii lui Columb are o extraordinară unitate: toate faptele sale, călătoriile, lecturile, relaţiile cu oamenii, pînă şi căsătoria cu Filippa Moniz Perestrello, fiica guvernatorului ereditar al insulei Porto-Santo — o limbă de pămînt care înaintează adînc în Atlantic — au fost subsumate unuia şi aceluiaşi scop: căutarea pămînturilor şi drumului spre apus.

Contrazicîndu-l pe Ptolemeu

În anii 70 ai sec. XV, Columb era un marinar experimentat. Avea să-şi completeze instrucţia, asimilînd repede cunoştinţele nu numai ale navigatorilor portughezi, dar şi pe ale celor nordici. Este posibil ca el să se fi îmbarcat şi să-şi fi conceput planul de trecere peste ocean cu prilejul unei expediţii organizate de regii Christian I al Danemarcei şi Alfons V al Portugaliei[2] în 1477, în Islanda şi Groenlanda. Mai tîrziu, Columb nota într-o scrisoare: „Am navigat în anul 1477, în luna februarie, o sută leghe dincolo de insula Tile [azi insulele Feroe, arhipelag danez situat în Atlantic, între Islanda şi Marea Britanie], a cărei parte australă e situată la 73° de linia Echinocţiului, şi nu la 63°, cum susţin unii. Ea nu se află în interiorul liniei occidentale, cum spune Ptolemeu, ci mult mai la apus. În această insulă, care este tot atît de mare cît Anglia, călătoresc englezii, îndeosebi cei din Bristol. Pe vremea cînd am navigat eu, marea nu era îngheţată, existau maree mari, în unele locuri ele creşteau de două ori pe zi la 25 braţe şi coborau tot de atîtea ori de la această înălţime. Insula Tile, despre care vorbeşte Ptolemeu, este aceea pe care contemporanii noştri o numesc Frislandia". Aceste rînduri din scrisoare rămîn o probă a autenticităţii călătoriei sale. Unde se poate găsi tăria de a contrazice un savant de talia lui Ptolemeu dacă nu în măsurătorile făcute personal, la faţa locului?

Frămîntat de gîndul extinderii limitelor lumii de atunci, Columb a început să culeagă elemente utile. Pe marginea exemplarului său din *Historia Rerum*, de Enea Silvio Piccolomini (papă între anii 1458 şi 1464, sub numele de Pius II), el nota: „Din Cathay [China], în Orient, au venit oameni. Am văzut multe lucruri deosebite, mai ales în Galway din Hibernie [Irlanda]. În două bărci care pluteau în derivă, am văzut un bărbat şi o femeie cu o înfăţişare splendidă".

Columb s-a dus apoi, cel puţin o dată, să vadă cu ochii lui coastele africane, jalonate

[2] În timpul domniei lui Alfons V, poreclit Africanul, portughezii au descoperit Guineea.

de portughezi pînă la acel fort Mina, din Guineea, care marca hotarul traficurilor regulate. Această călătorie a constituit pentru navigator prilejul unei însemnări pe marginea lucrării *Imago Mundi* [patru tratate cosmografice semnate de Pierre d'Ailly]: „Zonă toridă; este locuită, deoarece în zilele noastre acolo navighează portughezii. Într-adevăr, ea este foarte populată şi, sub linia ecuatorială, se află fortăreaţa Mina, pe care noi am văzut-o şi care aparţine serenissimului rege al Portugaliei".

În aceeaşi perioadă, Columb şi-a însuşit toată documentaţia ştiinţifică, anecdotică şi mistico-legendară despre tainele oceanului. Tot atunci, i-a citit şi i-a adnotat pe d'Ailly, pe Pius II, verificînd opiniile lor cosmografice şi geografice şi contrazicîndu-le, acolo unde experienţa îi îngăduia să corecteze vederile pur teoretice. A purtat apoi discuţii cu savanţii creştini şi mauri, stabiliţi în Portugalia din vremea lui Henric Navigatorul[1], dar şi cu piloţi de condiţie modestă, de la care a aflat lucruri la fel de utile.

Cu cheia în buzunar

În Portugalia, problema esenţială care l-a preocupat pe Columb a fost dimensiunile Oceanului Atlantic. Singurele voci pe care le-a acceptat au fost Pierre d'Ailly, cancelar al Sorbonei, Piccolomini şi contemporanul său, Paolo del Pozzo Toscanelli, astronom florentin, care a desenat o hartă ipotetică a oceanului, adică savanţii care ajunseseră la concluzia lui Marinos din Tyr [geograf roman de la sfîrşitul sec. I, fondatorul geografiei matematice] că există o mare îngustă, uşor de trecut.

Cercetările întreprinse nu au confirmat însă vederile lui Columb, de aceea el nu a putut prezenta nimic concret puterii care decidea, suveranului portughez. Pentru el însă ipotezele sale deveniseră certitudine, credinţă. „Era atît de sigur de descoperirea acestor pămînturi — va scrie biograful său, Las Casas (1474-1560) — ca şi cum ar fi avut cheia în buzunar". De aceea, apriori, el şi-a ales tezele şi propunerile care îi făceau întreprinderea posibilă, grupînd în fascicule legendele, teoriile savante, observaţiile concrete şi indiciile probante, apoi le-a structurat într-un ansamblu coerent, care, dacă nu reuşea să-i convingă pe alţii, îi dădea lui însuşi elan pentru mai departe. Explorarea lumii cerea imperios aventurieri cutezători, dar descoperirea Lumii Noi necesita mai mult: un aventurier al spiritului. Tocmai această calitate rară i-a asigurat întîietate lui Columb.

Conştient de importanţa misiunii sale, el nu şi-a expus sistemul de gîndire, la care ajunsese încă de la sfîrşitul şederii în Portugalia. A păstrat secretul planului său, dezvăluind cu parcimonie „antreprenorilor" doar minimum de informaţii, absolut indispensabile atît pentru reînnoirea încrederii în proiectele sale, cît şi pentru păstrarea protectorilor. Nimic neobişnuit în această zgîrcenie: descoperirile pe care le sconta comportau prea multe cîştiguri potenţiale, iar garanţia stăpînirii lor era, pentru descoperitor, prea incertă, astfel încît el se trezea inevitabil în ghearele unei contradicţii: *1)* să-i intereseze de ajuns pe comanditar şi pe protectorul politic pentru a obţine mijloacele expediţiei şi contractul ce-i garanta beneficiul; *2)* să nu dezvăluie ceea ce ar antrena pe protectorul politic să promită mai puţin sau să încredinţeze taina unor subordonaţi ai întreprinderii, pentru ca astfel cîştigurile lui să fie mai mari. Era vorba, de fapt, de a-l înşela pe antreprenor. Columb va reuşi perfect acest lucru.

Deşi exploratorul a ţinut în secret proiectele sale, ele existau, în scris, în acele „apostile" pe marginea cărţilor citite. Baza teoretică a proiectului său de călătorie spre vest avea cîteva puncte de plecare, printre care: *1)* peste o jumătate din suprafaţa globului este alcătuită din pămînturi scufundate; *2)* ţinuturile uscate cunoscute, din extremitatea Spaniei pînă la cea a Asiei, reprezintă peste 180 grade, poate chiar — după părerea lui Marinos din Tyr — 225 grade, deci oceanul cuprinde circa 135 grade, distanţă uşor de străbătut.

Regina aprobă planul

Regele João II al Portugaliei (1481-1495) i-a respins însă de mai multe ori planul călătoriei. În 1484, Columb a trecut în Spania. De aici avea să înceapă istoria lui cea oficială. Soţia îi murise. În Spania a venit împreună cu uni-

[1] Principe portughez (1394-1460), iniţiatorul multor călătorii de descoperiri pe coastele africane. Vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1977.

cul său fiu, Diego. Se pare că a plecat din Portugalia în mod ilegal, din cauză că regele João II, deşi ostil explorării drumului spre apus, nu dorea deloc să vadă Spania punînd mîna pe plan şi, mai ales, pe un om atît de dotat.

Stabilit la mănăstirea spaniolă La Rabida, din Andaluzia, Columb a început să înnoade prietenii cu persoane ataşate cauzei catalane, pe care o servise cînd era corsar. Mănăstirea La Rabida se afla în senioria Huelva, care aparţinuse familiei Medinaceli, înainte de a trece familiei Medina-Sidonia. Columb avea să rămînă mai bine de doi ani în grija acestor două familii. Contele de Medinaceli s-a arătat oricînd gata să ia asupra sa finanţarea expediţiei. Dar Columb avea nevoie de un rege spre a-i acorda privilegiile pretinse, printre care: să fie desemnat amiral al ţinuturilor descoperite, vicerege cu dreptul de a numi guvernatori pentru aceleaşi ţinuturi, să i se acorde o zecime din toate mărfurile şi bogăţiile produse în aceste posesiuni şi, bineînţeles, să fie înnobilat cu un titlu ereditar.

În cele din urmă, genovezul s-a adresat reginei Castiliei, Isabella, pe care avea să o prefere regelui Ferdinand de Aragon. La 20 ianuarie 1486, planul său a fost supus atenţiei cancelariei regale a Castiliei (cele două regate erau pe atunci autonome). Comisia, prezidată de principele Hernando de Talavera, a declarat în unanimitate că ceea ce afirma Columb era imposibil să fie adevărat. Compusă din savanţi şi marinari, comisia rămăsese mult în urma cunoştinţelor acumulate de portughezi.

După acest refuz, prietenii nu l-au abandonat pe Columb. Cel mai de vază dintre ei era un catalan, pe nume Luis de Santangel, intendent general, trezorier al Sfintei Hermandad [ligă „frateră" sau miliţie, întemeiată în Spania la sfîrşitul sec. XV împotriva răufăcătorilor] şi, pe deasupra, mare bancher şi negustător.

În 1492, capitularea Granadei, încheind recucerirea ţării prin alungarea maurilor (cunoscută în istorie sub numele de Reconquista), a eliberat monarhia de greaua povară a unui război lung, ceea ce i-a dat libertatea să cugete la locul Spaniei în viaţa economică a Europei. Luis de Santangel a avansat fondurile pentru expediţia lui Columb, sub garanţia rambursării lor după succes. Cît priveşte navele şi echipajele necesare, ele au fost acordate de suverani prin „viramentul în cont deschis" al unei amenzi în natură, datorate de oraşul Palos de Moguer pentru nu ştiu ce acte de violenţă comise împotriva intereselor regale. „Aţi fost obligat de membrii consiliului nostru — scria Isabella — să ne slujiţi douăsprezece luni cu două caravele, pe cheltuiala dumneavoastră, la timpul şi în locul pe care vi le vom cere noi. Ţinînd seama că noi am poruncit lui Cristobal Colon[1] să meargă cu armata sa de trei caravele în unele locuri ale Mării oceanice, spre a îndeplini acolo o misiune spre folosul nostru, hotărîm să ia cu el sus-menţionatele caravele". Acesta avea să fie debutul descoperirii Americii[2].

Introducere şi traducere de Paul B. MARIAN

---

[1] Genovezul Cristoforo Columbo se numea Colomo în Portugalia şi Colon în Spania, dar el însuşi nu-şi dădea niciodată numele, ci doar titlul de amiral, El Almirante, şi semna Christo Ferens.

[2] Expediţia a părăsit Spania la 3 august 1492. După o lungă şi grea traversare a Atlanticului, Columb a debarcat la 12 octombrie pe Insula Guanachari (azi San Salvador), pe care a luat-o în stăpînire în numele suveranilor de la Madrid. În cele trei călătorii ulterioare, Columb a mai descoperit Insulele Bahamas, Cuba, Santo Domingo, Antilele Mici, Puerto Rico şi Jamaica. Abia cu prilejul ultimului voiaj, a pus piciorul pe continentul american propriu-zis.

PLANSELE NOASTRE

① Eroul luptei de eliberare a poporului albanez de sub stăpînirea otomană, Gheorghe Castriota Skanderbeg, într-o imagine de epocă (**Patru secole după Skanderbeg,** p. 41)

②③ Gravuri din secolul XVIII înfăţişînd diferite oraşe transilvănene: Mediaş (**stînga-sus**), Sebeş-Alba (**stînga-jos**), Bistriţa (**dreapta-sus**) şi Făgăraş (**dreapta-jos**); originalele se află în Colecţia de artă dr. George Severeanu. Policromizări: Radu Vasilescu (**Transilvania — străveche vatră românească,** p. 12)

④ Capitala Franţei într-un desen de la mijlocul sec. XIX (**Pe urmele lui Bălcescu în Franţa,** p. 5)

Obiit Anno Domini 1468. XVI Kalend Februar. Ætatis A. 63. Imperii verò XXIV
SIGNORES CANDER BEGO

Medias

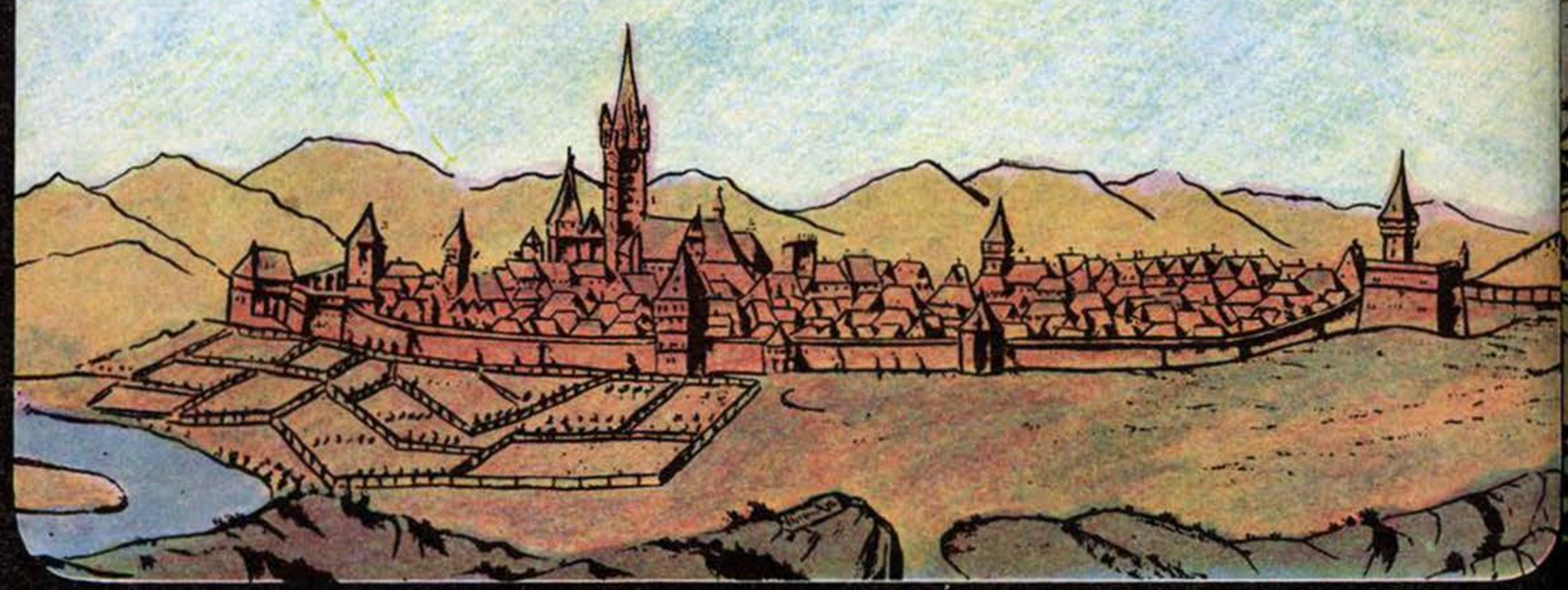

Sebeș Alba

Bistrița

Făgăraș

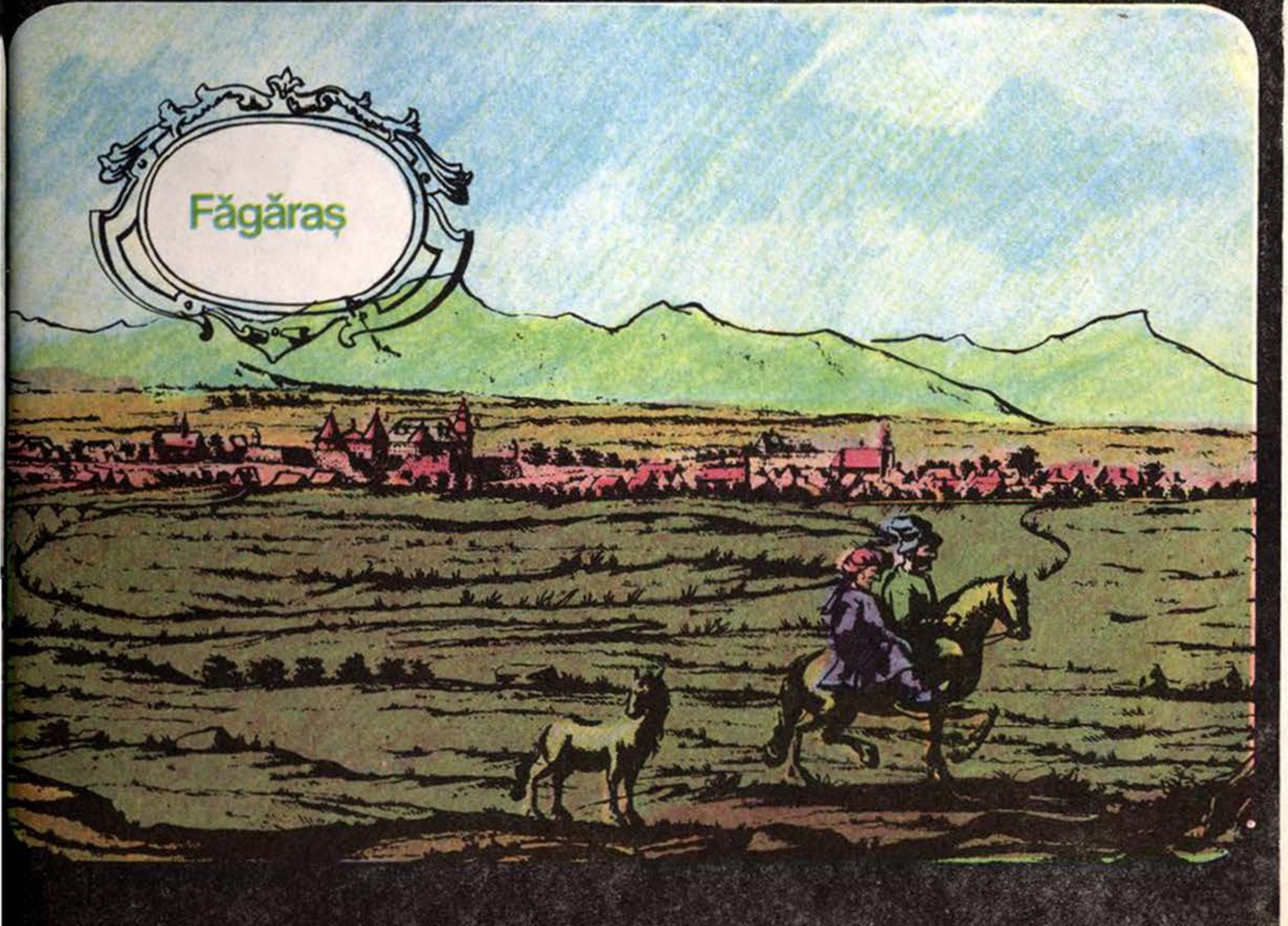

20 000 000 MĂRCI PENTRU GARDA DE FIER

Dr. ION SPĂLĂȚELU

„Eu sînt contra marilor democraţii ale Occidentului, eu sînt contra Micii Înţelegeri, eu sînt contra Înţelegerii Balcanice şi n-am nici un ataşament pentru Societatea Naţiunilor, în care nu cred. Eu sînt pentru o politică externă a României alături de Roma şi Berlin... În 48 de ore după biruinţa mişcării legionare, România va avea o alianţă cu Roma şi Berlinul".

Aceste cuvinte aparţin lui Corneliu Zelea Codreanu, conducătorul Gărzii de fier, şi au fost rostite la 30 noiembrie 1937. Declaraţia şefului sinistrei agenturi hitleriste din România a stîrnit indignarea întregii opinii publice, venind să confirme în văzul întregii lumi rolul pe care Garda de fier şi-l asumase în viaţa politică a ţării.

Cu numai trei luni înainte de instaurarea dictaturii regale, într-o atmosferă de mare tensiune politică, timp în care, cu largul concurs al naziştilor şi beneficiind de miopia unor cercuri politice româneşti — îndeosebi cele din jurul liderului naţional-ţărănist Iuliu Maniu — legionarii au încercat să forţeze drumul spre putere. Au trebuit să mai aştepte însă aproape doi ani pînă ce, într-o conjunctură internaţională complet nefavorabilă României şi aliaţilor săi tradiţionali, cercurile hitleriste să intervină direct pentru a-i aduce pe legionari la putere.

Numeroase studii, articole şi lucrări apărute atît în ţară, cît şi în străinătate subliniază că, fără sprijinul direct al fascismului italian, dar mai cu seamă al cercurilor naziste, Garda de fier nu s-ar fi putut impune niciodată în viaţa politică a ţării, ea nefiind altceva decît unealta feroce a intereselor naziste în România. Lipsită de personalitate şi program, discreditată în faţa opiniei publice prin nesăbuitele acţiuni huliganice-teroriste, mişcarea legionară a reprezentat o implantare de practici şi metode, de dogme, de principii politico-ideologice complet străine poporului nostru şi tradiţiilor sale istorice milenare. În ciuda stimulenţilor externi deosebit de consistenţi, Garda de fier a rămas tot timpul un corp străin faţă de poporul român, fără aderenţă în mase.

Pentru a ilustra aceste afirmaţii vom recapitula cîteva momente din trecutul acestei organizaţii, reţinînd numai acele elemente de joncţiune între mişcarea legionară şi fascismul internaţional.

Un grup izolat

În 1922, Corneliu Codreanu, care-şi făcuse ucenicia într-o grupare teroristă, ai cărei reprezentanţi erau utilizaţi ca spărgători de greve, acţionînd — după cum el însuşi mărturisea — „cu mîinile în buzunare pe revolver" — a plecat la Berlin, pentru „a-şi continua pregătirea intelectuală". Acolo însă, cum preciza un raport al Serviciului special de siguranţă din Iaşi, datat 7 noiembrie 1922, el şi-a dovedit interesul pentru „organizarea acţiunii antisemite de către studenţimea germană"; îl preocupa „îndeaproape mişcarea naţionalistă..., ţinînd strînsă legătură prin corespondenţă cu toate mişcările naţionaliste din Germania". Acum a aflat despre Hitler şi nazismul l-a captat total, punîndu-şi amprenta asupra formaţiei spirituale şi a concepţiilor sale politice.

Reîntors în ţară, Codreanu a activat în Liga Apărării Naţional-Creştine, condusă de A.C. Cuza. În 1925, spre a scăpa de el (devenise tot mai greu de stăpînit şi setos de şefie), A.C. Cuza l-a trimis în Franţa, tot la studii. N-a izbutit nici de data aceasta cu învăţătura, aşa că s-a întors la jumătatea anului 1927, hotărît să-şi creeze propria sa organizaţie. Iată „Ordinul de zi nr. 1", prin care decretează cu emfază: „Astăzi, vineri 24 iunie 1927 (Sf. Ion Botezătorul), ora zece seara, se înfiinţează Legiunea Arhanghelului Mihail, sub conducerea mea. Să vină în aceste rînduri cel ce crede nelimitat..."

S-au prezentat... patru indivizi: Ion I. Moţa, Ilie Gîrneaţă, Corneliu Georgescu şi Radu Mironovici. Metoda principală de acţiune a acestei grupări, definită de însuşi şeful ei, era „forţa, ale cărei unelte vrem noi să fim", iar această forţă să fie utilizată „prin toate mijloacele". Scopul: „de a pune stăpînire pe spiritul public, pe economia naţională, pe toate directivele vieţii noastre publice".

Noua organizaţie a rămas timp îndelungat complet izolată în societatea românească. „După un an — mărturisea cu amărăciune şeful ei — eram cu doi sau trei mai mulţi decît în prima zi". Nemulţumit că gruparea sa continua să rămînă „mică, aproape invizibilă, ocolită", Codreanu scria nazistului Herman Esser, un „amic al lui Hitler": „Am o poftă din ce în ce mai sălbatecă pentru luptă. Şi nu numai atît, ac-

ţiunile mărunte, ca cele de pînă acum, nu mă mai satură". Simţea nevoia unor sfaturi şi îşi anunţa prietenul că va face o vizită la Berlin „pentru a vorbi cu el nişte chestiuni interesînd mişcarea". Pînă atunci însă, solicita să i se trimită grabnic... lunete pentru arme, cartuşe etc.

La începutul anului 1930, Codreanu şi adepţii săi au luat „hotărîrea de a păşi în mase", adică de a-şi extinde activitatea la nivel naţional. Dar la prima lor întrunire publică (la Tîrgu Bereşti, în judeţul Covurlui), „contactul cu masele — cum recunoştea Codreanu însuşi — nu s-a produs din lipsă de participanţi. A fost de faţă doar un număr foarte mic de oameni, aflaţi întîmplător pe acolo".

În anii crizei economice, la cîrma ţării s-au aflat guverne naţional-ţărăniste prezidate de I. Maniu, G.G. Mironescu, Al. Vaida-Voievod. Direct sau indirect — pe fundalul gravelor convulsiuni sociale provocate de criză — ele au favorizat intensificarea activităţii organizaţiilor susţinute de cercurile reacţionare, interesate în politica de restrîngere a drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti. De această conjunctură favorabilă au profitat îndeosebi legionarii, gata oricînd să organizeze acţiuni diversioniste pentru abaterea maselor de la lupta împotriva exploatării şi pentru a folosi nemulţumirile acestora în scopul afirmării mişcării în viaţa politică. Exploatînd misticismul şi mentalităţile religioase existente în sînul unei părţi a populaţiei, mai cu seamă săteşti, legionarii au dat o haină ortodoxă exacerbată demagogiei lor politice, utilizînd fraze sentenţioase, prin care propovăduiau cultul morţii şi al asasinatului. C. Argetoianu — bun cunoscător al evoluţiei legionarismului (l-a şi susţinut dealtfel) — observa cu justeţe scopul urmărit prin erijarea legionarilor în rolul de „apărători" ai credinţei: „Mistica pe care o propovăduieşte acum e bazată pe transformarea şovăielii în fanatism, pe mîndria secăturii ridicată la rang de erou sau mucenic".

Simplă schimbare de nume?

În aprilie 1930, Codreanu a hotărît să-şi relanseze organizaţia sub o nouă denumire, mai răsunătoare. A ales denumirea de Garda de fier. N-a fost vorba doar de o simplă schimbare de nume. Garda de fier a imitat de la bun început fascismul italian, dar mai ales nazismul german, în privinţa structurii organizatorice, a metodelor de acţiune, bineînţeles cu anumite modelări impuse de realităţile autohtone.

Pare deci cu totul surprinzătoare concluzia Mariei Ormos, autoarea unui articol apărut în revista ungară *Historia*, nr. 1-2/1982, care, ocupîndu-se de istoria Gărzii de fier, afirmă că abia „spre mijlocul anilor '30" mişcarea legionară „a intrat într-un strîns contact cu naziştii" şi numai „începînd cu anul 1939 a devenit marioneta şi agentura acestora". Surprinzătoare, deoarece această concluzie nu corespunde adevărului istoric, dar şi pentru faptul că ea a apărut într-un articol care, în linii generale, face o relatare corectă a evenimentelor şi apreciază just obiectivele şi substratul mişcării legionare.

Concepţiile social-politice ale mişcării legionare şi-au avut izvorul într-o seamă de lucrări ale unor autori cunoscuţi prin reacţionarismul lor, dar mai cu seamă în *Mein Kampf* a lui Adolf Hitler şi *Mitul secolului XX* de Alfred Rosenberg. Elogiul războiului, al forţei şi al morţii au fost elemente împrumutate de legionari de la mentorii lor spirituali naziști.

Un bun cunoscător al relaţiilor dintre Garda de fier şi naziști, Ion Gheorghe, ultimul şef al oficiului diplomatic al lui Antonescu la Berlin, scria că „fără sprijinul obţinut din partea revoluţiei fasciste şi naţional-socialiste [citeşte fascismul italian şi nazismul german], sub emanaţia căreia fragila mişcare legionară şi-a dobîndit vitalitatea, nu ar fi fost posibil un asemenea avînt". Dealtfel, în 1938, într-un ciclu de articole publicat de *Viaţa românească*, analizîndu-se fenomenul ideologic legionar, se arăta cu deosebită îndreptăţire: „Cercetînd specificul ideologiei extremei drepte româneşti, am arătat cum pretinsa «mistică creştină» a fost dictată acesteia de interese străine, la fel cum aceleaşi interese ale fascismului apusean au reuşit să imprime unei organizaţii politice româneşti structura de cuib, cămăşi, alianţe «în 48 de ore» şi zvastica pe tricolor... Perspectiva istorică a fascismului românesc, evoluţia şi mediul specific, dar mai ales rolul pe care şi l-a asumat în ultimii ani, transformîndu-se într-un simplu pion de avangardă şi sacrificiu al unor forţe imperialiste străine, imprimă în mod necesar şi ideologiei sale, pînă în ultimele ei amănunte, un caracter deosebit de degradant".

O scrisoare adresată de Codreanu lui Hitler în 1934 confirmă justeţea acestor observaţii. Şeful legionar îşi declara ataşamentul faţă de regimul hitlerist „din care noi ne inspirăm", iar pe legionari îi considera pur şi simplu „purtători ai stindardului naţional-socialismului în România".

Dacă pe planul ideilor transplantul de nazism şi fascism în România s-a rezolvat prin compilaţie şi plagiat brutal, există şi alte elemente care confirmă totala subordonare a Gărzii de fier faţă de hitlerişti. Relaţiile dintre legionari şi naziști au fost determinate de locul şi rolul pe care cercurile de la Berlin îl rezervaseră României în planurile agresive ale Germaniei privind estul şi sud-estul Europei. Acţiunea de amestec în politica internă a României a fost condusă direct de oficiul de politică externă al partidului nazist. Pentru realizarea acestor scopuri, au fost angajate în acţiune serviciile de spionaj, Legaţia germană din Bucureşti, organizaţiile naziste ale minorităţii germane din România, societăţi „culturale", de turism, comerţ, industrie, agenţii de presă şi publicitate etc.

Instaurarea hitlerismului în Germania a marcat o etapă decisivă în activitatea Gărzii de fier. În primul rînd a crescut considerabil propaganda hitleristă în România, propagandă exercitată atît prin oficiul de politică externă al

partidului nazist, cît și prin alte noi organizații hitleriste. În prima jumătate a anului 1934, șeful statului major al N.S.D.A.P. a efectuat mai multe călătorii în România, reușind să întărească legăturile Gărzii de fier cu organizațiile fasciste ale minorității germane din țara noastră, punînd, astfel, bazele coloanei a V-a hitleriste în România. În același scop, în mai 1934 s-a creat, la București, Institutul de cultură româno-german, iar la 1 noiembrie același an, la Cluj, a luat ființă Asociația culturală germano-română, cu obiectivul declarat: „unirea mișcărilor fasciste din România în scopul amplificării activității lor politice și propagandistice".

„O clică în slujba imperialismului german"

Unul din elementele cele mai importante al legăturilor dintre Garda de fier și cercurile naziste l-a reprezentat subvenționarea prin importante sume de bani. Într-un document întocmit de Ministerul de interne român se precizează că, în 1933, fondurile alocate de Berlin pentru sprijinirea Gărzii de fier se ridicau la 7 000 000 franci francezi. În anul 1934, pentru „problemele interne din România și organizarea Gărzii de fier", cercurile hitleriste au alocat 750 000 mărci aur. „Chestiunea organizațiilor din România — declara Alfred Rosenberg, în cadrul unei consfătuiri secrete ținute la 23 iunie 1934 la Secția V a Ministerului de externe nazist — trebuie încredințată unor elemente hotărîte, căci orice oră de întîrziere prejudiciază anumite situații în politica externă a Reichului... Este nevoie de o ofensivă în această direcție și orice întîrziere este în detrimentul principiilor și politicii Reichului".

Un an mai tîrziu, Berlinul considera Garda de fier drept pionul său principal în înfăptuirea planurilor sale de subordonare a României. Au crescut, bineînțeles, și subsidiile destinate acesteia. Numeroase societăți anonime, sucursale ale marilor firme germane, erau utilizate de hitleriști pentru a distribui, prin intermediul lor, importante fonduri mișcării legionare. În arhivele lor, autoritățile române au găsit liste cu nume de persoane și chitanțele relative la sumele de bani pe care legionarii le încasaseră. Importante sume a primit șeful Gărzii de fier prin Ernst Cristoph Schepky, care încă din 1934 acționa în România împreună cu un grup de agenți hitleriști, el fiind intermediarul și principalul susținător al sprijinului material acordat de Berlin conducătorilor Gărzii de fier.

Eforturile Gărzii de fier îndreptate în direcția realizării unei alianțe cu Axa Roma-Berlin ilustrau din plin rolul acesteia de agentură a Germaniei hitleriste în România. Declarația lui C.Z. Codreanu, cu care am început acest articol, făcută în ajunul alegerilor din 1937, a avut drept consecință, între altele, și suma de 45 000 000 lei primită din partea naziștilor, în februarie 1938. Informații certe intrate în momentul respectiv în posesia organelor militare românești indică faptul că în 1938 Germania a expediat în România pentru finanțarea organizațiilor de dreapta, îndeosebi Garda de fier, „o subvenție de 20 de milioane de mărci (circa 800 de milioane de lei)".

Reprezentanți ai cercurilor de conducere din al III-lea Reich au recunoscut în repetate rînduri faptul că au acordat un sprijin multilateral legionarilor. „Conform unei informații care mi-a parvenit — declara la 18 ianuarie 1938 dr. Lamers, șeful cancelariei Reichului — Garda de fier este sprijinită de unele surse din Germania... Numai acest ajutor poate explica activitatea enormă de propagandă a Gărzii de fier".

Cercetările efectuate de organele poliției românești cu prilejul arestării căpeteniilor legionare și al procesului intentat acestora în 1938 au scos la lumină noi dovezi privind legăturile dintre legionari și cercurile hitleriste. În anii 1937-1938 au sporit enorm cantitățile de materiale de propagandă expediate din Germania în România. Numai în perioada 28 decembrie 1937-10 februarie 1938 s-au expediat 17 000 kg imprimate, ceea ce a permis legionarilor să organizeze „o activitate enormă de propagandă". În România au fost introduse publicații cu profund caracter rasist și antisemit.

În decursul anilor, legăturile dintre hitleriști și Garda de fier au devenit atît de strînse încît în cursul vizitei pe care regele Carol II a făcut-o în toamna anului 1938 la Berlin, Hitler nu s-a sfiit să-i ceară să aducă Garda de fier la putere. Presa hitleristă a inițiat o amplă campanie de condamnare a măsurilor luate de autoritățile române împotriva Gărzii de fier. Astfel, comentînd evenimentele legate de moartea lui Codreanu, posturile de radio și presa hitleristă (*Angriff*, *Berliner Tageblatt*, *Nachtausgabe* etc.) au folosit expresii extrem de dure la adresa autorităților române, declarîndu-și simpatia și solidaritatea față de legionari. Mai mult, ministrul german la București a plecat imediat la Berlin într-un concediu fără termen, exprimînd și-n acest fel protestul autorităților hitleriste față de evenimentele din România.

În cursul anilor 1939-1940, în condițiile dominației trupelor hitleriste într-o bună parte a Europei apusene, cînd România se zbătea într-o gravă izolare internațională, agresivitatea Gărzii de fier a crescut rapid, fiind direct determinată de invazia hitleristă. S-a ajuns, cum se știe, la impunerea legionarilor la conducerea țării, fapt petrecut în urma intervenției directe a Germaniei. Forțele democratice, patriotice, în frunte cu Partidul Comunist Român, au demascat încă din primele momente pericolul pe care îl reprezenta Garda de fier pentru independența patriei. Apreciind situația creată în România în toamna anului 1940, organul de presă al P.C.R., *Scînteia* (8 octombrie), scria: „A venit biruința cămășilor verzi în România. Nu prin lupta poporului, cum se laudă ei, ci printr-o lovitură de teatru a unei clici în slujba imperialismului german. A venit biruința agenților imperialiști germani și italieni împotriva poporului român".

Datorită luptei clasei muncitoare, sub conducerea partidului comunist, mobilizării forțelor democratice, ascensiunea fascismului a putut fi împiedicată pînă în 1938. Instaurarea dictaturii regale duce însă la accentuarea procesului de fascizare a țării, deschide calea trădării intereselor naționale și pactizării cu Germania hitleristă, calea venirii la putereîn România, în 1940, a dictaturii militaro-fasciste. Sînt cunoscute crimele comise de legionari, cărora le-au căzut victime atît comuniștii, cît și diferiți democrați, renumiți oameni de știință și cultură, ca Madgearu, Iorga și alții. Este bine să ne reamintim întotdeauna de acest lucru pentru a trage învățămintele corespunzătoare în activitatea noastră pe plan internațional.

NICOLAE CEAUȘESCU

DIN CULISELE UNUI ASASINAT POLITIC

Dr. EUGEN PREDA

D/H 13[1] a încheiat, la 22 ianuarie 1941, la Istanbul, un Raport asupra vizitei în România între 11 și 20 ianuarie. **Din adresa către Foreign Office a Ministerului economiei de război din Marea Britanie, căruia îi era subordonată Direcția Operațiunilor Speciale (S.O.E.)[2], rezultă că autorul este „ofițerul care a acționat pentru noi ca principalul nostru contact cu [Iuliu] Maniu [președintele Partidului Național-Țărănesc]".**

Un paragraf din acest raport, precum și alte indicii din documente recent devenite accesibile cercetării, cele străine fiind aduse în țară prin grija Direcției generale a Arhivelor statului, sugerează noi piste pentru a se încerca elucidarea cauzelor asasinării profesorului Virgil Madgearu de către legionari, la sfîrșitul lunii noiembrie 1940[3]. Urmărirea acestor piste ar putea scoate la iveală aspecte necunoscute public ale unei tragice perioade, ale uneltirilor Reichului nazist de a controla deplin spațiul românesc și ale rolului atribuit agenturii teroriste Garda de fier, ar proiecta, probabil, și o nouă lumină în legătură cu uciderea lui Nicolae Iorga și intenția legionarilor și a naziștilor de lichidare fizică a altor oameni politici români.

Titlul complet al raportului întocmit de agentul englez este Report of a visit paid in January (1941) to Roumania by the officer who has been acting for us as our principal contact with Maniu **[Raport asupra vizitei făcute în ianuarie (1941) în România de către ofițerul care a acționat pentru noi ca principala noastră legătură cu Maniu]. Paragraful la care ne referim, sintetizînd convorbiri purtate la București în 12 și 13 ianuarie 1941, are următorul conținut:**

„Madgearu. Maniu m-a informat că Madgearu avea deja pregătit pașaportul și vizele, ca pretext de a vizita Bulgaria pentru a studia asociațiile societății de cooperative bulgare în vederea adoptării lor în România, dar, în realitate, pentru a ni se alătura la Istanbul, în vederea punerii bazelor Comitetului Național Român. Reiese că discuțiile aparent pro-legionare ale lui Madgearu cu autoritățile germane din București erau numai un camuflaj pentru ascunderea adevăratelor sale sentimente și intenții. Din păcate, în ziua premergătoare intenționatei sale plecări, Madgearu a fost împușcat".

Chastelain este descurajat

Fostul colonel Bickham Sweet-Escott, care a lucrat la Secția D și, ulterior, la S.O.E., din martie și pînă în noiembrie 1944, fiind

[1] Indicativul unui agent secret britanic. Iuliu Maniu nu vorbea limbile franceză și engleză, ceea ce implica fie cunoașterea limbii române de către interlocutorul său, fie recurgerea la un interpret din anturajul său.

[2] S.O.E. (Special Operations Executive), avînd misiunea sabotajului, subversiunii și sprijinirii luptei de guerilă în țările cotropite de al III-lea Reich, a fost creat la 22 iulie 1941, printr-o hotărîre a guvernului Churchill. În corespondența secretă britanică din epoca respectivă, mai era desemnată și ca S.O.2. Predecesoarea S.O.E. a fost Secția D (diversiune și subversiune politică) din cadrul Ministerului de război, care funcționa sub denumirea de Departament de cercetări statistice.

[3] În cursul anilor, *Magazin istoric* a publicat ample articole și grupaje de documente consacrate acțiunilor criminal-teroriste organizate de mișcarea legionară. Vezi în acest sens, *Magazin istoric*, nr. 3 și 7/1967, 12/1968, 11-12/1969, 1/1970, 2/1975 și 11-12/1980.

și coordonatorul secțiilor română, bulgară și ungară ale „Forței 133" (ramura S.O.E. din Cairo), scria în memoriile sale că, încă din primăvara anului 1940, Secția D „a încercat să-l convingă pe Iuliu Maniu și Partidul său Național-Țărănesc să lucreze pentru noi... [În octombrie, același an] Gardyne de Chastelain, care era principalul nostru reprezentant la București, unde stătuse vreo 14 ani cu una din companiile petroliere, avea un plan de declanșare a rezistenței atunci cînd ocupația [germană] va începe, prin aranjarea evacuării lui Iuliu Maniu în Orientul Mijlociu. Noi socoteam că, aflat acolo, Maniu va fi în măsură să organizeze subversiunea în interiorul țării [împotriva ocupației germane] mult mai eficace decît dacă ar fi rămas pe loc. Ministrului nostru la București i s-a spus despre acest plan și Maniu părea dornic să plece. Dar pentru aceasta ne trebuiau bani spre a-l ține în exil și, desigur, trebuia să convingem Foreign Officeul că ideea merita să fie aplicată. În conformitate cu aceasta, am fost trimis la o ședință prezidată de Sir Orme Sargent, locțiitorul subsecretarului de stat [al Foreign Officeului]. Multă zeflemea s-a abătut asupra ideii noastre. Mi s-a spus că, sigur, ar fi mai bine ca în cazul ocupării României [de către hitleriști] să ne agățăm speranțele de V.V. Tilea, ministrul român la Londra, care în plus este un prieten al regelui Carol, decît de un politician discreditat ca Maniu. Astfel, bietul de Chastelain avea să fie descurajat. Maniu n-a părăsit niciodată țara, deși adeseori părea să fie pe punctul să o facă, înainte ca misiunea noastră diplomatică, împreună cu oamenii noștri să plece în cele din urmă în februarie 1941" (Bickham Sweet-Escott: *Baker Street Irregular*, London, Methuen & Co. Ltd., 1965, pp. 29, 51). Contactele între Biroul S.O.E. din Istanbul și Maniu erau menținute prin de Chastelain și Bill Harris-Burland. Unele documente oficiale britanice, accesibile cercetării, confirmă, într-un fel, versiunea lui B. Sweet-Escott. Astfel, un raport cifrat al ministrului britanic la București, R. Hoare, datat 7 noiembrie 1940, despre o convorbire cu I. Maniu, solicitată de președintele P.N.Ț., consemnează: „I-am spus [lui Maniu] că îmi închipui că dl. Madgearu [cu care Hoare se întîlnise la 29 octombrie] îmi relatat recenta mea conversație cu el, în cursul căreia i-am spus că nu cred că în prezent este posibilă stabilirea în străinătate, fără mijloace de întoarcere, a vreunui reprezentant sau a unor reprezentanți ai opoziției". Deși, în momentul respectiv, la Foreign Office prevala părerea că Maniu „nu este în stare de ceva constructiv", serviciile secrete britanice continuau să insiste asupra folosirii lui cu prioritate și continuau să încurajeze plecarea acestuia din țară.

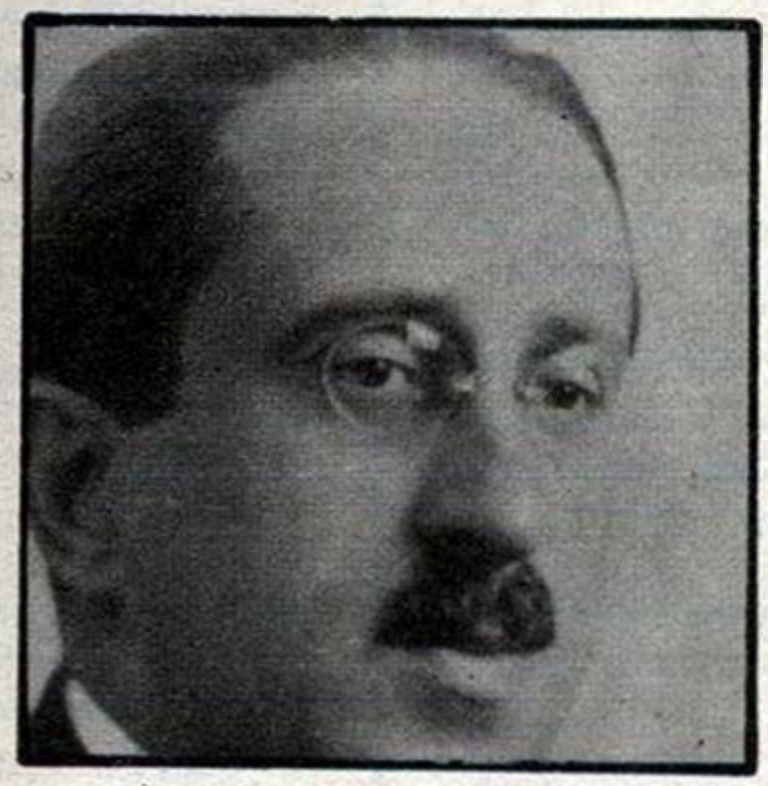

Virgil Madgearu (1887-1940): *doctor în științe economice și financiare* (Leipzig 1911); *profesor de economie națională* la Academia comercială din București (de la 1 febr. 1916); *deputat* (1919-1938, cu excepția anilor 1931 și 1932); *secretar general* al Partidului Țărănesc și, din 1926, al Partidului Național-Țărănesc. În perioada 1928-1933 a ocupat funcții în diferite guverne ca *ministru* al comerțului și industriei, finanțelor, agriculturii și domeniilor. A jucat un rol important în reglementarea problemelor financiare internaționale ale României. *Președinte* al Asociației pentru studiul conjuncturii economice (1936-1940). A stimulat cercetarea statistică în România și i se datorează, în mare măsură, extinderea căpătată de acest domeniu în perioada interbelică, domeniu în care au lucrat numeroși oameni de stînga, inclusiv comuniști. „Eminență cenușie" și teoreticianul P.N.Ț. în materie economico-financiară. Sub impulsul lui Iuliu Maniu a participat, împreună cu acesta, la încheierea pactului electoral cu legionarii din 1937 (*Magazin istoric*, nr. 9/1969 și 4/1974). Lucrările sale au adus contribuții la elaborarea doctrinei „statului țărănesc" și în dezbaterile privind situația agrară în țările bazinului dunărean; ele conțin o mare bogăție de date privind evoluția economiei românești. În politica externă era adept al orientării spre alianța cu democrațiile din apusul Europei, îndeosebi cu Anglia

Dorința atribuită lui Maniu de a se constitui, după începerea sosirii, în octombrie 1940, a trupelor Wehrmachtului în țară sub camuflajul de „misiune militară germană"[1], un Comitet Național Român în străinătate, după modelul, probabil, al organismului care acționase, cu centrul la Paris[2], în apărarea intereselor țării în ultima fază a primului război mondial, nu putea fi numai urmarea sugestiilor decurgînd din contactele cu agenții secreți britanici. Și nici numai a cunoașterii faptului că Londra devenise gazda guvernelor în emigrație ale Norvegiei, Olandei, Belgiei, Poloniei, Cehoslovaciei, precum și a mișcării „Francezilor liberi", condusă de generalul de Gaulle. S-ar putea, de asemenea, ca și agitația fostului ministru la Londra, V.V. Tilea, în direcția creării unui Comitet Național Român în capitala britanică, să fi avut o oarecare influență în formulele pe care le tatona Maniu. Oricum, ele erau urmarea directă a ceea ce, încă la mijlocul lui octombrie, declarase anturajului său: „armata germană ocupă România; de aici înainte trebuie să ne considerăm un stat la discreția absolută a forțelor militare ale Reichului". La 1 noiembrie 1940, în același mediu, el formulase ca misiune a partidului său „recucerirea Ardealului", specificînd: „trebuie să mergem alături cu Anglia, care va cîștiga războiul și va dicta noua hartă a Europei". Aceste opinii, ca și reticențele celuilalt fruntaș național-țărănist, I. Mihalache, față de o asemenea orientare, ca și față „de a încerca combaterea fățișă sau indirectă a mișcărilor afiliate Axei", erau, în tot acest timp, aduse la cunoștința lui I. Antonescu de organele informative.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1974; 12/1978.

Cert este că, pe baza informaţiilor furnizate de o persoană din anturajul preşedintelui P.N.Ţ. (desemnată sub indicativul Procopius), Biroul S.O.2 din Istanbul raportase Londrei încă la 18 decembrie: „Asasinarea lui Madgearu şi Iorga *au fost independente* [subl. ns.] de ácestea [de la Jilava] şi sînt considerate de Maniu că au fost categoric *instigate de germani* [subl. ns.]. În legătură cu aceasta, Maniu mi-a subliniat campania de cîteva luni, condusă de ziarul *Porunca vremii* împotriva lui Iorga şi împotriva lui Madgearu, în ultimele săptămîni înaintea asasinării acestuia. Acest ziar nu este aprobat de Garda de fier, iar directorul său, Ilie Rădulescu, se află sub protecţia directă a germanilor". Dealtfel, un bizar articol publicat în *Gazette de Lausanne* (18 ianuarie 1941) nesemnat, dar menţionînd „ni se scrie din Istanbul" şi care făcea un bilanţ al celor patru luni de regim legionar, atrăgea atenţia oficiului diplomatic american din Elveţia. Articolul pomenea despre „o disidenţă [în mişcarea legionară], care, pentru moment, este camuflată, fracţiunea extremiştilor", căreia i se atribuia răspunderea asasinatelor.

Nu se poate trece, desigur, cu vederea faptul că în momentul comiterii asasinatelor, directorul general al poliţiilor şi siguranţei şi prefectul poliţiei Capitalei erau legionari, iar pe teritoriul României îşi desfăşurau activitatea filialele a numeroase servicii secrete germane[1].

Serviciile secrete germane, dintre care Abwehrul era recunoscut oficial ca parte a Misiunii militare germane, deşi acţionau adeseori la concurenţă între ele, unele, ca Gestapoul, fiind implicate de mult în manevrarea agenturii legionare, concurau în asigurarea poziţiei strategice a Reichului în România în cadrul planurilor de extindere a agresiunii naziste în sud-estul şi răsăritul Europei, planuri care, în noiembrie 1940, se aflau în curs de elaborare şi în garantarea aprovizionării maşinii de război hitleriste, îndeosebi cu petrol. Madgearu, ca importantă personalitate politică, care avea contacte frecvente cu ministrul englez la Bucureşti, R. Hoare, nu putea să nu constituie o ţintă predilectă pentru acestea, mai ales că unele dintre opiniile pe care le comunica diplomatului britanic exprimau convingeri, care, împărtăşite şi altora, puteau ajunge la agenturile naziste. R. Hoare, după o discuţie avută cu Madgearu la 28 octombrie, informa despre opinia favorabilă a acestuia faţă de unele măsuri drastice ale Marii Britanii pentru întreruperea aprovizionării cu petrol a Germaniei, dar care măsuri să nu afecteze populaţia românească.

Un dosar cu multe semne de întrebare

Înainte de a continua cu prezentarea unor noi date desprinse din consultarea documentelor străine, îndeosebi britanice, puse recent la dispoziţia cercetării, este nimerită o rememorare a principalelor piese de arhivă româneşti referitoare la *cazul Madgearu* şi, în general, la acţiunile criminal-teroriste desfăşurate de legionari în noiembrie 1940. E firesc să supunem atenţiei, cu prioritate, *prima versiune publică oficială a asasinatelor*.

„Comunicat. Preşedinţia Consiliului de Miniştri comunică:

În ziua de 26 noiembrie a.c. [subl. ns.] fostul ministru Virgil Madgearu a fost ridicat de către necunoscuţi de la locuinţa sa. La ora 15 şi jumătate corpul său a fost găsit neînsufleţit în pădurea Snagov, purtînd urme de gloanţe de revolver.

În seara zilei de 27 noiembrie a.c. [subl. ns.] profesorul Nicolae Iorga a fost ridicat de către necunoscuţi de la locuinţa sa de la Sinaia. Măsurile grabnice luate în cursul nopţii de către autorităţi pentru aflarea şi eliberarea fostului prim-ministru au rămas fără rezultat. În dimineaţa zilei de 28 noiembrie a.c. Legiunea de jandarmi Prahova a găsit corpul neînsufleţit al profesorului Nicolae Iorga în comuna Strejnic (jud. Prahova), străpuns de 6 gloanţe de revolver. Guvernul este în căutarea vinovaţilor, cărora li se vor aplica severe sancţiuni, potrivit legilor în vigoare".

Această filă de arhivă poartă o ştampilă, imprimată cu tuş verde: Preşedinţia Co siliului de Miniştri România. O altă ştampilă dă data: 28 noiembrie 1940. Cu cerneală este scris: „Direcţia Presei. Pentru ziare şi pentru Radio". Semnat dr. Aurel... (indescifrabil). Comunicatul a apărut în presa de a doua zi, identic.

Să prezentăm şi o altă filă de arhivă de la Direcţia Presei, tot cu ştampila Preşedinţiei, cu data de ştampilă 26 noiembrie şi o însemnare de mînă cu creion „Executat 27 XI 1940":

„În noaptea de 26/27 noiembrie, cu ocazia deshumării osemintelor de la Jilava, legionarii care lucrau la această deshumare au pătruns în închisoare şi au împuşcat pe unii dintre deţinuţii politici aflaţi acolo şi consideraţi ca autorii principali ai crimelor săvîrşite împotriva «căpitanului» [C.Z. Codreanu] şi a legionarilor sub fostul regim..."

Comunicatul, care nu menţiona nici un nume şi nu preciza că în închisoarea Jilava fuseseră asasinate 64 persoane, printre care un fost prim-ministru şi doi foşti miniştri, a fost publicat în presa din 28 noiembrie 1940.

Din aceste comunicate s-ar putea deduce că asasinatele au avut loc în următoarea ordine: V. Madgearu (26 noiembrie); deţinuţii de la Jilava (noaptea de 26/27 noiembrie); N. Iorga (seara zilei de 27 noiembrie).

Alăturarea celor două comunicate mai relevă: V. Madgearu şi N. Iorga au fost *ridicaţi de necunoscuţi*, corpurile lor *au fost găsite neînsufleţite*, avînd *urme* sau fiind *străpunse* de gloanţe, în timp ce în cazul Jilava cei care *au împuşcat* erau *legionari*, nenominalizaţi. Comunicatul referitor la V. Madgearu şi N. Iorga precizează că *numai* în legătură cu al doilea s-au luat măsuri „grabnice... pentru aflarea şi eliberarea" lui.

În raportul întocmit de medicul legist (Al.Gr. Ionescu) după examinarea cadavrului

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1967.

lui Virgil Madgearu, raport datat 28 noiembrie 1940, se afirmă: „... 2. Istoric. *Dl. Virgil Madgearu* a fost aflat împuşcat în pădurea Snagov, unde a fost aflat de noi [la 27 noiembrie după-amiază] cu faţa în jos, pe frunzele veştede ale pădurii, pe care se afla sînge închegat.

A fost fotografiat în poziţia în care a fost aflat. *3.* Autopsia efectuată la Institutul Medico-Legal din Bucureşti [27 noiembrie, după ora 21].

Concluziuni.

1. Moartea lui Virgil Madgearu este violentă.

2. Ea se datoreşte marei hemoragii interne consecutivă mai multor răni produse prin împuşcare cu armă de foc (calibru 6 şi 8 mm), cu fractura craniului, lezarea creierului, perforarea inimii, aortei, ruptura ficatului şi lezarea a diverse organe interne.

3. Direcţia proiectilelor a fost de la spate şi lateral de la stînga, de la o depărtare relativ mică".

A doua versiune publică oficială a asasinatelor. În zilele de 9-12, 14-15, 17-19 şi 21 iulie 1941, la Curtea Marţială a Comandamentului Militar al Capitalei, au avut loc. în şedinţă publică, dezbaterile în procesul privitor la asasinatele de la închisoarea militară Jilava (din noaptea de 26-27 noiembrie 1940), de la Prefectura poliţiei Capitalei şi din pădurea Balota-Vlăsia (din aceeaşi noapte)[1], ale sechestratorilor unor foşti demnitari (în dimineaţa de 27 noiembrie)[2] şi la „asasinarea profesorilor universitari Nicolae Iorga şi Virgil Madgearu". Sentinţa a fost pronunţată la 22 iulie 1941 (materiale ale procesului au fost publicate în volumul *Asasinatele de la Jilava... Snagov şi Strejnicul. 26-27 noiembrie 1940*, Bucureşti, 1941).

Ce spun martorii

Plasat în umbra declanşării agresiunii hitleriste împotriva U.R.S.S., procesul n-a reprezentat doar un nou act în conflictul dintre I. Antonescu şi mişcarea legionară, exacerbat de divorţul consumat prin rebeliunea din ianuarie 1941, ci şi un multiplu semnal politic adresat opiniei publice româneşti şi străinătăţii, oricum nu numai Germaniei, care-i recuperase şi-i adăpostea pe conducătorii criminalei Gărzi de fier şi pe mulţi dintre asasinii implicaţi în proces.

Nu ne vom opri asupra tuturor pieselor dosarului, care au constituit, dealtfel, o sursă în literatura noastră şi, în bună măsură, sînt cunoscute[3]. Vom reţine doar acele elemente care au o directă legătură cu *cazul Madgearu*.

Conform *declaraţiei pădurarului Ilie Chirilă*, dată la 27 noiembrie, judecătorului de instrucţie O. Cernătescu, asasinatul a avut loc la orele 15-15.30, în pădurea Snagov, aproape de punctul denumit Coada Lungă, fiind săvîrşit de 5-6 persoane, care au părăsit locul cu o maşină avînd numărul 6.211 B.R.

Au trebuit să treacă aproape două luni pentru ca, la 11 ianuarie 1941, acelaşi judecător de instrucţie să adauge dosarului *declaraţia Ecaterinei V. Madgearu:* „În ziua de 27 noiembrie 1940 eram la masă cu soţul meu, Virgil Madgearu, cînd, pe la orele 2, am fost înştiinţaţi de către servitoare că un domn, Coriolan Popescu, îl caută pe soţul meu. Prin uşa întredeschisă, dintre sufragerie şi hall, am văzut că erau mai multe persoane. Soţul meu şi eu după el, ne-am dus în hall, unde am văzut că erau 6 persoane, dintre care doi mai în vîrstă (unul dintre ei avea mustăţi groase), iar ceilalţi patru mai tineri. Ei au spus soţului meu să meargă cu ei la Prefectura poliţiei pentru a da o declaraţie. Cum noi nu-i cunoşteam şi soţul meu i-a întrebat cine sînt, unul dintre ei a scos legitimaţia, spunînd că-l cheamă Dacu Tudor. Legitimaţia am avut-o şi eu în mînă şi am văzut că în ea scria «Dacu Tudor, informator la poliţia legionară din Ploieşti»... Unul dintre cei 6, care s-a recomandat «Tucan», a spus soţului meu că-şi dă cuvîntul de onoare de legionar, că, într-o oră, soţul meu va fi înapoi acasă. Alţi doi dintre ei au repetat aceasta, dîndu-şi şi ei cuvîntul de onoare.

Auzind aceasta, soţul meu mi-a spus că se încrede în cuvîntul de onoare al legionarilor şi a plecat cu ei.

În urma plecării soţului meu, am telefonat cunoştinţelor mele, care interesîndu-se la dl. subsecretar de stat [la Ministerul de interne] Rioşanu, am primit după vreo oră comunicarea din partea d-lui Mihalache că maşina în care se afla soţul meu a luat direcţia Ploieşti.

În căutarea lui, au plecat secretarul său şi secretarul d-lui Mihalache. Pe la ora 16.30-17, mi s-a comunicat de la Postul de jandarmi Tîncăbeşti că soţul meu a fost găsit ucis...

Citindu-i-se, stărue şi semnează.

(ss) *Ecaterina V. Madgearu*"[4].

(Va urma)

---

[1] După asasinarea deţinuţilor de la închisoarea Jilava, în arestul Prefecturii poliţiei Capitalei, au fost asasinaţi mai mulţi foşti comisari de poliţie deţinuţi acolo, iar alţi doi au fost duşi în pădurea Balota-Vlăsia spre a fi executaţi — *n.r.*

[2] În dimineaţa de 27 noiembrie, legionarii au ridicat de la domiciliile lor pe G. Tătărăscu, Mihail Ghelmegeanu, generalul C. Ilasievici, I. Gigurtu, generalul dr. Marinescu, colonelul Victor Marinescu şi C. Argetoianu — *n.r.*

[3] *Magazin istoric*, nr. 2/1981.

[4] După cum se vede, în volum n-a fost publicată decît prima parte a declaraţiei, care relatează faptele doar pînă în momentul aflării că soţul „a fost găsit ucis".

ISTORIC · A III-A EDIȚIE 1982

MAGAZIN

CONCURSUL

15 DIN 45

Seria a treia

de întrebări

1) Cît cîntărește cel mai mare obiect de aur datînd din neolitic cunoscut pînă acum în lume și care a fost descoperit pe teritoriul patriei noastre?

a) 746,40 g
b) 625,10 g
c) 501,20 g

2) În ce an a avut loc celebra bătălie de la Hastings, în urma căreia grupuri de anglo-saxoni, înfrînți de normanzi, au ajuns în regiunile Mării Negre?

a) 1112
b) 1066
c) 1214

3) Între portretele unor ilustre personaje mitologice, eroi și personalități politice europene, **Historische Kronyck** (Leyda, 1698) reproduce și chipul unui domnitor român.

Numele lui:
a) Vlad Țepeș
b) Mihai Viteazul
c) Ștefan cel Mare

4) Între deputații aleși în Adunările ad-hoc ale țărilor române (reprezentanți ai marii boierimi, ai micilor proprietari și ai orașelor) se aflau și 33 reprezentanți direcți ai țărănimii, ceea ce conferea Adunărilor o componență democratică pe care nu o mai avea nici un parlament din Europa acelei vremi.

Cîți țărani alegători își desemnaseră reprezentanții în Adunările ad-hoc din Moldova și Țara Românească la 1857?

a) 156 245
b) 187 325
c) 219 777

5) Care este prima țară liberă din America Latină, ce și-a proclamat independența la 1 ianuarie 1804?

a) Costa Rica
b) Nicaragua
c) Haiti

La întrebarea nr. 2 din seria a doua de întrebări a concursului 15 din 45 *(nr. 10/1982) a apărut o dată greșită. Textul corect al întrebării este următorul:*

2) La 6 februarie 1929, Romînia a fost printre primele țări semnatare ale Pactului Briond-Kellogg, care prevedea renunțarea la război ca mijloc de reglementare a litigiilor internaționale și rezolvarea acestor litigii numai pe cale pașnică.

În ce capitală europeană a fost semnat acest pact la 27 august 1928?

a) Londra
b) Paris
c) Viena

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **6 MARTIE 1945** (*sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.; autori :* **Ion Alexandrescu, Mihai Fătu, Ștefan Lache, Paraschiva Nichita, Gheorghe Țuțui, Gheorghe Zaharia**).

Editura politică, București, 1982, 320 pp., 16,50 lei: *monografie consacrată instaurării puterii revoluționar-democratice a muncitorilor și țăranilor, semnificației sale istorice și succeselor obținute de poporul român în perioada parcursă de atunci pînă în prezent.*

● **Ion Ardeleanu — DIMENSIUNI ȘI PERSPECTIVE.**

Editura „Eminescu", București, 1982, 416 pp., 19 lei: *studii și articole consacrate unor evenimente și personalități reprezentative din multimilenara istorie a poporului român.*

● *Colonel dr. (r)* **Victor Atanasiu — BĂTĂLIA DIN ZONA SIBIU-CÎINENI.**

Editura militară, București, 1982, 196 pp., 7,25 lei; *eroicele și dramaticele lupte desfășurate de trupele române în luna septembrie 1916.*

● **Costin Murgescu—JAPONIA ÎN ECONOMIA MONDIALĂ.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1982, 244 pp., 12,50 lei: *însemnări și observații asupra fenomenului japonez contemporan.*

● **Alexandru Duțu — LITERATURA COMPARATĂ ȘI ISTORIA MENTALITĂȚILOR.**

Editura Univers, București, 1982, 268 pp., 15,50 lei: *studiu de istorie culturală, reliefînd, într-o viziune originală, complexitatea interferențelor dintre literatură și cercetarea istorică.*

● **Nicolae Milescu — ARITMOLOGHIA, ETICA ȘI ORIGINALELE LOR LATINE** (*ediție critică de* **Pandele Olteanu**).

Editura Minerva, București, 1982, 408 pp., 22 lei: *o scriere didactico-morală a cărturarului umanist român.*

● **Gheorghe Cunescu — PE URMELE LUI GALA GALACTION.**

Editura Sport-Turism, București, 1982, 270 pp., 16,50 lei: *incursiuni istorico-literare dedicate prozatorului din al cărui* Jurnal Magazin istoric *a publicat fragmente inedite în nr. 7-8/1968, 3/1978.*

● **K.K. Rokossovski — DATORIA OSTĂȘEASCĂ** (*traducere de* **Dan Răutu**).

Editura militară, București, 1982, 440 pp., 18,50 lei: *memoriile unui mareșal al Uniunii Sovietice din anii celui de-al doilea război mondial (vezi și* Magazin istoric, *nr. 5/1972).*

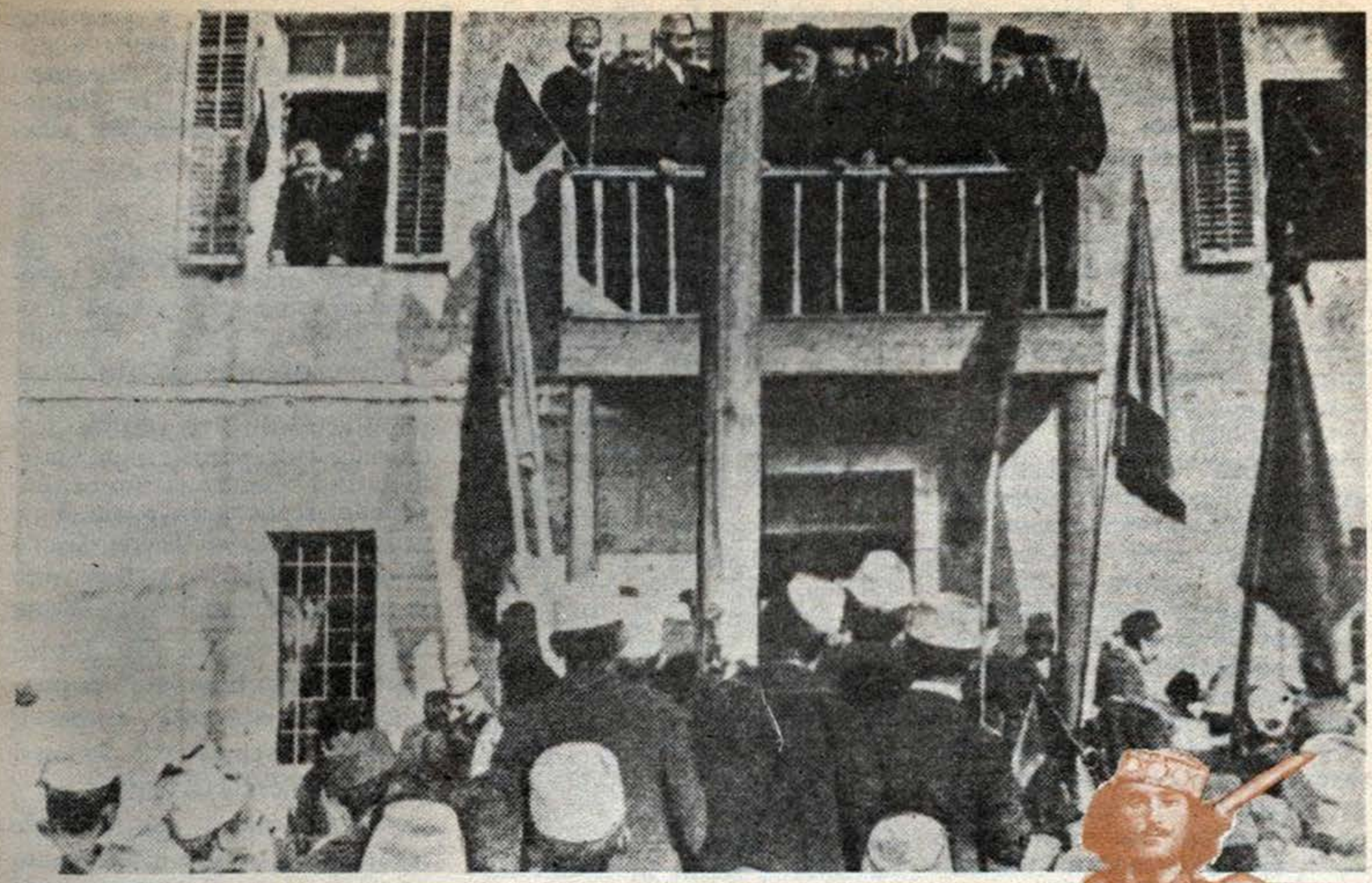

PATRU SECOLE

DUPĂ SKANDERBEG

GELCU MAKSUTOVICI

Precum, în veacul XV, Ştefan cel Mare a fost braţul de oţel al apărării independenţei românilor, Gheorghe Castriota-Skanderbeg (1405-1468)[1] a fost omul care, prin inteligenţa, curajul şi genlul său militar, a dominat, în secolul amintit, istoria poporului albanez. Cît a trăit, a ţinut sabia ridicată, întru ocrotirea pămînturilor natale şi stăvilirea înaintării turcilor spre inima Europei. Duci, regi şi chiar Papa l-au numit, şi pe el, „cavaler al creştinătăţii".

În veacurile următoare, albanezii au preluat şi purtat cu cinste flacăra luptei antiotomane. Lunga stăpînire a Porţii, de aproape cinci secole, a fost zgudultă de numeroase mişcări împotriva apăsătoarei fiscalităţi şi a împovărătoarei ocupaţii militare turceşti. La sfîrşitul sec. XV şi începutul sec. XVI, conducerea răscoalelor s-a aflat în mîinile fiului lui Skanderbeg, Gheorghe Castrioti, în sec. XVIII s-au constituit cîteva paşalîcuri semiautonome, care au luptat cu succes împotriva autorităţilor otomane. În 1787, unul dintre ele, paşalîcul de Shkodër, condus de Mahmud-paşa Bushatli, şi-a cîştigat independenţa cu puterea armelor.

Veacul XIX, de biruinţe naţionale în întregul spaţiu sud-est european, înregistrează şi maturizarea conştiinţei de sine a poporului albanez. Cele peste patru secole de asuprire

[1] *Magazin istoric*. nr. 1/1968, 11/1976.

În imagini: Vlora—28 noiembrie 1912; IsmailQemali proclamă independenţa Albaniei şi un luptător albanez.

militară turcească, aspra exploatare socială, a cărei victimă principală este masa țărănească, precum și evenimente externe favorabile — Revoluția franceză din 1789, lupta pentru unitate a diferitelor state europene, desele războaie ruso-turce, dar mai ales mișcările de eliberare din Balcani — creează o puternică stare de spirit revoluționară în rîndurile populației albaneze. Dezvoltarea unei burghezii și intelectualități proprii, în special în diasporă, contribuie la radicalizarea patrioților albanezi.

Steaua Albaniei

În aceste condiții, ia naștere mișcarea de renaștere națională, cunoscută în istorie sub numele de Rilindja Kombëtare Shqiptare.

În lupta lor, mulți dintre militanții poporului albanez găsesc adăpost în țările române și își desfășoară activitatea cu sprijin românesc. Poziția geografică a țărilor române, la nord de Dunăre, țări beneficiind de numeroase puncte strategice și de apărare, avînd autonomie politică și administrativă, bogate resurse cerealiere și de materii prime, precum și îndelungatele tradiții de ospitalitate ale poporului nostru permit multor revoluționari din Balcani să-și găsească aici găzduire, condiții dintre cele mai favorabile pentru organizarea activității de redeșteptare națională a popoarelor lor, inclusiv pentru pregătirea luptei armate de eliberare. S-au bucurat de sprijin și colaborare românească, în mod direct sau indirect, atît revoluția grecilor, cît și luptele antiotomane ale sîrbilor, bulgarilor, albanezilor.

Principalul militant al mișcării Rilindja Kombëtare Shqiptare este Naum Panajot Veqilharxhi, albanez emigrat la Brăila, participant la Revoluția din 1821, de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, om de vastă cultură, ce întreținea strînse legături cu numeroși revoluționari din Balcani. În anii 1844-1845, el redactează în orașul de pe Dunăre primul abecedar în limba albaneză, ce se va bucura de o largă răspîndire în patria sa, contribuind la dezvoltarea învățămîntului în limba națională. Tot în țara noastră, Veqilharxhi elaborează un înflăcărat manifest adresat compatrioților săi, pe care îi îndemna la luptă hotărîtă și organizată pentru emancipare națională.

Cercetările noastre în arhivele de stat albaneze au dus la depistarea unui interesant document, referitor la relațiile româno-albaneze de la mijlocul sec. XIX. Este vorba despre *Condica de la Boboștița*, manuscris în limba greacă, întocmit de învățătorul Dimitrie Canco, în care sînt inserate principalele evenimente legate de viața și activitatea unor patrioți din zona orașului albanez Korçë, modul cum au acționat ei pentru susținerea școlii în limba națională și pentru eliberarea din „Emlaqi" [posesiune otomană] a satului Boboștița, veche vatră de rezistență și cultură autohtonă. După cum reiese din documente, principala atenție a acestor militanți este îndreptată spre Țara Românească, unde trăiau și activau numeroși compatrioți de-ai lor. La București, este trimisă o delegație din Boboștița cu scopul de a colecta banii necesari eliberării satului de obligațiile impuse de feudalii turci, în vederea organizării lui libere și independente. Reprezentanții satului sînt primiți și înconjurați în capitala noastră cu toată dragostea. Ei întocmesc liste de subscripții în bani aur (napoleoni), în care sînt înscriși albanezi din București, Ploiești, Constanța, Focșani, Brăila etc. Printre donatori figurează și doctorul Ioan Mihailide, medic la Spitalul Colțea din București, decedat în anul 1850, ce a lăsat „300 florini austriaci pentru școala din Boboștița", sat în care, mai tîrziu, în 1889, avea să se nască reputatul scriitor român Victor Eftimiu.

În sprijinul poporului albanez a acționat cu consecvență, popularizîndu-i tradițiile folclorice și drepturile naționale, făcîndu-l cunoscut lumii europene, scriitoarea română de origine albaneză Elena Ghica (Dora d'Istria)[1]. A fost una dintre cele mai progresiste femei ale veacului său, luptătoare pentru libertatea popoarelor asuprite din Imperiul otoman, susținătoare pasionată a emancipării femeii, scriitoare de talent, cu multiple legături în lumea intelectuală europeană, de la București la Paris și de la Veneția la Petersburg. În ciuda unei vieți de familie extrem de zbuciumate, Dora d'Istria și-a găsit răgaz pentru a scrie și a publica în reviste de mare circulație. *Operile Domnei Dora d'Istria, traducțiune de Grigorie G. Peretz*, lucrare apărută în două volume la București, în anul 1876, stau mărturie a multiplelor sale calități intelectuale.

În capitolul *Albanesele*, din interesanta sa carte *Femeile in Oriente*, Elena Ghica descrie condițiile grele de viață, noblețea și vitejia femeii albaneze, prezentîndu-i în termeni elogioși trecutul. Pentru serviciile aduse cauzei albaneze, fruntașii mișcării de renaștere națională o numeau pe Dora d'Istria „cea mai strălucitoare stea de pe cerul nefericitei Albanii".

---

[1] Elena Ghica (1828-1888) era fiica marelui ban Mihail Ghica și nepoata domnilor Grigore și Alexandru Dimitrie Ghica.

Un discurs al lui I. C. Brătianu

Congresul de la Berlin, din 1878, consfinţeşte încă o dată rămînerea Albaniei în graniţele Imperiului otoman. În iunie acelaşi an, fruntaşii mişcării de renaştere naţională creează Liga de la Prizren[1], transformată curînd într-o adevărată adunare naţională, în sînul căreia se formează un comitet cu atribuţii de guvern, în frunte cu deputatul Abdyl Frashëri, personalitate cunoscută în întregul Imperiu otoman. La sfîrşitul lunii noiembrie 1878, Adunarea Ligii adoptă un program politic care revendică, în esenţă, autonomia administrativă şi culturală a Albaniei. Nici trei ani mai tîrziu — perioadă în care mişcarea antiotomană a înregistrat cîteva succese — turcii trimit o expediţie de pedepsire, sub comanda lui Dervish paşa, şi cuceresc Prizrenul, în ciuda unei îndîrjite rezistenţe albaneze. Poarta instituie un regim de teroare în toate provinciile, arestează pe militanţii Ligii, căreia îi dizolvă toate organizaţiile locale şi provinciale. Numeroşi patrioţi iau din nou calea emigraţiei.

După înfrîngerea Ligii de la Prizren, mişcarea de renaştere naţională îşi schimbă tactica, punînd accentul pe înfiinţarea de societăţi culturale, tipărituri în limba naţională, formarea unor militanţi cu bogate cunoştinţe teoretice şi practice, care să participe la acţiunile de emancipare naţională. Datorită îndelungatei stăpîniri otomane, în afara graniţelor etnice, la Constantinopol, Cairo, Bucureşti, Sofia, în Italia, S.U.A. ş.a. există puternice comunităţi albaneze. Comunitatea albaneză din România este foarte puternică şi are sprijinul multor intelectuali şi politicieni români şi chiar pe cel al autorităţilor. Din iniţiativa unor tineri albanezi, la sfîrşitul anului 1880, la Bucureşti se fondează „Societatea literelor albaneze", iar patru ani mai tîrziu, tot aici, ia fiinţă societatea culturală „Drita" (Lumina), susţinută de C.A. Rosetti, D. Brătianu, V. A. Urechiă, V. Alecsandri, principele Ioan Ghica, I. Bălăceanu, G. Palade, L. Catargiu, P. Carp şi mulţi alţii.

La 29 decembrie 1868, deci încă înainte de cucerirea independenţei de stat a României, reprezentantul Franţei la Bucureşti îl informa printr-o depeşă telegrafică pe ministrul afacerilor externe francez despre un discurs al ministrului I.C. Brătianu privitor la necesitatea luptei comune a poporului român alături de popoarele balcanice. După 1878, nu mai era un secret pentru nimeni faptul că oameni politici români de prim rang susţin colaborarea cu popoarele din zonă, în cazul albanezilor participînd chiar direct la conducerea societăţilor lor culturale, menajîndu-i pe cei care, avînd rude în Albania sau în alte regiuni ale Imperiului otoman, nu îndrăzneau să ducă făţiş o politică de emancipare faţă de Turcia, de teama represaliilor. Aşa se explică de ce românii au deţinut, foarte multă vreme, posturi de conducere în societatea „Drita".

Fan Noli la Brăila

Activitatea albanezilor la Bucureşti este deosebit de fructuoasă. Cu fondurile strînse aici ei susţin şcoli de limbă albaneză în sudul Albaniei, tipăresc numeroase cărţi şi ziare, trimise apoi atît în Albania, cît şi în comunităţile din Europa şi America.

Eminenţi literaţi albanezi, ca fraţii Naim şi Sami Frashëri, îşi editează principalele lucrări la Bucureşti. Naim Frashëri publică *Istoria lui Skanderbeu*, *Florile verii*, iar Sami Frashëri — *Albania ce a fost, ce este şi ce va fi* (în anul 1899), un adevărat manifest politic al mişcării de eliberare, drama *Besa*, jucată pe scena Teatrului liric din Bucureşti, cărţi necesare şcolilor din Albania. În anul 1887, la Brăila, apare revista *Drita*, la Bucureşti ziarele *Shqipetari* (Albanezul) în 1889, *Shqiperia* (Albania) în 1897, *Përlindja Shqiptare* (Renaşterea albaneză) în 1903, *Jeta shqiptaro-rumune* (Viaţa albano-română) în 1909, la Constanţa, *Aldheu* (Patria) în 1912 ş.a. În anul 1906, la Bucureşti sînt semnalate trei societăţi culturale albaneze, care, ulterior, se vor contopi sub numele de „Bashkimi" (Unirea).

În vara anului 1911, în regiunea oraşului Shkodër, se declanşează o puternică răscoală antiotomană, în timpul căreia insurgenţii lansează programul autonomiei Albaniei. În această vreme, unul dintre cei mai remarcabili scriitori şi oameni politici albanezi, Fan Stylian Noli (în timpul victoriei revoluţiei burghezo-democrate din anul 1924, el avea să deţină funcţia de preşedinte al guvernului), fruntaş al mişcării pentru independenţă, conducător al comunităţii albaneze din America, întreprinde o călătorie în Europa. Vizitează Bulgaria şi Rusia, iar în România se întîlneşte cu fruntaşii comunităţilor albaneze de la Bucureşti, Brăila şi Constanţa. Probabil că tot atunci intră în contact şi cu omul politic român Take Ionescu, de la care primeşte şi ceva ajutoare băneşti, deoarece pe o carte religioasă, *Triodul cel mic*, tradusă de Fan Noli din limba greacă în limba albaneză şi tipărită la Boston în anul 1913, este tipărită dedicaţia „Excelenţei Sale Take Ionescu, în semn de recunoştinţă şi stimă, traducătorul".

Clasic al literaturii naţionale, unul dintre cei mai cunoscuţi traducători din literatura universală, Fan S. Noli se numără printre cei mai activi patrioţi albanezi în lupta pentru cucerirea independenţei de stat, iar după aceea printre promotorii progresului şi democraţiei în Albania. Figură ilustră încă din anul 1911, el se bucură de o primire călduroasă din partea comunităţii albaneze, fapt imortalizat într-o carte poştală ilustrată, cu legenda „În mijlocul albanezilor din Brăila", ce se vinde pentru strîngerea de subvenţii necesare propagandei naţionale.

Început de noiembrie 1912. În portul Constanţa, printre cei ce aşteaptă vaporul de la Istanbul, se distinge un mic

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1972.

grup de patrioți albanezi, între care și un cunoscut medic din Medgidia, Ibrahim Themo, fost participant la revoluția „junilor turci". Este cel mai nerăbdător dintre toți. Își va revedea un vechi prieten și tovarăș de luptă, pe marele Ismail Qemali, cel care dirija propagarea cauzei albaneze în străinătate. Sosirea grupului de la Istanbul constituie o adevărată sărbătoare pentru comunitatea albaneză din Constanța, dar Ismail Qemali se grăbește să ajungă la București, pentru a se consulta cu fruntașii mișcării de acolo, în vederea acțiunilor ce trebuiau întreprinse. Dr. Themo pleacă cu el. La București, are loc o mare întrunire, la care se apreciază că a sosit momentul potrivit pentru a fi proclamată independența de stat a Albaniei. Istoricul proces-verbal din 5 noiembrie 1912, întocmit de poetul Asdreni (Aleks Drenova), consemnează hotărîrea. Delegația își sporește rîndurile cu patrioții ce se adaugă în București. De aici, ea pornește prin pasul Predeal spre Viena și de acolo, prin Triest, ajunge în micul orășel de coastă Vlora, unde este convocată Adunarea națională, care va arbora drapelul roșu cu vulturul bicefal al lui Skanderbeg, ca simbol al continuității luptelor și al independenței albanezilor. Este 28 noiembrie 1912. Adunarea proclamă independența Albaniei. Se constituie un guvern provizoriu în frunte cu Ismail Qemali. Albanezii de pretutindeni primesc vestea cu mult entuziasm. Eliberarea de sub jugul apăsător al dominației otomane devine astfel realitate.

Actul proclamării independenței Albaniei, de acum șapte decenii, încheie una dintre cele mai importante perioade din istoria acestei țări — cea a mișcării de renaștere națională — și constituie începutul procesului de organizare a statului albanez independent.

PACEA — fapta și voința oamenilor

Profesorul Raul Manselli, de la Universitatea din Roma, a fost principalul raportor la una din marile teme, Forme și probleme ale păcii în istorie[1], **supuse atenției celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, care a avut loc în august 1980, în Capitala țării noastre.**

— Așadar, stimate domnule profesor, ce învățăminte credeți că ne oferă trecutul în această problemă, atît de actuală și de vitală pentru omenire?

— Aș vrea, în primul rînd, să menționez sinceritatea și profunzimea cu care au fost abordate aceste probleme în mesajul pe care președintele țării dv., dl. Nicolae Ceaușescu, l-a adresat congresului. Apelul său la dialog și înțelegere între popoare a constituit un fapt relevant ce a atras atenția fiecărui participant prezent la reuniunea noastră.

După cum știți, în raportul general pe care l-am prezentat la congres am vorbit despre forme ale păcii în evul mediu. Evident, perioada la care m-am referit nu s-a încheiat cu pacea universală. Dimpotrivă, sistemul politic existent a dat naștere la diferite forme de război și la diferite forme de pace. Ce concluzie se desprinde? În măsura în care situația s-a menținut pe planul forței, orice formă de pace a fost, să nu spunem imposibilă, ci irealizabilă. Istoria ne arată că pînă în momentul în care politica va continua să fie bazată pe forță — și această idee este subliniată în cuvîntarea președintelui țării dv. — și nu pe independența statelor și pe dorința profundă de pace, va continua să existe din partea unei țări sau a alteia pericolul războiului. Dar pacea nu este numai o problemă de forță, este, după părerea mea, în primul rînd un fapt de voință a oamenilor.

În decursul istoriei, deseori o țară sau un grup de țări a căutat să-și impună supremația asupra celorlalte.

Hegemonia este însă o problemă de forță, iar forța este ceva care se poate schimba, transforma. În timp, țările mai slabe pot deveni mai puternice, inclusiv prin faptul că ele se pot uni împotriva celor mai tari. Deci dacă vrem să salvăm civilizația umană, trebuie să găsim alte căi decît cele din trecut.

— Ca istorici, avem deci motive să fim optimiști?

— Privind de-a lungul mileniilor care s-au scurs și constatînd, de cîte ori s-au succedat pacea și eșecul ei, că toate păcile trecutului au fost urmate de războaie, istoricul ar putea fi pesimist. Dar, în același timp, el își poate da seama că încetul cu încetul, uneori cu o încetineală disperantă, omul a realizat progrese. Progresele nu sînt niciodată absolute, totale, dar rezultanta activității oamenilor reprezintă o linie ascendentă. În același timp, cercetînd trecutul, istoricul capătă convingerea că războiul este o afacere proastă și începe să spere. Nutresc deci speranța că toți oamenii vor înțelege și vor acționa uniți spre a găsi căile păcii și colaborării.

Interviu realizat de Valeriu BUDURU

[1] Raport întocmit cu contribuția istoricilor Robert Burns (S.U.A.), Philippe Contamine (Franța), Yoshihiko Amino (Japonia).

AȘA VA PLACE ISTORIA ?

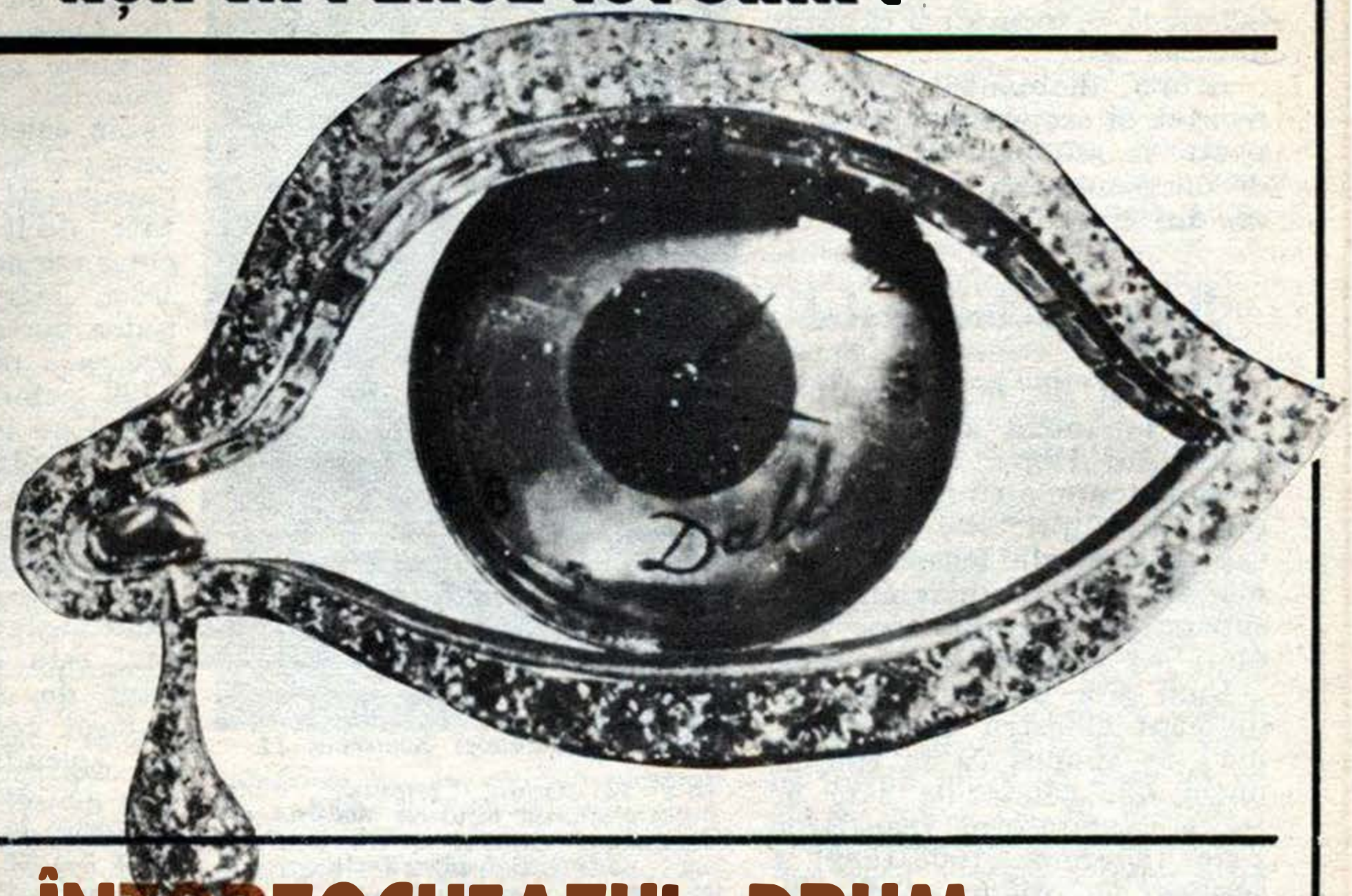

ÎNTORTOCHEATUL DRUM AL DIAMANTELOR CELEBRE

IOANA URSU

Realităţi, mituri şi superstiţii au marcat drumul diamantelor. Să urmărim, în continuare, itinerarul acestor pietre preţioase, itinerar din care o primă parte am prezentat-o în numărul trecut al revistei.

Istoria diamantului „Orlov" începe în India, la mijlocul sec. XVIII. Un soldat francez ajunge în oraşul Srirangam, statul Madras. Aici află că în templul oraşului se găseşte statuia zeului Sri Ranga, zeu ai cărui ochi erau din diamante. Un „ochi" era deosebit, avea o uşoară nuanţă de albastru şi verde, era tăiat în formă de rază, de mărimea jumătăţii unui ou de găină şi cîntărea 194,75 carate. Numele diamantului era „Soarele Mării". Cu deosebită răbdare, după mai multe încercări, soldatul a fost acceptat de brahmani în slujba templului. Rămas singur într-o seară a scos diamantul şi apoi a părăsit oraşul, reuşind să vîndă piatra cu 2 000 lire sterline (corespondentul actual a 40 000 lire) unui căpitan de navă englez. Acesta a revîndut-o cîteva luni mai tîrziu, la Londra, unui căpitan de navă englez, care, la rîndul lui, a dat-o unui intermediar cu suma de 12 000 lire, de la care a cumpărat-o un negustor persan, Khojeh, pentru o sumă niciodată divulgată. Scopul lui Khojeh era să o revîndă, dar încercările lui au fost zadarnice.

În acest timp, la curtea împărătesei Ecaterina a Rusiei, favoritul acesteia, contele Grigori Orlov, cădea în dizgraţie. Dezamăgit în ambiţiile sale, Orlov a părăsit curtea imperială, nutrind speranţa secretă că va reintra odată în favorurile împărătesei. A cutreierat Europa, stîrnind uimirea tuturor cu modul său ostentativ de viaţă. Şi astfel drumurile lui Orlov şi ale lui Khojeh s-au întretăiat la Amsterdam, la sfîrşitul anului 1773. Descoperirea „Soarelui Mării" l-a făcut pe Orlov să aibă un singur gînd: să-l cumpere de la negustorul persan şi să-l dăruiască împărătesei Ecaterina. Darul lui Orlov însă nu a impresionat-o. Dezamăgit, înlocuit definitiv în graţiile

împărătesei de către Potemkin, Orlov a murit bolnav cîţiva ani mai tîrziu. Singura sa consolare a constat în faptul că diamantul a căpătat numele său.

Astăzi, diamantul „Orlov", montat în sceptrul Ecaterinei, poate fi admirat în colecţia de diamante expusă la tezaurul din Kremlin.

Un mic colet poştal

Tot atît de faimos este şi „Marele diamant albastru" sau diamantul „Hope". Culorile sale schimbătoare au îndemnat pe mulţi scriitori să-i atribuie calităţi şi origini legendare. Iar mariajul dintre imaginaţie şi superstiţie i-a conferit pe vremuri un simbol de blestem.

Cum şi-a dobîndit „Marele diamant albastru" această faimă? Se spunea că în timpul uneia din călătoriile sale în India, exploratorul Jean-Baptiste Tavernier (1605-1689) a sustras un diamant dintr-o statuie a zeului Rama Sita. Curînd după ce l-a vîndut regelui Ludovic XIV, Tavernier s-a ruinat şi a plecat din nou în India, unde se afirmă că a avut un sfîrşit tragic. Ludovic XIV ar fi purtat piatra o singură dată, murind la scurt timp după aceea. Conform unei alte povestiri, diamantul ar fi aparţinut un timp ministrului de finanţe, Nicolas Fouquet, care a fost după aceea demis şi închis pe viaţă. Ludovic XIV l-a oferit marchizei de Montespan, iar după acest dar marchiza a căzut în dizgraţie. În ceea ce-l priveşte pe Ludovic XV, acesta nu a purtat piatra, dar a dăruit-o unei favorite, contesa du Barry, executată în 1793. La rîndul său, Ludovic XVI a purtat-o, apoi a oferit-o Mariei Antoaneta care însă a dat-o unei prietene, prinţesa de Lamballe. Toţi trei au avut aceeaşi soartă în timpul revoluţiei franceze: prinţesa de Lamballe a fost ghilotinată în 1792, iar regele şi regina un an mai tîrziu.

Toate aceste povestiri privind „Marele diamant albastru" sînt, desigur, interesante, dar au un singur cusur: sînt infirmate de realitatea istorică. Diamantul nu a fost furat de Tavernier, ci găsit în albia

Diamantul „Orlov" împodobeşte sceptrul împărătesei Ecaterina II

În p. 45: *„Ochiul Timpului", o mai puţin obişnuită bijuterie modernă, din diamante, rubine şi email, creaţie a lui Salvador Dali*

unui rîu din India. Tavernier nu a murit în India, ci la Moscova, de o gripă banală şi la respectabila vîrstă de 84 ani. Cînd a vîndut diamantul lui Ludovic XIV, în 1699, Fouquet se afla deja de şapte ani în închisoare, iar regele Ludovic XIV a trăit 46 ani, după ce a inclus în tezaur acest diamant. În 1672, „Marele diamant albastru" a fost încredinţat lui Pitan, bijutier al regelui, care l-a tăiat în formă de

Diamantul „Hope"

inimă, reducîndu-l astfel de la 112 la 68,7 carate. Sub această formă a fost purtat, într-o simplă montură de inel, atît de Ludovic XIV, cît şi de urmaşul său. În 1749, a fost remontat, împreună cu un rubin celebru, în pandantivul unui ordin cavaleresc. Ordinele cavalereşti nu puteau fi purtate decît de bărbaţi, nici chiar regina nefăcînd excepţie. Deci, Maria Antoaneta nu-l putea purta sau oferi altcuiva. Piatra a rămas astfel pînă în 1792, cînd a fost furată odată cu toate bijuteriile coroanei, căzînd în mîna unui oarecare Cadet-Guillot. Acesta şi-a dus prada la Londra, unde diamantul a fost retăiat, ajungînd la 44,5 carate şi dînd naştere la piatra care astăzi este cunoscută sub numele de diamantul „Hope".

Fapt cert este că în 1830, un splendid diamant albastru, cîntărind 44,5 carate, a fost scos la licitaţie la Londra, fără a i se indica originea. A fost cumpărat cu 18 000 lire de bancherul Henry Philip Hope, de unde i se trage şi numele actual. Diamantul a rămas în posesia familiei Hope pînă în anul 1908, cînd a fost vîndut sultanului Abdul Hamid II. Acesta l-a revîndut, în 1911, bijutierului parizian Pierre Cartier, de la care a fost cumpărat curînd de unul dintre magnaţii presei americane, Edward B. McLean, proprietarul ziarului *Washington Post*. Soţia acestuia l-a purtat pînă cînd a murit, în 1947. Doi ani mai tîrziu, piatra a fost vîndută, pentru suma de 179 920 dolari, marelui giuvaergiu american Harry Winston. Acesta l-a păstrat timp de zece ani, iar apoi s-a hotărît să-l doneze Institutului Smithsonian din Washington.

În această hotărîre, un rol l-au jucat, poate, şi alte legende care au fost puse în circulaţie în jurul diamantului, ca şi unele coincidenţe. S-a afirmat că familia Hope ar fi murit în sărăcie, că Abdul Hamid II a ucis-o pe favorita sa, Zobeida, căreia îi dăruise piatra. În acelaşi timp, întîmplarea a făcut ca McLean să se înece în naufragiul faimosului pachebot „Titanic", în 1912. În legătură cu aceasta s-a spus că soţia şi nepoata lui s-au sinucis. Legende şi

coincidențe tulburătoare. Dar ele au același mare cusur ca și superstițiile amintite mai înainte: sînt false. În realitate, familia Hope nu s-a ruinat cîtuși de puțin. Abdul Hamid II nu a ucis-o pe Zobeida, pentru simplu motiv că aceasta nu a existat. Singurul care a pățit-o efectiv, fără nici o legătură cu diamantul, a fost McLean, care a avut nefericita inspirație de a se îmbarca pe „Titanic". Văduva lui a murit de moarte naturală. Darul lui Winston a fost făcut fără vîlvă. La 8 noiembrie 1958, Institutul Smithsonian a primit un mic colet poștal, purtînd timbre în valoare de 2,44 dolari și asigurat pentru modesta sumă de 151 dolari. Înăuntru se afla „Marele diamant albastru", cunoscut deja în toată lumea ca diamantul „Hope". Astăzi, la adăpostul unei casete speciale, făcută din geamuri rezistente la gloanțe, poate fi privit în muzeul institutului. Nu a ucis pe nimeni și nici nu poate pretinde noi „victime".

O puternică escortă pentru... o cutie goală

Cel mai mare diamant din lume a fost găsit în mina Premier de lîngă Pretoria, la 26 ianuarie 1905, la ora 17. Măsura 10 cm lungime, 5 cm lățime și 6 cm înălțime... Cîntărea 3 106 carate (1,553 kg) și a fost botezat diamantul „Cullinan", după numele orașului din apropierea minei respective. După formă părea să fie un fragment dintr-o piatră mai mare, ceea ce a făcut pe mulți oameni să spere că vor găsi piatra originală. Diamantul a fost achiziționat de guvernul din Transvaal, pentru coroana Angliei, cu suma de 750 000 dolari. În cadrul complexelor măsuri de securitate, cărora li s-a făcut o deosebită publicitate, cutia care trebuia să conțină diamantul a fost trimisă la Londra. Ea era însă goală. Diamantul „Cullinan" a fost expediat prin poștă cu un timbru de 3 șilingi. Pentru tăierea și prelucrarea lui au fost aleși frații Asscher din Amsterdam, despre care se spunea că sînt cei mai renumiți din lume. Sosiți la

„Cullinan I", montat în sceptrul monarhilor britanici și ...

Londra, frații Asscher au fost primiți într-o audiență particulară de către regele Angliei, Eduard VII. În cadrul întrevederii s-a discutat despre enorma responsabilitate ce revenea șlefuitorilor în prelucrarea pietrei. S-a hotărît trimiterea ei la Amsterdam, acțiune pentru care s-a recurs iar la o stratagemă menită să protejeze piatra contra unor eventuale furturi. Astfel, marina regală a furnizat o pu-

... „Cullinan II", ce le împodobește coroana

ternică escortă pentru... o cutie goală ce traversa Marea Nordului. În același timp, unul din frații Asscher, cu diamantul în pardesiu, a călătorit incognito cu trenul și vaporul spre Olanda.

La Amsterdam, piatra a fost studiată timp de mai multe luni. Din cauza mărimii ei deosebite, sculele obișnuite în operația de tăiere nu puteau fi folosite și trebuiau realizate unele speciale. Deoarece „Cullinanul" urma să fie despicat, tensiunile existente în cristal trebuiau să fie calculate cu precizie, o operație greșită putînd duce la distrugerea diamantului (despicarea făcîndu-se pe anumite planuri proprii unei fibre, asemănătoare „fibrei" unei esențe lemnoase). După ce lama specială de oțel a fost gata, au fost necesare cîteva zile pentru realizarea inciziei în formă de V în care să se așeze lama. La 10 februarie 1908, totul era pregătit. Unul din frații Asscher a fixat lama de oțel și a lovit-o cu putere. Lama s-a rupt în două, iar diamantul a rămas intact. Următoarele două încercări au avut același rezultat, dar, în final, piatra a fost tăiată exact în două, așa cum fusese prevăzut. Cele două părți au dat naștere apoi la 9 mari giuvaeruri, 96 briliante mici, în afară de un număr de fragmente totalizînd 9,5 carate. Cele 9 diamante principale se află în posesia coroanei engleze. Dintre ele două sînt importante: „Cullinan I" (530,2 carate), cel mai mare diamant din lume, care reprezintă o piatră în formă de pară cu 74 fațete, montată în sceptrul regal; „Cullinan II" (317,4 carate) cu 68 fațete, montată în coroana regală.

Dar care e cel mai mic diamant din lume? În anul 1930, pentru marea Expoziție universală, din orașul belgian Anvers, un specialist în tăierea diamantelor, Louis van den Broeck, a reușit, după mai multe încercări, să obțină o piatră de formă perfectă, cu 67 fațete și cîntărind 1/835 carate (0,00024 grame). Prelucrarea a durat trei luni și a necesitat sute și sute de operații. O astfel de performanță nu a mai putut fi repetată pînă astăzi.

Pe marginea unor articole apărute în revista noastră, ultimul fiind Un genocid de trei secole, **de Serena Foglia, din nr. 3/1982, un grup de cititori ne întreabă: „Persecutarea unor femei acuzate de vrăjitorie a reprezentat o trăsătură caracteristică numai Bisericii catolice?" Răspunsul este nu. Iar dovada o furnizează articolul de mai jos. El se bazează pe datele conținute într-un studiu încorporat în lucrarea publicistului Frédéric Pottecher** Les Grands procès de l'Histoire, **vol. II, apărută anul acesta la Paris.**

VRĂJITOAREA DIN GENEVA

Geneva, pe la mijlocul secolului XVII. A trecut abia cu ceva mai mult de un veac de cînd teologul francez Jean Calvin și-a impus varianta lui de Reformă în acest oraș elvețian. Începînd din 1541, Calvin a devenit un conducător politic și religios atotputernic, manifestînd un fanatism și o intoleranță împinse la extrem. Printre victimele lui se numără și medicul-teolog spaniol Miguel Servet, ars pe rug în piața principală a orașului, în 1553.

Cu exact 99 ani mai tîrziu, la 4 martie 1652, începe procesul Michelinei Chauderon, o spălătoreasă văduvă, în vîrstă de 50 ani. A fost arestată chiar în această după-amiază și cei care au ridicat-o au percheziționat cu de-amănuntul umila ei locuință. Ce căutau? Broaște, șerpi, unsori, prafuri, otrăvuri — pe scurt, întreaga farmacopee a vrăjitoarelor. N-au găsit nimic din toate acestea. Ceea ce nu i-a împiedicat să o tîrască pe biata femeie în fața tribunalului, imediat după arestare.

Judecătorul îi ia interogatoriul pe un ton tăios, ca și cum s-ar adresa unei criminale prinse în flagrant delict. Din răspunsurile „împricinatei" reiese că în urmă cu cinci ani a spălat rufe la o anume Pernette, fiica Elisabetei Royaume. Nu cumva i-a mai făcut Pernettei și alte vizite după aceea? Nu cumva a ciocănit într-un cuțăr și i-a spus Elisabetei că fiica ei se va face sănătoasă? Nu cumva a auzit demonii care sălășluiau în trupul Pernettei și care, văzînd-o, au strigat: „iat-o pe Micheline, stăpîna noastră"?

Buimăcită de torentul de întrebări, acuzata răspunde negativ fiecăreia dintre ele. Dar judecătorul continuă să vorbească și interogatoriul se transformă în rechizitoriu. Locul întrebărilor îl iau afirmațiile. De cum a intrat Micheline pe ușă, Pernette a căzut ca moartă, fără a mai fi în stare să se miște sau să mai scoată vreo vorbă. În schimb, au vorbit demonii, care au pretins pîine, unt și sare pentru a o lăsa în pace pe fată. A vorbit și Micheline, care a interpelat în italienește pe diavolești fapturi.

Degeaba protestează spălătoreasa. Degeaba se jură că nu știe o vorbă în italiană. Judecătorul o învinuiește că a aruncat deochiul în mai multe familii, că a ospătat cu mazăre otrăvită pe o vecină, că a îmbiat pe altele să guste din „ciorba vrăjitoarelor"... A doua zi, începe defilarea martorilor, mai bine-zis a martorelor. Cele mai multe sînt cucoanele la care a spălat cîndva Micheline Bernarde Dufour, de pildă este o personalitate de seamă, căci știe să citească și să scrie. Ea „își amintește" că, în urmă cu șapte săptămîni, Micheline a venit din nou la Pernette care, chinuită de draci, urla și se freca violent pe față. Fata a cerut spălătoresei să-i facă o supă pe care „s-o bem noi". Noi, adică demonii din lăuntrul Pernettei.

Micheline se jură pe tot ce are mai sfînt că nu a văzut-o de cinci ani pe fiica Elisabetei Royaume. Dar cum să reziste tăgăduielile ei afirmațiilor peremptorii ale unei cetățene de vază? La fel de incriminatorie este și depoziția Estiennei Bargoin, nevastă de pălărier. Ea relatează că într-un ajun de Crăciun a poftit-o pe Pernette la masă și, cînd i-a dat să mănînce, fata a aruncat farfuria în foc, i-a sărit de gît și a zgîriat-o pe obraz. Ce dovadă mai bună că era posedată de diavol? Și cine alta putea s-o vrăjească decît Micheline? Cea de-a treia martoră, Jeanne Darlod, stă și mai sus pe scara socială — e fiica unui aristocrat. Într-o zi, Micheline a atins-o pe braț și de-atunci o doare locul. În altă zi, spălătoreasa a atins-o pe una dintre

fetițele ei, care a zăcut două zile fără cunoștință.

Cam în același sens depune și Henriette Malbuisson. În urmă cu patru ani, pe cînd era încă lăuză, Micheline a venit la dînsa aducîndu-i două ouă și i-a sărutat pruncul. De atunci, acesta zace de lingoare.

În rarele prilejuri ce i se oferă, spălătoreasa pune și ea întrebări martorelor, care se fîstîcesc, se contrazic și chiar recunosc că au mințit în cutare sau cutare privință. Dar judecătorul retează cu brutalitate tentativele de disculpare ale Michelinei. Iar după martori urmează la rînd doctorii. Nu pentru a examina cazurile invocate în fața instanței, nu pentru a constata isteria Pernettei, neurastenia Bernardei sau febra infecțioasă a copilului Henriettei. Ci pentru o altă misiune. Conform instrucțiunilor emanate de la autoritățile Genevei, medicii trebuie să caute pe corpul acuzatei... însemnele Satanei. Doar se știe că slugile diavolului poartă stigmate anume, puncte ale pielii și cărnii complet insensibile la durere. Se știe, pentru că așa au decretat-o părinții religioși ai urbei.

Ca experți ai tribunalului sînt desemnați meșterii chirurgi Louis Noël și Thabuis. Ei o dezbracă pe Micheline, o leagă la ochi și scot din trusele lor cîteva ace lungi și ascuțite. Cei doi specialiști scrutează cu atenție pielea acuzatei și, oriunde găsesc o aluniță sau o pată, înfig acele în carne. Micheline scoate strigăte de durere și, pe locul fiecărei înțepături, începe să curgă sînge. Deci acolo nu e vorba de amprente diabolice. Într-un tîrziu, Louis Noël găsește o pată de mărimea unui bob de linte și vîră într-însa acul, la o adîncime de cîțiva centimetri. Micheline țipă, se zbate, dar rana nu sîngerează. E un fenomen perfect fiziologic pentru o zonă tegumentară, mai puțin vascularizată. Tribunalul consideră însă că deține o probă zdrobitoare împotriva învinuitei.

Expertizele se prelungesc. Alți cinci medici ciuruiesc cu sulițele lor miniaturale trupul nefericitei femei. Numai doctorul d'Aubigné, fiul vestitului poet Agrippa d'Aubigné, îndrăznește să susțină că examenul nu demonstrează vinovăția Michelinei. O altă echipă de specialiști, formată din doi chirurgi și ... un profesor de filozofie, descoperă (sau cel puțin așa afirmă în raportul lor) încă două stigmate care nu sîngerează. Aceiași experți fac o vizită Pernettei, pe care o găsesc în plină criză de isterie. Ea se rostogolește pe jos și, printre urlete înspăimîntătoare, repetă din cînd în cînd „Micheline e stăpîna noastră". Curtea este edificată. Nu mai rămîne decît ca „vrăjitoarea" să fie supusă torturilor: pînă la urmă tot va mărturisi ea adevărul.

La 30 martie 1652, are loc prima ședință. Temnicerii au avut grijă ca acuzata să nu mănînce nimic cu cel puțin cinci ore înainte de a începe schingiuirea, pentru a evita orice risc de vomă. Căci judecătorul stă în imediata apropiere a inculpatei, continuînd să o bombardeze cu întrebări. Nu-i așa că diavolul a însemnat-o? Nu-i așa că a simțit de fiecare dată cînd a fost stigmatizată? Nu-i așa că Necuratul o îndeamnă să tăgăduiască adevărul?

În ciuda spaimei, în ciuda chinurilor prin care a trecut și care o mai așteaptă, în ciuda istovirii fizice și morale, Micheline refuză să-și recunoască imaginara vină. Atunci călăul îi leagă mîinile la spate, i le prinde de o frînghie care trece printr-un scripete fixat în tavan și începe supliciul estrapadei. Călăul trage de frînghie, femeia urcă încet și, cînd ajunge aproape de tavan, este lăsată să se prăbușească la pămînt. Zdrobită de durere, spălătoreasa recunoaște că în urmă cu un an, trecînd printr-o pădure din apropierea orașului, a zărit o umbră. O umbră sau diavolul însuși? Doar o umbră. Și ce-a spus? N-a spus nimic.

Tortura se reia de la capăt. O dată, de două ori, de trei ori... Capacitatea de rezistență a femeii scade pe măsură ce schingiuirea progresează. Judecătorul vrea mărturisiri cu orice preț și Micheline, cu încheieturile mîinilor, ale coatelor și ale umerilor dislocate, își dă seama că numai mărturisind va putea pune capăt oribilei torturi.

Aceasta durează trei zile încheiate. Trei zile în care mintea din ce în ce mai încețoșată de durere a femeii se străduiește să născocească detaliile extravagante pe care i le solicită judecătorul: diavolul i-a apărut în chipul unui măgar, i-a dat prafuri otrăvitoare, a ajutat-o să-și deoache clientele ș.a.m.d., ș.a.m.d. Totuși, din cînd în cînd, sentimentul nevinovăției se arată mai puternic: în procesul-verbal, mărturisirile alternează cu protestele, cu disperatele încercări ale acuzatei de a respinge monstruoasele învinuiri ce i se aduc.

La 3 aprilie 1652, Micheline Chauderon este condamnată la moarte, dar, în marea sa clemență, tribunalul a hotărît să nu fie arsă de vie. La 6 aprilie, ea este dusă la capătul orașului, la poalele unor coline, unde o așteaptă spînzurătoarea. Abia după aceea, trupul ei este dat pradă flăcărilor. Așa piere ultima femeie executată pentru „vrăjitorie" de calviniștii din Geneva.

SAMU FÉNYES — un antirevizionist condamnat la moarte de horthyişti

LIVIA DANDARA

În ziua de 29 noiembrie 1933, pe masa de lucru a lui Nicolae Titulescu a ajuns un dosar pe copertele căruia se găsea scris: Dr. SAMU FÉNYES, revista Uj MAGYAROK, Bucureşti. **Revista** Uj Magyarok, **în traducere românească** Ungurii noi, **era la al treilea număr; apăruse cu aprobarea guvernului naţional-ţărănist (Al. Vaida-Voievod), directorul ei fiind recomandat de profesorul clujean Ştefan Meteş. După venirea, în noiembrie 1933, a naţional-liberalilor la guvern (I.G. Duca), Samu Fényes supunea revista şi activitatea sa atenţiei ministrului român de externe. Acest demers l-a făcut pe Titulescu să ceară informaţii colaboratorilor săi, pentru a fi în cunoştinţă de cauză. Aşa au început să se adune filele unui dosar — îmbogăţit ulterior de funcţionarii departamentului presei din cadrul Ministerului afacerilor externe — care cuprindea episoade din destinul unui democrat din Ungaria, ajuns în pribegie prin România anilor 1933-1937.**

Născut în 1863, la Košice (R.S. Cehoslovacă), Samu Fényes îşi dobîndise renume în Ungaria antebelică ca jurist-penalist, cît şi prin talentul de orator şi cunoştinţele sale în probleme de doctrină economico-socială; era cunoscut ca autor dramatic, dar, mai ales, prin curajul cu care militase pentru mari reforme democratice, în special cea agrară, în anacronicul Imperiu habsburgic.

După instaurarea regimului horthyist în Ungaria, aristocraţia şi marea burghezie reacţionară maghiară au declanşat o cruntă teroare împotriva aşa-numitelor „elemente distructive", învinuindu-le de pierderea războiului, dar, mai ales, de deznodămîntul acestuia, adică destrămarea imperiului şi formarea sau desăvîrşirea statelor naţionale în centrul şi sud-estul Europei.

În Ungaria, după înfrîngerea revoluţiei sfaturilor[1] şi instaurarea regimului horthyist, comuniştilor, socialiştilor, radical-democraţilor, elementelor progresiste li s-au intentat procese, soldate cu grave condamnări sau expulzări. Printre cei persecutaţi de regimul horthyist s-a aflat şi Samu Fényes. În 1920 a fost arestat la Budapesta şi, în 1921, expulzat din Ungaria; în 1935 a fost condamnat la moarte, în contumacie, pentru propaganda antirevizionistă desfăşurată în anii exilului.

Mai întîi la Viena, apoi la Uzhorod, în Cehoslovacia, apoi la Bucureşti, Fényes a condus şi editat *Uj Magyarok*, amintita revistă care a combătut profund argumentat propaganda revizionist-horthyistă, militînd totodată pentru colaborarea leală a minorităţilor maghiare (cum se spunea în epocă) cu popoarele din statele naţionale în care se aflau integrate după 1918.

Într-un *Memoriu*, înaintat autorităţilor române în 1934, el aprecia că revizionismul a devenit un pericol pentru România, nu pentru că maghiarii de aici ar fi fost iredentişti. „Ţărănimea şi clasa muncitoare, meseriaşi, comercianţi, reprezentînd 90 la sută din minoritatea maghiară [din România], nu doresc să revină sub stăpînire maghiară", fiind „credincioşi, loiali şi la nevoie vor apăra acest pămînt, cu sîngele şi preţul vieţii lor".

În privinţa situaţiei externe, la fel ca alţi contemporani ai săi, Fényes vedea lucid în Germania nazistă şi Italia fascistă, în dictatorii Hitler şi Mussolini principalii instigatori şi promotori ai politicii revizioniste, de agresiune, susţinători ai unei „Osteurope" sub dominaţie maghiară, dar subordonată puterilor fasciste.

Argumentele *pro* şi *contra* revizuirii frontierelor stabilite prin tratatele de pace de după primul război mondial erau analizate de Samu Fényes, care trata cu obiectivitate structura istorică veche şi cea postbelică a Ungariei, supunînd unui examen critic falsificările şi denaturările tendenţioase, recomandînd elaborarea şi publicarea unor studii lămuritoare, pentru justa informare a opiniei publice naţionale şi internaţionale. În acest sens, el a publicat în revista *Uj Magyarok* (noiembrie 1933) un articol în care, pornind de la studierea cîtorva cotidiane ale Partidului Naţional Maghiar din România (*Keleti Ujsag*, *Brassoi Lapok* ş.a.), ajungea la concluzia că, fără a propovădui făţiş sau explicit iredentismul, neputîndu-se adresa cu lozinca „Înapoi la Ungaria", ziarele respective vehiculau totuşi idei de inspiraţie revizionistă. Cine, în Transilvania, ar fi urmat îndemnul de reve-

[1] *Magazin istoric* nr. 3/1969, 3/1979.

nire la vechea stăpînire?, se întreba Fényes. Secuii, „care au fost odinioară garda de frontieră a patriei la granițele cele mai expuse și care, conform legii și hrisoavelor domnești și regești sigilate, ar fi fost stăpînii pămînturilor lor, [pămînturi] pe care [prin alte] legi și hrisoave sigilate [li] le-au rupt însă veșnic lăcomia clasei aristocratice?" Țăranii maghiari, exploatați secole de-a rîndul? Românii, care nu mai puteau fi ademeniți cu „binele" ce l-au avut în Ungaria milenară? „Colegi, confrați, scriitori — conchidea Fényes — arătați-mi un singur exemplu din istorie cînd, după 1 000 de ani de conviețuire, au vrut popoarele înfrățite să se despartă".

În anii 1933-1934, Istvan Bethlen, fost prim-ministru în perioada 1921-1931, a întreprins un turneu de conferințe în Anglia, străduindu-se să prezinte problema Transilvaniei ca pe o „chestiune europeană", ce trebuia rezolvată prin revizuirea Tratatului de pace de la Trianon.

Studiul lui Fényes, intitulat *Rolul jucat de Ștefan Bethlen la Londra*, a fost o ripostă fermă, bazată pe documente, în majoritate maghiare, la adresa denaturărilor și afirmațiilor tendențioase pe care fostul prim-ministru maghiar le propagase în conferințele sale. Fényes arăta, în primul rînd, ceea ce „uitase" conferențiarul, și anume că, la venirea ungurilor, românii se aflau de mult în Transilvania[1]; că ei, ca și slovacii sau croații, „au trăit aproape o mie de ani împreună în Ungaria, însă poporul maghiar — înțeleg oligarhia — în curs de o mie de ani n-a fost în stare să și-i apropie, ci i-a umplut pe toți de ură, așa că au dorit cu toții să plece". Demascînd aserțiunea lui Bethlen despre „imigrarea" tîrzie a românilor — fapt răstălmăcit din absența lor din uniunea ungaro-secuiasco-săsească încheiată după înfrîngerea răscoalei iobagilor de la Bobîlna —, Fényes arăta că fostul demnitar maghiar „uitase" să spună că atunci exista în Transilvania și o a *patra națiune* —

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1978, 11/1981.

Coperta revistei Uj Magyarok, editată la București de Samu Fényes

cea română — și o a *cincea confesiune* — cea ortodoxă, dar că ele nu erau recunoscute oficial. Mai mult, preciza el, numărul românilor era mai mare decît al celorlalte trei națiuni, luate împreună.

Pe ce se baza aprecierea făcută de Bethlen cu privire la „incapacitatea" politică a românilor, cînd — sublinia Fényes — „cele două principate române desconsiderate au făcut o carieră istorică cu mult mai mare decît Ungaria magnaților? Acest popor necultivat și boierimea lui fără rutină politică", fiind loviți, în secolul XV, de invazia otomanilor „au rezistat și i-au înfruntat, pe cînd statul maghiar s-a prăbușit definitiv, în somn de moarte, pe 300 de ani, pe Cîmpia de la Mohacs". Cum se putea face o astfel de apreciere — se întreba autorul studiului amintit —, cînd urmașul unui român a ajuns pe tronul Ungariei, făcîndu-se cunoscut prin marile sale realizări politice și culturale? „Acest nepot de valah [Matei Corvin] este singurul într-o serie de cîțiva zeci de regi maghiari care, la mijlocul secolului XVI, și-a trimis agenții peste tot pămîntul, pentru ca, prin operele adunate de ei, să realizeze în Ungaria o bibliotecă fără pereche în lume..."[2]

Referindu-se la scopurile urmărite de Bethlen prin conferințele sale, Fényes conchidea: „Magnații maghiari, prin cîrjele lor aliate — Mussolini și Hitler — și-au luat nasul la purtare... Oligarhia aceasta maghiară nu speră ajutor și nu poate avea continuitate decît în cercul fascist, și acest cerc, cu cît strigă mai tare «pace», cu atît dorește mai mult războiul".

În 1935, în Editura „Excelsior" din București, Samu Fényes a tipărit studiul intitulat *Ungaria revizionistă*, în care a sintetizat constantele sale convingeri antirevizioniste. Salutînd apariția cărții, Gib Mihăescu (*Izbînda*, 24 mai 1935) arăta că autorul lucrării „dovedește, cu text riguros de cronică ungurească, aborigenitatea românilor din Ardeal și venirea posterioară a ungurilor în aceste locuri", dovedește „caducitatea tuturor minciunilor sfruntate ale contelui Bethlen în străinătate, pe care le scutură bucată cu bucată, pînă la completa lor nimicire".

Convingerile democratice, antirevizioniste ale lui Samu Fényes l-au condus spre concluzia justă că atîta timp cît „va fi la putere oligarhia, [aceasta] va amenința vecinii; pe dată ce... se va elibera, poporul maghiar va fi un puternic sprijin al păcii".

Anunțînd moartea acestui dîrz antirevizionist — survenită la 5 septembrie 1937, într-un sanatoriu din Viena — ziarul *Universul* amintea opiniei publice că Samu Fényes fusese condamnat la moarte (în contumacie), de către magnații de la Budapesta, pentru că scrisese și publicase în ungurește faimoasa carte *Ungaria revizionistă*. El nu avea să mai apuce tragedia noului război mondial, în care pretextele revizioniste s-au constituit în motivație de agresiune, dictat și cotropire.

Privite în contextul epocii, activitatea și poziția lui Samu Fényes se integrează luptei forțelor revoluționare, democratice, progresiste care, în perioada interbelică, s-au ridicat cu toată hotărîrea împotriva politicii agresive a statelor revizioniste și fasciste, împotriva învrăjbirii naționalităților, pronunțîndu-se pentru o politică de pace și colaborare între popoare.

[2] Este vorba despre biblioteca Corvina (*Magazin istoric*, nr. 7/1982). Samu Fényes a scris și o piesă de teatru despre Matei Corvin, în care acesta este prezentat ca un monarh tipic al Renașterii. (Vezi și *Magazin istoric*, nr. 7/1967 și 9/1977).

noiembrie 1932

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREŞTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Societatea imperială engleză de luptă în contra cancerului alege membru pe doctorul român Aurel Babeş, agregat universitar, pentru lucrările sale ştiinţifice în domeniul cancerologiei şi pentru activitatea sa în lupta contra cancerului. Această alegere dovedeşte de cîtă cinste se bucură în străinătate unii din oamenii noştri de ştiinţă. (2 noiembrie)

● Compozitorul D. Şostakovici şi-a terminat noua sa operă Lady Macbeth din Mcensk, care se va juca la Teatrul Mare din Moscova. (5 noiembrie)

● Toate animalele aduse în două trenuri cu 83 vagoane ale circului Kludsky sînt destinate să rămînă definitiv în Bucureşti pentru întemeierea unei frumoase grădini zoologice. Iată ce declară Rudolf Kludsky, proprietarul circului: „În deplin acord cu fratele meu, ne-am hotărît să dăruim — fără nici o rezervă sau pretenţie din partea noastră — statului sau comunei Bucureşti — toate animalele circului, pentru destinaţia unei grădini zoologice, care cred că ar putea deveni una din cele mai frumoase din lume". El adaugă: „atît eu cît şi fratele meu Carol, care este născut la Timişoara, avem o deosebită dragoste pentru România. Sîntem în legătură strînsă cu diferite persoane de aici şi am dori a ne stabili definitiv la Bucureşti". (6 noiembrie)

● Un grup de publicişti şi scriitori semnează un protest intitulat Pentru libertatea scrisului: „Lui Panait Muşoiu, agenţii poliţiei i-au ridicat din tipografie ediţia întreagă a unei cărţi. Pretextul invocat este caracterul tendenţios pe care l-ar avea publicaţia [o carte despre U.R.S.S.]. Socotim că actul poliţiei este şi inutil şi periculos. Inutil pentru că nu înţelegem ce folos poate aduce celor ce l-au ordonat ignorarea stărilor exacte din republica de la răsărit; periculos pentru că înseamnă instituirea pe deasupra legilor a unei cenzuri brutale şi fără răspundere asupra muncii scriitorilor". Printre semnatari:

Semn al instabilităţii politice, cel de-al doilea guvern naţional-ţărănesc format la 20 octombrie este—cum am arătat şi în numărul trecut al revistei—al cincilea cabinet ce se constituie în numai doi ani şi patru luni de la venirea lui Carol II ca rege al României. Va avea el o viaţă lungă? Sub titlul *Partidul Liberal porneşte acţiunea de răsturnare*, ziarul *Dimineaţa*, de pildă, din 17 noiembrie, publică o relatare despre şedinţa comitetului executiv al partidului, cu ample extrase din cuvîntarea lui I. G. Duca: „V-amconvocatpe dv., conducătorii tuturor organizaţiilor noastre judeţene, pentru a avea un schimb de vederi în scopul de a continua cu toată energia lupta pentru o cît mai neîntîrziată răsturnare a actualului regim. Guvernul naţional-ţărănesc poate fi cu drept cuvînt numit guvernul tuturor neputinţelor şi al tuturor amînărilor"[1]. Aşadar, un nou guvern?

„Bădăcin şi Valea Seacă". Două comune transilvănene sau, cum scrie ziarul *Adevărul*, din 10 noiembrie, „două popasuri care au dobîndit celebritate printr-un element inert şi static: izolarea". Pînă cu puţin timp înainte de a forma guvernul de la 20 octombrie, Iuliu Maniu, după ce şi-a anunţat hotărîrea de a se retrage de la şefia P.N.Ţ. şi, în general din viaţa politică, s-a autoizolat o vreme la Bădăcin. În toată această perioadă, presa vremii a evocat deseori numele localităţii. Acum este la modă Valea Seacă, iar cel care a adus-o în actualitate este tot un lider al P.N.Ţ., Al. Vaida-Voievod. Preşedinte al guvernului anterior, Vaida a refuzat orice loc în cabinetul format de Maniu şi s-a retras în localitatea amintită. „Cum toate principiile — scrie ziarul amintit — au pentru d. Vaida o singură consecvenţă, loialitatea, d-sa a plecat mînios de la Sinaia [în ziua formării guvernului] fiindcă se clătinase ceva pe această undă în biroul partidului".

Ce face Vaida-Voievod la Valea Seacă? Dacă ar fi să credem ce spune el însuşi într-un interviu apărut tot în *Adevărul*, de astă dată din 20 noiembrie, aşteaptă... pensia:

„— Nu participaţi la desbaterile parlamentare?

— Ce să fac? Să stau de vorbă pe culoarele Camerei sau să discut cu gazetarii? Am dreptul şi eu la o pensie.

— Dar în cazul unei interpelări care vă pune în cauză?

— Interpelările se adresează guvernului şi prin urmare acesta trebuie să răspundă.

— Nu veţi participa nici la discuţia reformei electorale?

— Să vedem întîi proiectul. Deocamdată modificarea o cunoaşte numai d. Maniu.

---

[1] Pentru a uşura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text în extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepţii, scrierea din original.

Populația din București și Ploiești demonstrînd, în urmă cu cinci decenii, pentru pace, împotriva războiului și a revizionismului

— Și nu se poate ști, nici măcar principial, dacă se menține ori nu prima?[1]

— Prima? E bună pentru cei care nu vor să se obosească în campania electorală. Stai tihnit acasă și îți vine mandatul pe tipsie".

Marți 15 noiembrie are loc deschiderea „cu obișnuita solemnitate — cum scriu ziarele — a sesiunii de toamnă a Adunărilor Legiuitoare". „Obișnuita solemnitate" este descrisă astfel de către Tudor Teodorescu-Branișteîntr-o însemnare apărută în *Adevărul* din 16 noiembrie: „Cam frig astăzi! De aceea, poate, și figurația cam redusă la spectacolul de dimineață. Redusă — și pe trotuare. Redusă — și în tribune. Pe culoare, foarte puțină animație. S-ar părea că nici parlamentarii nu s-au grăbit să vină. Mai ales senatorii — foarte puțini. Sala pașilor pierduți se populează cu generali. Mozaicul uniformelor oferă ochiului o priveliște interesantă. D. Gr. Iunian se strecoară, discret și primejdios, ca o insinuare. D. I. G. Duca distribuie surîsuri și se fixează lîngă d. Gr. N. Filipescu, cu care discută îndelung. D. Franasovici poartă de-a lungul incintei un profil de tînăr cancelar. D. Oct. Goga evoluează ușor printre grupuri. Lipsește d. mareșal Averescu. Lipsește și d. dr. N. Lupu. Garda de fier — care nu s-a fixat încă asupra unei uniforme — aduce în incintă o cămașă verde și un suman rural. Miniștrii și subsecretarii de stat apar pe rînd. Probabil ca să nu se vadă cît de numeroși sînt. D. Armand Călinescu cel dintîi. D. Mirto îndată după d-sa.

M.S. Regele. Lîngă rege, voievodul Mihai cu mica lui uniformă de caporal. Apoi curtea. D. general Condeescu. La sfîrșit, d. Mocioni care are — și d-sa — o uniformă. Mesajul. Prima frază: criza. Apoi literatura obișnuită, începînd — firește — cu ridicarea clasei țărănești.

S-a sfîrșit. Lumea se împrăștie. Fracurile trec printre uniforme, uniformele printre fracuri."

De ordinea de zi a Parlamentului se află probleme privind politica externă a țării, organizarea viitoarelor alegeri, fiscalitatea excesivă la sate, manifestațiile șovine organizate de elemente ale extremei drepte. Ca de obicei, în timpul dezbaterilor, nu lipsesc momentele de tensiune, de confruntări și reproșuri, violențele de limbaj. Dar, se cuvine subliniat, că, în dese cazuri cînd este vorba de interese fundamentale ale țării, majoritatea parlamentară formulează opinii clare și ferme. Ales, în ședința din 15 noiembrie, președinte al Camerei Deputaților, Ștefan Cicio-Pop subliniază, de exemplu, în cuvîntul său: „Astăzi dacă s-ar ridica vreun glas împotriva integrității țării noastre, să se spună de aici, din Parlament, că Țara Românească

[1] Este vorba de prima electorală, prin care, potrivit legii electorale din 1926, partidul care întrunește cel puțin 40% din voturi capătă o primă majoritară. Vezi și *Magazin istoric*, nr. 7/1982.

Cronică măruntă

D. Bagdasar, Radu Boureanu, Scarlat Callimachi, Eugen Jebeleanu, Mircea Grigorescu, Alexandru Sahia, Petru Comarnescu. (7 noiembrie)

● **Universul publică un instantaneu pe un peron al portului Galați, din dimineața zilei de 6 noiembrie 1921: fostul împărat al Austro-Ungariei, Carol IV de Habsburg, soția sa Zita și suita, escortați de militari englezi, care au sosit cu un tren, îndreptîndu-se spre chei spre a se îmbarca pe vasul „Principesa Maria". Fostul împărat se afla în drum spre insula Madera, unde fusese exilat, odată cu prăbușirea monarhiei sale multinaționale. (10 noiembrie)**

● **D. profesor F. Ștefănescu-Goangă a fost confirmat rector al Universității din Cluj pe termen de 5 ani. (12 noiembrie)**

● **Asociația mutilaților de ochi din Franța, pusă sub patronajul fostului președinte al Franței, Gaston Doumergue, a cerut Elenei Văcărescu să consacre acestora un mic poem din vînzarea căruia s-ar putea mări bugetul instituției. Poemul scris de Elena Văcărescu a fost vîndut, aducînd un cîștig de 80 000 franci, urmînd să se vîndă în continuare.**

● **Universul publică o amuzantă relatare a unui actor german, Fritz Brentano, despre împrejurările în care acesta l-a cunoscut pe I.C. Brătianu. O relatare care — cum apreciază ziarul — dezvăluie „o trăsătură necunoscută din viața" omului politic român și din care reproducem cîteva fragmente, cu unele mici corecturi stilistice pentru o mai bună cursivitate a textului: „Într-un cerc de prieteni se iscă într-o seară o conversație foarte animată asupra chestiunei orientale. Era firesc ca pe atunci să nu se poată duce o asemenea discuție, fără a nu se pomeni de ruși, de englezi, de turci, de români. În special fu comentată pe larg Pacea de la**

noiembrie 1932

De la Circ la Grădina zoologică

Cronică măruntă

San-Stefano; se vorbi de nerecunoştinţa politicei ruseşti faţă de România, care sărise necondiţionat în ajutorul ruşilor; se pomeni de sîngele vărsat de români pe pămîntul Plevnei şi de trupurile bravilor români ce umpluseră şanţurile redutei. Discuţia trecu apoi la cei vii, la domnitorul Carol şi, în special, la sfetnicul său, I.C. Brătianu". Între altele, continuă autorul, se pomeni şi de înfăţişarea fizică a omului politic român. „Unii susţineau că-l văzuseră fotografiat, într-un ziar, cu barbă, alţii susţineau contrariul, fiecare menţinîndu-şi părerea cu atîta îndîrjire încît nu se mai înţelegea nimic. În toiul discuţiei intervenii şi eu, zicînd că pe vremea cînd frecventam pe I. C. Brătianu, acesta nu purta decît mustăţi mari. Fu o lovitură de teatru. Deveni dintr-o dată centrul conversaţiei şi o ploaie de întrebări mă năpădi:

— Ai vorbit cu Brătianu? Imposibil. Cînd? Unde? În ce scop? Glumeşti? Din toate părţile curgeau întrebările. Nu mă lăsară în pace, pînă ce nu le povestii împrejurarea, în care preşedintele Consiliului de Miniştri român a jucat rolul providenţei pentru cîţiva artişti ambulanţi".

Aflîndu-se în anul 1865, împreună cu un coleg de teatru, pe nume Emden, în oraşul german Düsseldorf, Brentano şi tovarăşul său, lipsiţi de mijloace materiale, trălau, în aşteptarea unui angajament, zile grele. Mese frugale, chirie neplătită. „Într-o asemenea dispoziţie sufletească, ne desfătam tocmai cu aşa-zisa cafea cu lapte, cînd intră factorul (aşteptat zilnic cu mare nerăbdare) pe uşă şi îmi întinse o scrisoare voluminoasă. Înainte ca factorul să fi ieşit, eu şi deschisei plicul şi fui atît de mirat de conţinutul scrisorii încît căzui ameţit pe pat.

Ce se întîmplase? Eu bănuiam vreun angajament, iar în locul acestuia ţineam în mînă, tremurînd de emoţie, trei bancnote de o mie de franci francezi, bancnote noi nouţe, aşa cum le zărisem

numai dreptul său şi l-a cucerit, că ea şi-a împlinit o dreptate istorică, după cum au zis nemţii [saşii] cînd au aderat la unire. Şi s-a dovedit că a fost ţara libertăţilor şi că pe cei oprimaţi şi persecutaţi în ţările lor i-a primit în sînul ei, păstrîndu-le şi apărîndu-le conştiinţa. Nu are nimeni de ce să dorească să iasă din cadrele acestei ţări, pentru că ea este prea frumoasă, prea mîndră şi promite prea mult pentru ziua cînd vom trece şi noi peste greutăţile acestea, pe care eu le consider vremelnice şi peste care cu siguranţă vom trece".

În acelaşi spirit vorbesc, în diversele luări de cuvînt, şi alţi deputaţi. În şedinţa Camerei din 24 noiembrie, scriitorul Victor Eftimiu, ales deputat din partea Partidului Ţărănesc-Democrat, aduce un elogiu înaltelor trăsături morale ale poporului român, iubitor şi apărător al păcii. „Românul n-are un trecut de vitejie ofensivă, de cuceriri violente; el n-a încălcat niciodată teritoriul nimănui. Victoriile sale au fost totdeauna defensive şi, astăzi, acest patrimoniu de pacifism este cel mai strălucit certificat pe care îl poate avea un popor".

Un episod semnificativ privind poziţia majorităţii covîrşitoare a parlamentarilor se petrece în şedinţa din 29 noiembrie a Camerei Deputaţilor. În timp ce un deputat aflat la tribună condamnă atacurile antisemite din publicaţiile organizaţiei extremiste Liga Apărării Naţional Creştine[1] — condusă de A.C. Cuza — G.A. Cuza, fiul acestuia, şi un alt deputat cuzist sar la bătaie. Camera înfierează cu vehemenţă această atitudine şi, la propunerea Comisiei de disciplină, lui G.A. Cuza i se interzice participarea la viitoarele 20 şedinţe ale Camerei.

Împlinirea a zece ani de la instaurarea dictaturii fasciste în Italia prilejuieşte presei democrate din România semnificative comentarii. Iată un fragment din articolul intitulat *Zece ani de bluff fascist* apărut în *Adevărul*, din 2 noiembrie: „Dacă fenomenele ce se conturează pe ecranul vieţii politice a Italiei şi Germaniei nu s-ar privi numai printr-o prizmă sentimentală, ci prin una politică şi raţională, desigur că nici fascismul şi nici hitlerismul n-ar putea însemna, pentru nimeni, un ideal de renovare spirituală şi social-politică. Pentru oamenii declasaţi însă, principiile perimate au format totdeauna alimentul cel mai adecvat organismului lor intelectual".

Criza economică apasă tot mai greu asupra bugetelor celor cu venituri modeste. Implicaţiile sînt multiple. Iată, de exemplu, ce probleme creează — cum scrie *Adevărul* din 6 noiembrie — în privinţa procurării uniformelor şcolare: „Un ordin circular al Ministerului de instrucţiune publică fixează fasonul şi culoarea uniformelor şcolare — obligînd pe fiecare elev să se echipeze de la chipiu pînă la ghete. Altfel i se interzice frecventarea liceului. Şi înainte de război şi în perioada postbelică — o astfel de măsură era prea severă. Astăzi însă ea e dezastruoasă.

[1] *Magazin istoric*, nr. 11-12/1973.

D. Culberston, fostul ministru al Statelor Unite, a fost primul care a făcut o călătorie cu barca cu motor pe Dîmbovița și Argeș, din București la Oltenița (text și foto din Realitatea ilustrată)

Cînd fiecare om de-abia își ține existența — de unde bani pentru uniforme? O lipsă atît de mare e-n țară, încît chiar cei ce pot face față unora dintre îndatoririle școlare — taxe, cărți, uniforme etc. — nu sînt în stare să le satisfacă pe toate".

Presa aduce, în același timp, numeroase informații despre ravagiile pe care criza le face în diverse țări ale lumii. Saptămînalul *Stînga*, de exemplu, publicație apărută de curînd, scrie: „O statistică pe care o credem binevoitoare fascismului afirmă că în Italia s-au numărat la 31 octombrie anul acesta 956.357 șomeri. La 31 septembrie, cifra era de 949.499. După cum se vede, progresia aceasta este cu totul de natură să ne edifice asupra Italiei fasciste. Milionul de șomeri hrăniți de Mussolini cu vorbe goale au dreptul să strige în obrazul fascizanților de pretutindeni adevărul asupra regimului corporatist". Un alt ziar, *Dimineața*, din 8 noiembrie, sub titlul *Șomajul în lumea întreagă. Situația mai critică decît anul trecut*, scrie: „Statisticile oficiului internațional de muncă de la Geneva arată pentru lunile iulie, august și septembrie al acestui an în toate țările o sporire generală a șomajului față de anul trecut. *Germania* număra în septembrie 5.261.000 oameni fără lucru față de 4.214.765 în septembrie 1931.

Semnificativă pentru criticile tot mai insistente care se aud la adresa regimului este și următoarea notă apărută în *Adevărul*, din 3 noiembrie, la rubrica *Glose politice*: „Lista comuniștilor primejdioși s-a mai completat cu un nume: P. Andrei, profesor universitar și subsecretar de stat. Operația fixării d-lui Andrei în rîndurile comuniștilor aparține întreagă oficiosului Partidului Liberal. Dovadă adeziunea d-lui Andrei la concepția Moscovei. *Viitorul* o desprinde din cuvîntarea rostită la Cîmpulung de către subsecretarul de stat de la instrucție, cu ocazia unei adunări generale a Partidului Național-Țărănesc din fieful d-lui Mihalache. Așadar, d. Andrei e comunist. Sentința e dată. Care sînt temeiurile acestei sentințe? Faptul că d. Andrei a vorbit de două lumi între care oscilăm: lumea veche, de care nu ne putem despărți, și lumea nouă, în care nu îndrăznim să intrăm, pentru că nu este încă deslușită. Așadar din constatarea critică a unei mari probleme sociale și politice, a unei crize cum de puține ori a cunoscut istoria lumii, *Viitorul* deduce pur și simplu că d. Andrei e comunist. Cum rămîne însă cu d. Duca și el un spirit critic, care într-o declarație de mare importanță politică a vorbit despre situația gravă care în mod fatal ridică întrebarea dacă însăși bazele societății burgheze nu sînt atinse?"

Ce oferă instituțiile cultural-artistice bucureșteanului de acum cinci decenii? Teatrul Național, de exemplu, are, în repertoriul său piese de rezistență din dramaturgia universală și românească. Între acestea, *Hamlet*, *David Copperfield*, după romanul lui Dickens, *Înșir-te Mărgărite* de Victor Eftimiu și, în premieră, *Titanic vals*, al lui Tudor Mușatescu. Universitatea liberă anunță un bogat program de conferințe, multe dintre

Cronică măruntă

de multe ori în vitrinele agenților de schimb. Băgai mîna în pile și mai găsii și o scrisoare. Altă surpriză. Un scris mărunt și elegant, dar într-o limbă cu totul necunoscută. Mă nimerisem bine la adresă. Visul dispăru dintr-o dată, castelul clădit într-o clipă se prăbuși tot atît de repede! Scrisoarea nu era adresată mie. «Monsieur I. Bratiano, Düsseldorf» era scris pe plic, pe care mai putui descifra și ștampila poștei: București. Se făcu lumină. I.C. Brătianu era delegatul român trimis în Germania să aducă un prinț străin și care trata împreună cu alți doi delegați cu casa de Hohenzollern în scopul de a oferi coroana României prințului Carol. Bratiano-Brentano! Eroarea era posibilă, foarte neplăcută, însă, pentru mine; dar și mai neplăcută pentru bătrînul factor, care stătea înmărmurit lîngă ușă și se holba la scrisoarea violată.

— Ce mă fac? întrerupse tăcerea factorul.

— Du-i scrisoarea la adresă, răspunse scurt Emden. Românii au tras la hotelul Breidenbacher Hof.

— Dar e deschisă, violată, se tîngui bătrînul. Eu nu mă duc, răspunse factorul; cum voi putea explica violarea scrisorii! Dacă aud cei de la poștă, mă dau afară.

— Bine, o să mergem cu d-ta și vom explica lucrurile, bineînțeles dacă românul va vorbi nemțește sau va înțelege franțuzeasca noastră cam șchioapă sau cîteva boabe englezește". Dar, povestește artistul german, „trebuia să reprezentăm clasa actoricească germană cu cinste și aceasta n-o puteam face decît în frac, dar fracul era încuiat". După tratative cu proprietăreasa pentru a obține fracurile din garderoba confiscată pentru neplata chiriei, cei doi se pr zintă la hotelul unde trăsese Brătianu.

„După ce trecură primele formalități și după ce ne întrebă foarte politicos ce dorim — cu accent, dar o nemțească corectă astfel că n-am mai fost obligați

noiembrie 1932

O FOTOGRAFIE ISTORICA

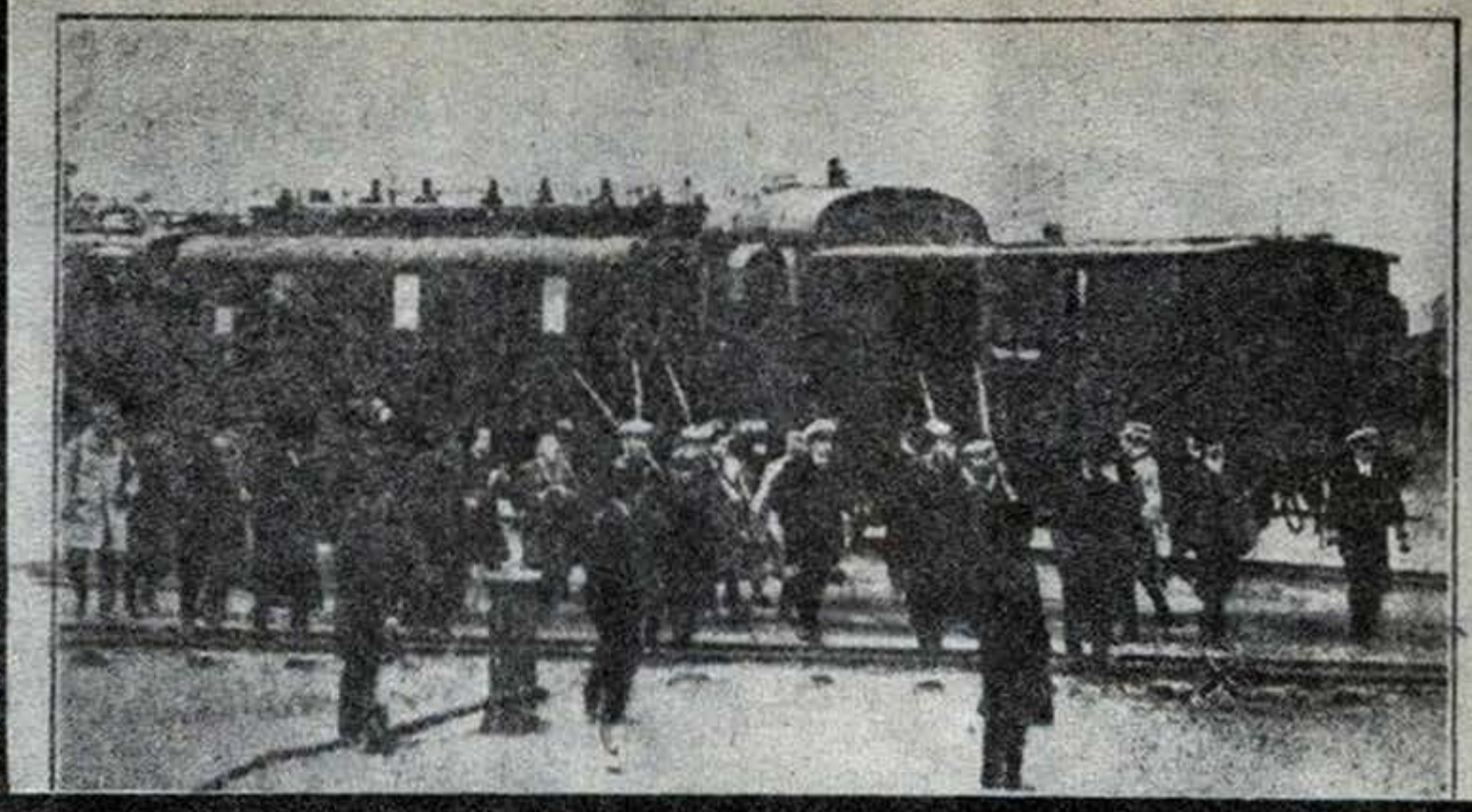

Un ex-împărat sub escortă: ultimul monarh austro-ungar îmbarcîndu-se în portul Galaţi pentru insula exilului său, Madera

Cronică măruntă

să ne frîngem limbile cu franceza — eu explicai scopul vizitei. La început se cam întunecă la faţă, mai ales cînd factorul îi predă plicul violat, dar după ce Emden îi povesti cu mult spirit senzaţia ce făcuse asupra noastră conţinutul scrisorii, neplăcerea cu care ne despărţisem de bancnotele albastre, rătăcite la doi artişti ce nu-şi achitaseră chiria cu lunile şi care o clipă se crezuseră nababi, frica factorului, tată a 13 copii, ce se vedea concediat, domnul Brătianu începu să rîdă cu hohote. Factorul fu asigurat că nimeni nu va afla de violarea scrisorii şi căpătă pe deasupra şi un bacşiş bun; pe noi, însă, diplomatul român ne întreţinu încă o oră, făcîndu-ne foarte abili să mărturisim micile noastre necazuri, chiar şi afacerea cu garderobul, care-i amuză grozav.

Cînd ne luarăm rămas bun de la el, trebui să-i promitem solemn că vom veni seara la un mic supeu, cînd urma să facem cunoştinţa celorlalţi delegaţi români.

Seara respectivă s-a terminat spre mulţumirea tuturora; românii erau oameni foarte veseli şi excelenţi comeseni. Un singur lucru ne-a cam stingherit. Brătianu insistă să dăm cîteva probe din arta noastră şi nu se astîmpără pînă ce Emden nu recită o poezie şi eu un monolog".

A doua zi dimineaţă, gazda le aduce o scrisoare. „Deschisei plicul. În clipa însă cînd văzui conţinutul mă ultai repede la adresă; nu, de data aceasta nu era nici un dublu «Monsieur F. Brentano, Düsseldorf», cu toate că scrisoarea conţinea iar bancnote. E drept că la cei trei mii de franci lipsea un zero, totuşi erau trei sute de franci. În plic mai era un bilet: «Multe mulţumiri pentru producţia de ieri — un mic onorar — la revedere. I. Bratiano»". (14 noiembrie)

● Scriitoarea şi ziarista austriacă Berta Zuckerkandl-Szeps publică în ziarul Neues Wiener Journal un interviu cu prinţesa Martha Bibescu, care s-a aflat două zile la Viena. Scriitoarea îşi reaminteşte cu plăcere despre

ele pe teme de istorie. Prima serie din aceste expuneri priveşte, cum scriu ziarele, „epoca Regulamentului organic în ţările române", prelegerile avînd loc „luni, între orele 6-7 p.m. în sala Fundaţiei Universitare". Printre cei care conferenţiază se numără profesorii I. Nistor, Andrei Rădulescu, Alex. Lapedatu, generalul Radu R. Rosetti etc. În acelaşi cadru, un alt ciclu de conferinţe se referă la *Influenţa bizantină la români*.

La Cercul „Libertatea" are loc „conferinţa d-lui Mihail Sadoveanu despre Ion Creangă", iar „Asociaţia «Criterion» organizează un simpozion despre André Gide". O manifestare similară este consacrată „poetului şi gînditorului Paul Valéry".

Ziarele vremii publică, de asemenea, numeroase relatări despre manifestări ale artei şi culturii noastre peste hotare, ca şi despre modul în care realităţile româneşti sînt receptate pe diferite meridiane ale lumii. Citim astfel că „în serile de 4 şi 6 noiembrie, orchestra Philarmonia Symphony a executat la Carnegie Hall din New York, sub dirijarea marelui Toscanini, *Rapsodia română* a lui George Enescu", succesul fiind „cu totul remarcabil", ovaţiile întrecînd „cu mult ceea ce se vede obişnuit la astfel de concerte".

Interesul opiniei publice din diferite ţări se reflectă şi în articole şi lucrări despre ţara noastră apărute în publicaţii şi edituri străine. Între acestea şi lucrarea *Contemporary Roumania and her Problems*, scrisă de d. Joseph S. Roncek, profesor de ştiinţe sociale la Centenary Junior College din Hackettstown (New York). „E un volum de peste 422 pagini — scrie *Universul* din 12 noiembrie — cu ilustraţii şi hărţi şi cu o bogată bibliografie, cu o cronologie istorică şi un indice."

Ziarul bucureştean reproduce şi extrase din presa străină în legătură cu cartea amintită: „Cea mai bună lucrare generală care există în englezeşte despre împrejurările şi problemele româneşti" *(Foreign Affairs)*; „Printre cărţile care se ocupă cu probleme internaţionale şi străine e foarte bună *Contemporary Roumania*, de Joseph S. Roncek, un studiu asupra problemelor politice şi economice ale uneia dintre naţiuni care în Europa au un rol de pivot" *(The American Observer)*; „Din citirea cărţii d-lui Roncek publicul american are multe de învăţat. Va putea să afle astfel altceva decît află de obicei din cele ce se publică în presă despre România. Va afla că 18.000.000 români constituie un popor harnic şi vrednic, că ţara lor este plină de resurse din cele mai mari şi că România luptă cu hotărîre şi cu pricepere să rezolve marile probleme politice şi economice pe care le întîmpină în prezent" *(The World Telegram)*.

Presa informează şi despre importante descoperiri de documente şi obiecte româneşti peste hotare. *Universul*, de exemplu, scrie despre comunicarea făcută de prof. Marcu Beza în şedinţa din 12 noiembrie a Academiei române privind

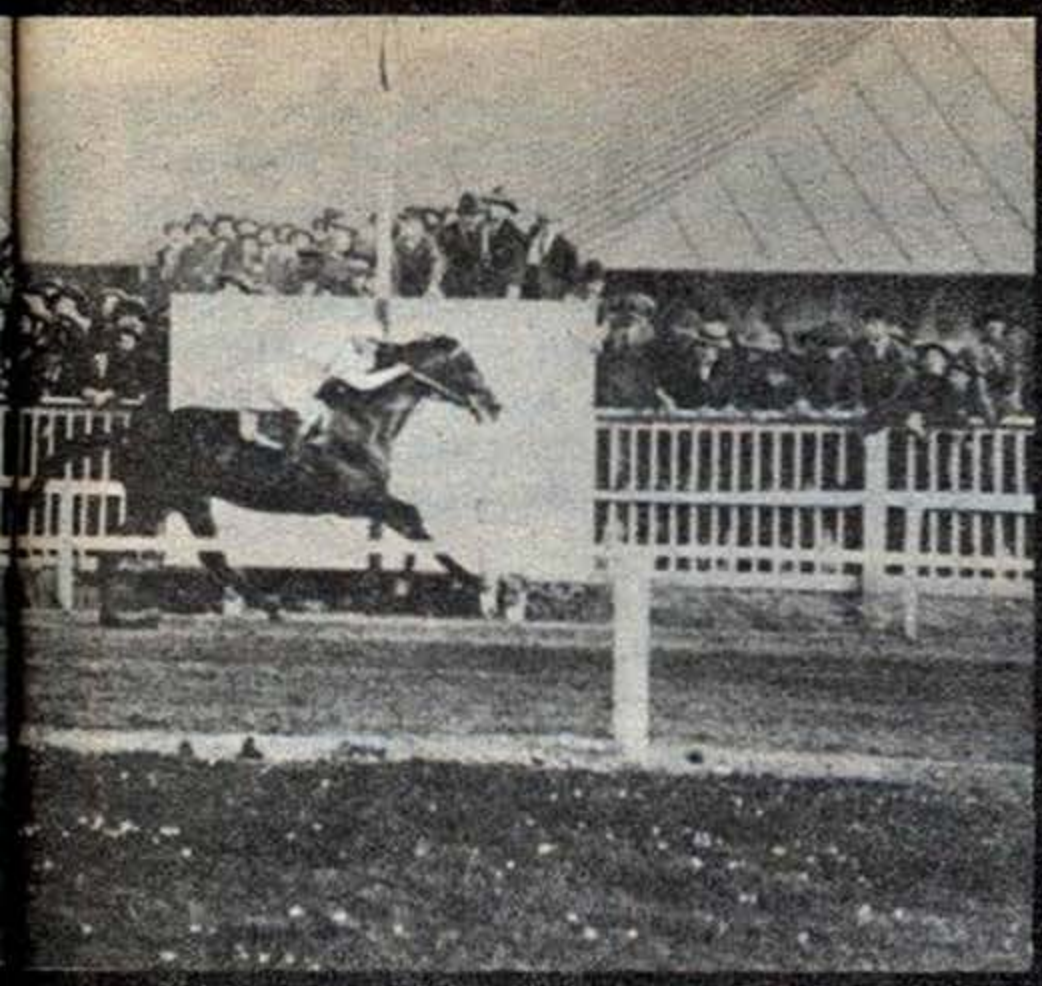

Emoţii pe Hipodromul Floreasca (azi complexul sportiv Dinamo)

Preşedintele nou ales al S.U.A., Franklin Delano Roosevelt în mijlocul familiei, la începutul primului din cele patru mandate ale sale

cercetările şi descoperirile sale „în arhiva Sfîntului Mormînt, precum şi în bogatele biblioteci ale mănăstirilor Sinai şi Sf. Sava. Cea mai însemnată descoperire este portretul lui Constantin Brîncoveanu[1], găsit între ctitorii mănăstirii de sub poalele muntelui Sinai".

Comentînd cele comunicate, profesorul N. Iorga citeşte „scrisoarea trimisă de soborul mănăstirii Sinai doamnei Ruxandra Lăpuşneanu", relevînd că documentul confirmă faptul că „familiile domnitoare române erau considerate în lumea religioasă a Orientului, pentru dărnicia lor, ca adevăratele urmaşe ale marilor împăraţi bizantini".

Într-o altă şedinţă a Academiei, „prof. Al. Lapedatu a făcut o interesantă comunicare despre *Jurnalul principelui Iacob Sobieski*, fiul regelui Ioan Sobieski, asupra campaniei polone în 1686 în Moldova". „Jurnalul dă cel mai complet itinerar al expediţiei polone de la 1686, însemnînd zi de zi toate localităţile pe unde a trecut armata polonă atît la înaintarea cît şi în retragerea sa".

La 25 noiembrie, *Adevărul* tipăreşte al 15 000-lea număr de la apariţie: „Istoria sbuciumată a acestor 15 000 zile — scrie Tudor Teodorescu-Branişte la această aniversare —, dintre care nici una nu seamănă cu cealaltă, o veţi găsi închisă în cele 15 000 numere pe care le-a tipărit *Adevărul* de la apariţia lui şi pînă astăzi".

Efortul ziarului de a-şi spori prestigiul în faţa cititorilor se vădeşte şi în prezenţa în paginile publicaţiei a semnăturilor unor personalităţi de seamă din ţară şi de peste hotare. În şirul articolelor şi comentariilor apărute în cuprinsul cotidianului, în această lună noiembrie 1932, de exemplu, se numără şi cele semnate de David Lloyd George, fost prim ministru al Angliei, Franklin D. Roosevelt, preşedintele S.U.A., Léon Blum, şeful Partidului Socialist Francez. În Articolul *Dezorientarea europeană*, apărut în nr. din 3 noiembrie al ziarului, Léon Blum scrie, între altele: „Sănătatea Europei cere un anumit regim consistent, o anumită coerenţă disciplinată. Pentru a-şi redobîndi echilibrul material, ea trebuie să-şi regăsească încrederea în principiile sale şi să se orienteze într-o direcţie. Ca pe timpul tuturor marelor crize din istorie, se vede cum Europa presimte şi aşteaptă gestul care conduce şi cuvîntul care convinge şi antrenează. Ea este timidă, deci bănuitoare şi credulă. Problema tragică este de a şti: de către cine se va lăsa ea în sfîrşit să fie convinsă şi condusă, de către cei care o vor arunca într-o catastrofă sau de către acei care ar putea s-o îndrepte pe drumul salvării?"

Rubrică de:
Cristian POPIŞTEANU, Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecţia fotografiilor: Radu Ion POPESCU

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1969.

Cronică măruntă

vizita ei la Anatole France, care, declară prinţesa, „mi-a dăruit atunci manuscrisul nuvelei sale Le puits de Saint Claire. Sînt singura care a primit această dedicaţie. A fost o discuţie minunată timp de trei ore, iar la urmă Anatole France, vorbind cu mine despre tema nemuririi, mi-a spus cu melancolia ironică ce-l caracteriza: «Dragă prietenă, pînă şi Dante a fost uitat timp de trei secole. Nimic nu-i sigur pe lumea asta. Chiar şi nemurirea e acum o afacere riscantă»".

● La Galaţi a sosit glob-trotterul Mihail Holbei care face înconjurul lumii pe o roată de bicicletă. El a plecat la 23 aprilie 1931 din Friedrichshafen (pe lacul Baden) şi a vizitat Germania, Danemarca, Suedia, Norvegia, Olanda, Belgia, Franţa, Spania, Portugalia, Africa de Nord, Siria, Palestina, Turcia, Grecia, Iugoslavia, Bulgaria şi România. (16 noiembrie)

● Potrivit regulamentului pentru bursa „D. Paciurea" şi în urma recomandării comisiei instituite de minister, această bursă a fost acordată, pe timp de 2 ani, d-lui sculptor Boris Caragea, absolvent al Academiei de arte frumoase din Bucureşti. (18 noiembrie)

● Buletinul Canalului de Suez remarcă în ultimul său număr faptul cu totul nou al unei încărcături de şase mii tone petrol românesc cu destinaţia Sydney. Buletinul adaugă că aceasta este prima oară cînd Australia importă petrol din Europa. (20 noiembrie)

● Citim la rubrica Glose politice, din ziarul Adevărul, următoarea relatare referitoare la cuvîntarea prof. Iorga de la Senat. Vorbind despre oamenii care ar fi putut la un moment dat să ia conducerea unui guvern, fie naţional, fie în afară de partide, d. Iorga a spus: „Existau trei oameni: d. mareşal Prezan, d. Titulescu şi eu. Eu am fost înlăturat; d. mareşal nu primea; iar d. Titulescu nu reuşea". (26 noiembrie)

Septembrie 1981: într-o clinică londoneză, încetа din viaţă arhitectul Albert Speer, mare criminal de război în procesul de la Nürnberg[1], fost ministru al armamentului al celui de-al treilea Reich.

Deznodământul acestei vieţi a demnitarului nazist (ale cărei umbre ucigaşe cititorii revistei noastre le cunosc din dezvăluirile publicate în anii trecuţi[2], care afirmase odată că ar fi putut deveni „unul dintre primii arhitecţi ai Germaniei, dacă nu chiar cel dintîi", mi-a readus în minte un semnificativ episod de acum aproape un deceniu.

Noiembrie 1973: asistam în studiourile B B C-ului de la Shepperd Bush la pregătirea telejurnalului principal de seară.

Din discuţiile cu confraţii britanici am aflat însă că „evenimentul" zilei nu va fi decît abia amintit în cuprinsul telejurnalului. Despre ce era vorba? La Festivalul internaţional al filmului de la Londra, desfăşurat între 20 noiembrie şi 7 decembrie, se prezentau două filme ce stîrneau extrem de puternice controverse şi proteste: The Double-Headed Eagle (Vulturul cu două capete) şi Swastika. Două filme documentare de lung metraj, ale căror personaje principale se numeau Adolf Hitler, Joseph Göbbels, Martin Bormann, Eva Braun şi mulţi alţi potentaţi ai Germaniei hitleriste. Desigur, printre figurile filmelor apăreau şi o serie de oameni care se împotriviseră din răsputeri nazismului, plătind rezistenţa lor cu viaţa, cum era cazul conducătorului partidului comunist, Ernst Thälmann[3].

ALBERT SPEER — confesiuni după 30 ani

JACQUES DE LAUNAY

Date fiind criticile numeroase la adresa modului eminamente narativ în care fuseseră montate cele două filme, ca şi a manierei detaşate a comentariului (cele două documentare conţinînd o mare cantitate de materiale filmate strict secrete, provenind chiar din arhivele foştilor stăpîni ai celui de-al treilea Reich şi arătîndu-i pe aceştia în posturi dintre cele mai omeneşti, ca, de pildă, jucîndu-se cu copiii, cu cîinii, înotînd sau plimbîndu-se în Munţii Pădurea Neagră sau în cei ai Bavariei), B B C-ul iniţiase o dezbatere televizată în care să se înfrunte diferitele puncte de vedere. La emisiune fusese invitat şi Albert Speer. În acea zi, Speer sosise pe aeroportul Heathrow şi tot în aceeaşi zi de pe aeroport el se întorsese în R.F. Germania. Motivul? Cu toate insistenţele B B C-ului, autorităţile de frontieră nu i-au permis lui Speer să intre în Marea Britanie.

Se vădea în felul acesta că, deşi fusese eliberat din închisoarea Spandau din Berlinul Occidental de peste şase ani, după ce-şi executase cei 20 ani la care-l condamnase Tribunalul de la Nürnberg, deşi memoriile lui apăruseră şi în limba engleză, deşi era deseori apreciat în istoriografie drept unul dintre puţinii membri ai conducerii naziste care a manifestat critici repetate faţă de Hitler, participarea sa de o extremă eficienţă la războiul dus de hitlerişti contra Marii Britanii nu fusese uitată. Se vădea în felul acesta că prevalează la factorii de decizie ai imigraţiei, fie şi pentru o viză de scurtă şedere,

---

[1] [2] *Magazin istoric*, nr. 9-12/1970; 2-4/1971, 12/1977; 4/1976.

În imagini: Deţinutul de la Spandau (sus) şi autorul de memorii.

judecata de valoare exprimată cu mulți ani în urmă de istoricul Hugh R. Trevor-Roper (actualmente lord Dacre of Gianton). În ciuda unei anumite tării de caracter și sincerități în rapoarturile sale cu Hitler — unică între intimii dictatorului — pe care Hugh R. Trevor-Roper i-o recunoaște, el, ca și alți istorici, consideră că „adevăratul criminal al Germaniei naziste a fost Speer, pentru că, mai mult decît oricine altul, a reprezentat acea filozofie funestă care a devastat Germania și a adus restul lumii la marginea prăpastiei. Timp de zece ani Speer s-a aflat în inima puterii politice... fără a întreprinde însă nimic".

Trebuie să nu uităm, deci, că Speer a fost părintele industriei de armament hitleriste, că el a dovedit o asemenea capacitate de organizare și conducere în funcția ce o deținea, încît a asigurat o bază materială indispensabilă, de o calitate excelentă, chiar și în cele mai dificile condiții, pentru agresiunea nazistă împotriva țărilor europene. Istoricul german Joachim Fest, cunoscut drept specialist al perioadei hitleriste, îl definește astfel pe Speer: „De fapt, pînă în 1942 nu se poate spune nici că Speer a ocupat un loc central pe plan politic, dar nici că n-ar fi făcut nimic. El reprezenta însă tipul de om fără ajutorul căruia nazismul nu s-ar fi putut menține la putere: acel tip de tehnician care, sub pretextul așa-zisului apolitism al profesiunii sale, încerca să-și asigure o existență la adăpost de orice reproș și să-și îndeplinească doar ceea ce numea datoria sa, făcîndu-și un merit tocmai din inactivitatea sa politică, mascată de această «îndeplinire a datoriei». Indiferent care a fost influența de care s-a bucurat, această categorie de oameni se ținea departe de evenimentele zilnice, nu îmbrăca uniforma, nu comitea acte arbitrare, nu promulga legi și nu ordona arestări; în felul acesta, din punct de vedere juridic, ea nu se făcea vinovată. Totuși, nu-i mai puțin adevărat că, date fiind poziția și mijloacele de care se bucura, ea n-a acționat îndeajuns pentru a împiedica domnia violenței. Iată de ce ea poate fi acuzată că s-a sustras în general răspunderii ce-i revenea. Pentru că, în definitiv, a-ți face datoria este fără îndoială puțin într-un stat unde cetățenii sînt obligați să îmbrace uniforma, sînt supuși bunului plac, expuși arestărilor sau execuțiilor arbitrare. Cel care încearcă să se justifice referindu-se doar la comportarea sa corectă nu poate fi prin aceasta absolvit de orice învinuire, indiferent cît este de satisfăcut personal că n-a fost cuprins de corupția generală. Trebuie totuși spus că eroii sînt puțini, iar în epocile grele slăbiciunea și orbirea constituie pentru mulți o modalitate tehnică ce înlesnește supraviețuirea".

Însuși Speer a ajuns, la Niirnberg, la concluzia: „În viața publică există, cred eu, două genuri de responsabilități: una privește domeniul vieții particulare și desigur că aici fiecare răspunde integral de actele sale. Dar, după părerea mea, pentru lucrurile cu adevărat esențiale există, pentru a mă exprima astfel, o responsabilitate generală; ea există și trebuie să existe în măsura în care ocupi o funcție de conducere, căci altfel cine altcineva ar trebui să poarte răspunderea pentru desfășurarea evenimentelor?"

Desigur, atunci cînd, în sfîrșit, după mulți ani, autoritățile britanice i-au permis lui Speer să intre în Anglia, ele s-au condus după criterii umanitariste față de un om de 75 ani suferind, care necesita un tratament medical. Și astfel, cel căruia i-a aparținut punerea în scenă a giganticelor manifestații de la congresele Partidului nazist de la Nürnberg și care avea să dea socoteală tot acolo, în 1946, de vinovăția sa în fața Tribunalului internațional, își sfîrșea viața, beneficiind de indulgență și ajutor medical în țara ale cărei așezări omenești și monumente istorice, ale cărei grădini și parcuri le distrusese aviația cu zvastica pe aripi.

Istoricul francez Jacques de Launay — cunoscut cititorilor revistei noastre — ne-a furnizat acum un interviu concludent asupra întîlnirilor sale cu Speer în ultimii săi ani de viață, întîlniri în cursul cărora fostul demnitar nazist a evaluat din nou cu lucliditate imensul impact al actului de la 23 August 1944 din țara noastră asupra mersului celui de-al doilea război mondial.

Cristian POPIȘTEANU

Mărturisesc că la sfîrșitul anului 1945 și începutul lui 1946, am fost unul dintre „jefuitorii" bunkerului Cancelariei Reichului din Berlin, unde murise Hitler, la 30 aprilie 1945. Soldații sovietici care păzeau intrarea nu erau severi; puteai lua „suveniruri" de acolo.

Mi-au reținut atenția două documente oficiale, semnate de Hitler și Göring. Conțineau numirea lui Albert Speer, la 9 februarie 1942, în funcția de ministru al armamentului și de șef al Organizației Todt[1]. Le-am luat cu mine și, după 30 ani, am hotărît să i le dau lui Speer. Acesta, care pe vremea cînd își ispășea pedeapsa la închisoarea Spandau[2], citise versiunile în germană ale cărților mele, m-a invitat să-l vizitez, în primăvara lui 1975, la proprietatea tatălui său, unde locuia din 1966.

Ciudat destin a avut acest om, a cărei carieră a atins apogeul la 40 ani și care a petrecut apoi două decenii în temniță. Istoria a reținut în ce-l privește atît imaginea unuia dintre acuzații principali ca mare criminal de război în procesul de la Nürnberg, cît și pe aceea a unui tehnocrat de mare clasă, care a pus la muncă pentru înarmarea Reichului cinci milioane de europeni și a reușit să obțină creșterea producției, în ciuda bombardamentelor.

Iată cîteva frînturi din conversația pe care am avut-o în 1975 cu el:

— A fost un adevărat tur de forță, nu-i așa?

— Cînd am preluat activitatea, totul era atît de prost organizat, încît te pierdeai în hîrțogăria birocratică. M-am mulțumit să înlătur obstacolele artificiale. Munca oamenilor a făcut restul.

---

[1] Organizația Todt, serviciu de lucrări de geniu aferent Wehrmachtului, condus din 1938 de inginerul Fritz Todt, a supraviețuit morții acestuia (survenită în 1942, într-un accident de avion), construind un vast ansamblu fortificat din Norvegia pînă în golful Biscaya, căruia propaganda germană i-a dat numele de „Zidul Atlanticului".

[2] Tribunalul de la Nürnberg l-a condamnat pe Speer (1905-1981) la 20 ani închisoare (1946-1966). În 1969, el a publicat în Editura Ullstein volumul *Erinnerungen* (Amintiri), tradus apoi în mai multe limbi.

În 1975, Speer avea 70 ani, se îngrășase puțin, dar la înălțimea sa, de 1,80 m, rămăsese zvelt.

— Am scris în cartea mea Dossier de Vichy *că, în primăvara lui 1944, pregăteați un fel de „20 iulie economic"[1]. Faptul rezultă din întrevederile pe care le-ați avut cu domnul Bichelonne, ministrul producției industriale în guvernul de la Vichy, cît și cu feldmareșalul german Erhard Milch.*

— Da, am citit! Cu Milch aveam relații speciale. Abordam subiecte cam neconformiste, chiar neortodoxe, aș zice, de-a dreptul interzise. Cînd, în aprilie 1944, Bichelonne a venit la Berlin, am avut cu el numeroase întrevederi particulare; la unele a participat și Milch. Nu le-am ascuns niciodată preocupările mele. Mă simțeam legat în special de Bichelonne, printr-o simpatie reciprocă. Amîndoi eram tineri, el avea 40 ani, eu — 39 și nutream mari ambiții. Socoteam că un viitor nu prea îndepărtat ne va rezerva înalte însărcinări în țările noastre, de aceea jurasem să acționăm în comun, în cazul unei păci de compromis în vest, pentru o strînsă cooperare economică franco-germană.

În primăvara anului 1944, toți se minunau de progresele înregistrate de Reich în domeniul producției industriale. Dar eu nu mă lăsam păcălit; aveam convingerea că războiul era pierdut. Din iunie pînă în decembrie 1944, am înaintat lui Hitler 12 memorandumuri, prin care îl avertizam despre iminenta înfrîngere. Știu că Führerul le-a citit pe toate, dar de cîte ori îl întîlneam eluda subiectul.

La 30 iunie 1944, l-am înștiințat în scris că pierdusem cea mai mare parte din rezervele de carburant pentru aviație și că urmările erau catastrofale. Începînd din iunie 1944, nu puteam asigura decît sub 50 000 tone de benzină lunar, iar din august, cînd trupele noastre au trebuit să părăsească România, cifra a scăzut sub 20 000 tone. Era clar că mergeam spre dezastru. Aceasta a fost cauza înfrîngerii. Ea a apărut nu ca urmare a bombardamentelor strategice aeriene executate de britanici și americani, întrucît producția continua să sporească la sondele din Vest, ci prin pierderea, după 23 august 1944, a surselor de aprovizionare din România...

Fără doar și poate, acea zi de 23 august 1944, de la București, a dus la o întorsătură decisivă în istoria producției și economiei de război, deci în istoria conflagrației înseși. Încă din primăvara lui 1944, toată lumea se gîndea la sfîrșitul războiului. La noi, unii sperau într-un compromis germano-sovietic, bazîndu-se pe faptul că economiile celor două țări erau complementare; alții, printre care și eu, preferau un compromis cu Occidentul. Știți ce s-a ales din toate astea[2].

— Printre documentele scoase la iveală la Nürnberg s-a aflat și procesul-verbal al unei reuniuni a industriașilor germani, care a avut loc la Strasbourg, la 10 august 1944. Doctorul Bosse, care a prezidat această reuniune, a declarat, în numele dumneavoastră, că războiul era pierdut și că sosise momentul de a se constitui în străinătate baze comerciale secrete pentru perioada postbelică. Ministerul dv. se declara gata să subvenționeze astfel de inițiative. El cerea, de asemenea, ca războiul să continue pînă la capăt, pentru a se păstra unitatea Germaniei după încheierea ostilităților. Ce credeți despre această reuniune de la Strasbourg?

— Nu mai țin minte exact. Bosse era unul dintre colaboratorii mei apropiați. S-ar putea să fi fost și alte reuniuni ca cea de la Strasbourg, convocate și conduse de adjuncții mei. Opinia mea era că trebuia evitat cu orice preț să se ajungă la invadarea Germaniei și la distrugerea tuturor uzinelor ei. Încă din vara lui 1944, m-am opus dorinței patologice distructive a lui Hitler. De ce trebuiau deschise digurile Olandei, sabotate regiunile petrolifere ale României, inundate minele din Pas-de-Calais, distrus Parisul? Nu aveam dreptul să practicăm politica „pămîntului ars" și să privăm Europa de resursele ei vitale.

La 29 martie 1945, Hitler mi-a reproșat că îi sabotez ordinele și mi-a spus că, dacă n-aș fi „artistul lui", ar ordona să fiu împușcat. I-am răspuns că nu trebuie să mă menajeze, dar că nu îmi poate

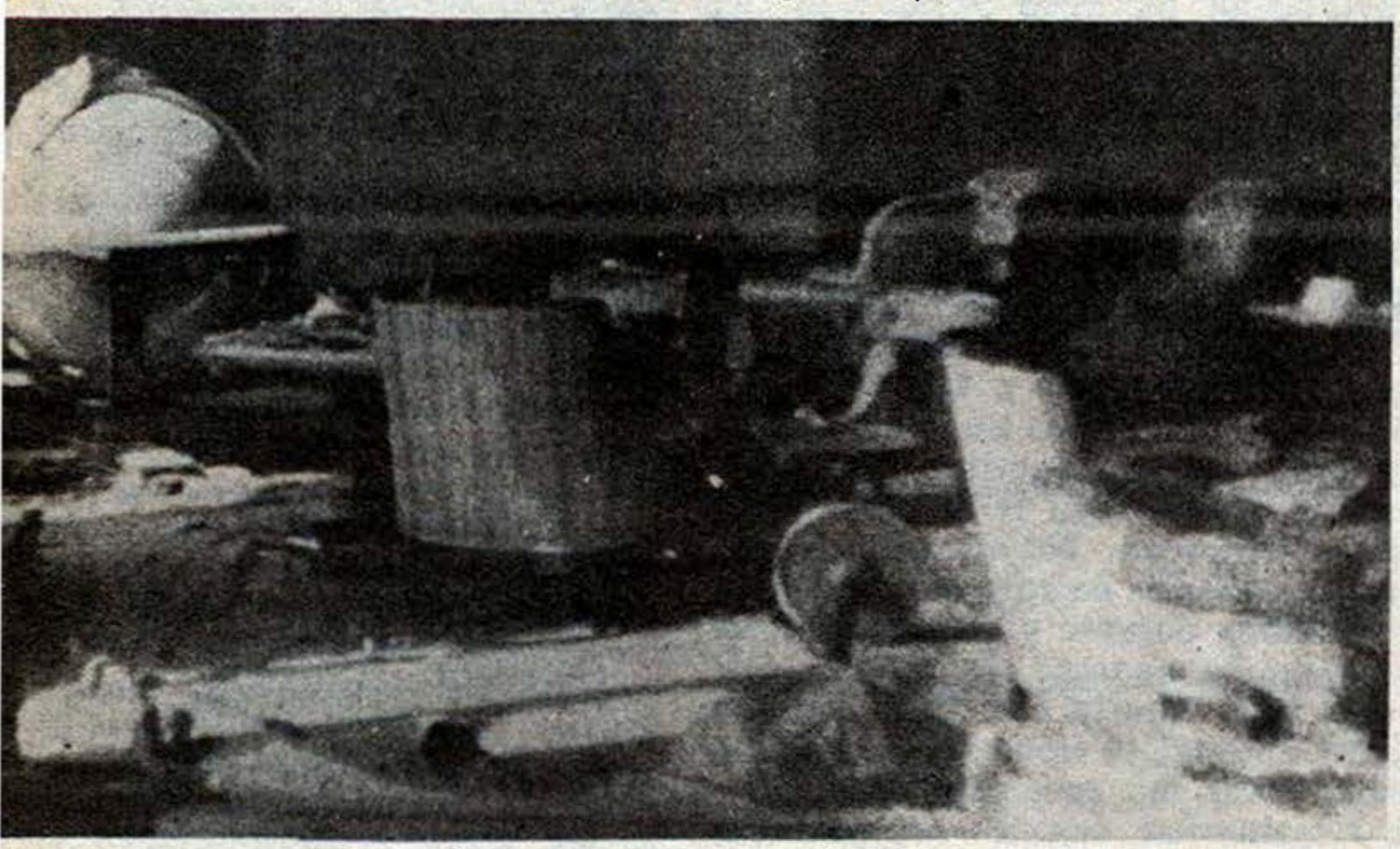

Aprilie 1945. Biroul lui Hitler din Cancelaria Reichului, așa cum arăta în timpul bombardamentelor aviației și artileriei sovietice

[1] Autorul interviului face aluzie la cunoscutul atentat împotriva lui Hitler, comis de colonelul von Stauffenberg, în vara lui 1944 (*Magazin istoric*, nr. 2/1967), lăsînd să se înțeleagă că Speer ar fi proiectat un sabotaj economic de mare amploare. Faptul este contestat de mulți istorici.

[2] Aici Speer are în vedere tentativele conducătorilor celui de-al treilea Reich de a proceda — prin diverși emisari — la o pace separată fie cu U.R.S.S., fie cu Marea Britanie și S.U.A., tentative respinse de puterile coaliției antihitleriste.

pretinde să acţionez ca un laş. Atunci el mi-a oferit un concediu, pe care l-am refuzat.

— *În cărţile dv. vă referiţi aluziv la o posibilitate de fugă ce vi s-a oferit şi de care nu aţi profitat.*

— „Operaţia Groenlanda". Ştiţi că, în cursul războiului, am ajuns la concluzia că meteorologia putea face mari progrese, prevăzînd formarea de cicloni şi anticicloni deasupra Groenlandei. Din acest motiv, serviciile noastre instalaseră în Groenlanda două staţiuni de observaţie meteorologică. La începutul lui 1945, am adus cele două staţiuni de observaţie din Groenlanda mai întîi în Norvegia, apoi în Germania. Printre consilierii şi prietenii mei era şi locotenent-colonelul de aviaţie Werner Baumbach. El mi-a propus, fără nici un ocoliş, să părăsim infernul în care trăiam şi să ne instalăm, pentru cîtva timp, în Groenlanda. Erau vorbe spuse la un pahar, aşa că am acceptat, fără să cred prea mult în seriozitatea ofertei. Dar el m-a luat în serios şi, pe la mijlocul lui aprilie 1945, mi-a repetat propunerea. Urma să folosim chiar hidroavionul Heinkel cu patru motoare, care cîndva aprovizionase staţiunile meteo din Groenlanda, decolînd din nordul Norvegiei. Dispuneam de corturi, schiuri, puşti de vînătoare, grenade pentru pescuit, hrană pentru un an, medicamente. Chiar şi caiacul meu era prevăzut. Am adăugat un top de hîrtie pentru a-mi redacta, într-o primă formă, memoriile. Mă jucam cu acest proiect. Baumbach mi-a arătat hărţile, mi-a indicat pe ele un fiord ideal, cu temperatură blîndă şi constantă. Am ales şi echipa care urma să ne însoţească: un pilot şi doi copiloţi, precum şi pe aghiotantul meu, locotenent-colonelul Manfred von Poser. Speram că vom putea trece neobservaţi în acea insulă, deasupra căreia aliaţii nu efectuau raiduri aeriene[1]. M-am decis să plec. Dar ştirea morţii lui Hitler şi a înlocuirii lui cu amiralul Dönitz m-a făcut să renunţ.

— *Odată instalat în Groenlanda, ce-aţi fi făcut?*

— Aş fi aşteptat calmarea patimilor, mi-aş fi scris între timp memoriile şi aş fi plecat la sfîrşitul lui 1945 în Anglia, unde m-aş fi constituit prizonier.

— *Aţi fi evitat astfel condamnarea?*

— Nu, dar n-aş mai fi compărut printre marii criminali de război de la Nürnberg. M-ar fi judecat într-un proces ulterior şi m-ar fi condamnat mai puţin sever, la cinci sau zece ani.

— *Acum regretaţi?*

— Deloc. Trebuia să plătesc. Voiam să-mi asum toată responsabilitatea ce-mi revenea.

— *Există în memoriile dv. un punct care mă intrigă. La Nürnberg, în timpul instrucţiei, aţi afirmat că aţi încercat să-l eliminaţi pe Hitler, în aprilie 1945, prin introducerea unui gaz asfixiant în bunker. În schimb, la proces, cînd s-a ajuns la acest punct, aţi fost mult mai rezervat, aproape şovăielnic. După eliberarea dv., în 1966, aţi devenit din nou mai categoric. Ce să credem despre toate acestea?*

— Într-adevăr, în februarie şi martie 1945, am luat în considerare ideea de a introduce un gaz asfixiant în bunker, dar proiectul n-a depăşit stadiul intenţiilor în faşă. Pentru mine, Hitler era ca un tată care a înnebunit şi spune copiilor săi: „O să mor şi toţi trebuie să piară odată cu mine". Unul dintre fii îşi spune că tatăl trebuie ucis, înainte de a-i tîrî pe toţi la moarte. Dar fiul nu uită că e vorba de tatăl său. De aici ezitările lui, chiar dacă se află în „legitimă apărare".

Prin urmare, proiectul meu nu avea nimic comun cu planul curajos, de la 20 iulie 1944, al lui Stauffenberg, plan pe care, pe atunci, nu-l înţelegeam; era cu totul altceva: instinctul de conservare. La Nürnberg, am interzis avocatului meu să-şi întemeieze apărarea pe proiectul de atentat. Nu voiam să se exagereze acest incident. Dar preşedintele tribunalului, care citise depoziţiile mele de la instrucţie, a pus întrebări cărora le-am răspuns încurcat şi reticent.

În general, în atitudinea mea faţă de Hitler am comis greşeala de a disocia tehnica de politică. Cînd mi-am înţeles eroarea, era prea tîrziu. Iată de ce mi-am recunoscut vinovăţia. Pentru tot acel trecut, am fost răspunzători doar cîţiva oameni. Nu puteam accepta, cu conştiinţa curată, responsabilitatea colectivă a poporului german. Nici nu aveam voie să ne eschivăm în ultima clipă. Acest adevăr rămîne şi astăzi valabil.

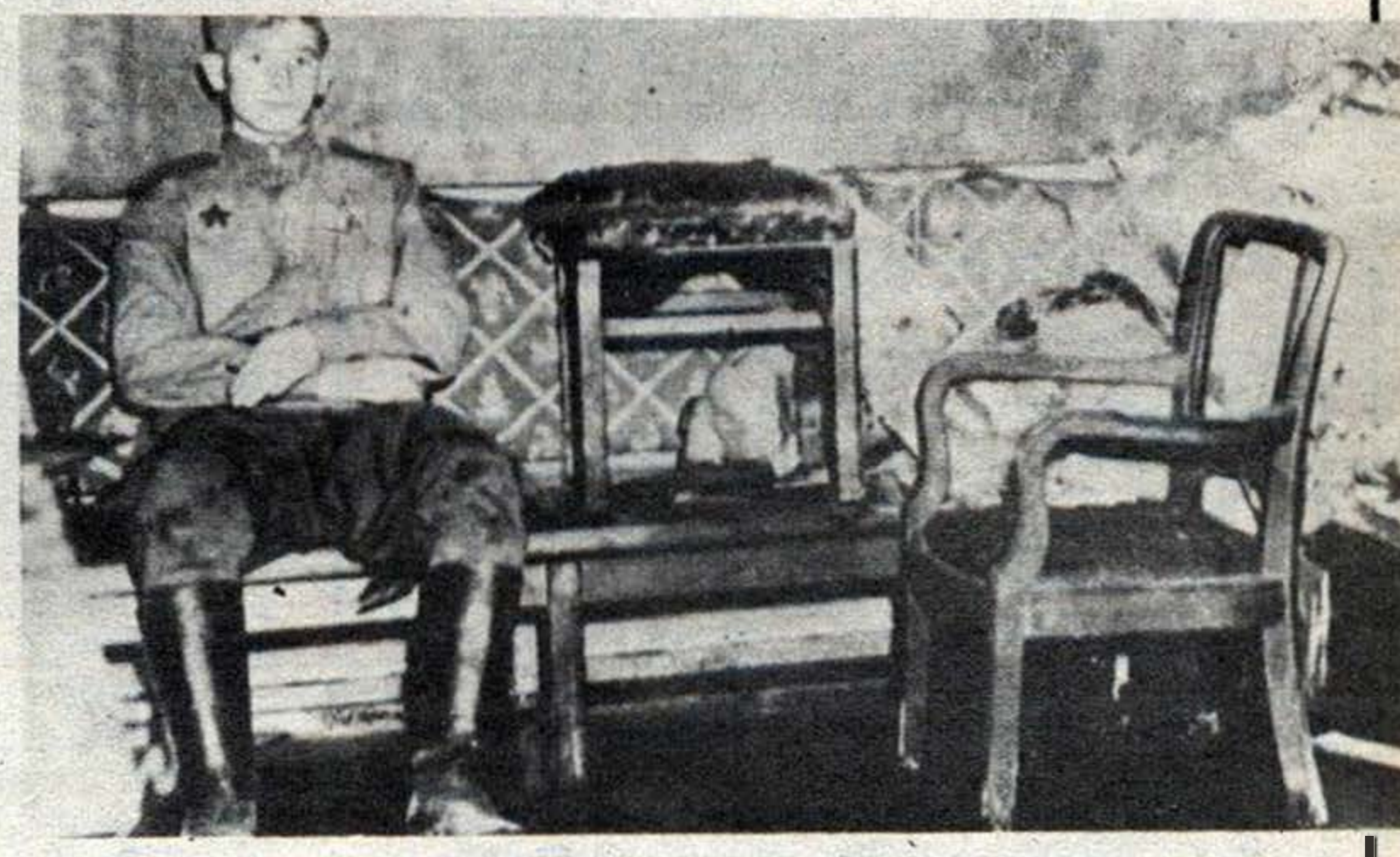

Un soldat sovietic pe canapeaua pe care, cu cîteva zile înainte, s-au sinucis Adolf Hitler şi Eva Braun

În româneşte de
L. SĂRĂŢEANU

[1] Proiectul lui Speer pare bizar. Forţele americane ocupaseră principalele zone strategice ale Groenlandei, la scurtă vreme după intrarea Statelor Unite în război.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

— Cititorii noştri ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la Căsuţa poştală nr. 1-702, Bucureşti.

— Atragem din nou atenţia tuturor celor care ne scriu că manuscrisele şi documentele anexe nu se înapoiază. În consecinţă, corespondenţii noştri sînt rugaţi să-şi păstreze copiile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliţi să subliniem pentru cei care ne scriu de mînă, adesea cu creionul şi foarte neciteţ, că le vom răspunde mult mai puţin prompt decît corespondenţilor care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.

— Unii cititori ne adresea ă — în aceeaşi scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria naţională şi universală. A le răspunde la fel de amănunţit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puţin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis şi a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

— Cititorii care doresc să primească răspuns în scris la întrebările adresate redacţiei sînt rugaţi să includă în scrisorile lor un plic timbrat, pe care să-şi scrie adresa completă.

PE URMELE UNEI FOTOGRAFII

ŞTEFAN LĂZĂRESCU, din Bucureşti: În numărul din luna septembrie 1975 al revistei Magazin istoric, cititorii puteau vedea o stampă de epocă din Bucureşti de la sfîrşitul secolului trecut, reprezentînd colţul din Calea Victoriei unde se află restaurantul Capşa. Cercetînd între documentele adunate — unele de peste un veac — am ales cîteva care ilustrează prezenţa acestui restaurant bucureştean cu o vechime de 130 ani în viaţa capitalei noastre.

Deschis la început ca o mică cofetărie în hanul Damari din Podul Mogoşoaiei în faţa bisericii Zlătari şi a străzii Sărindari (pe acelaşi loc unde se află şi astăzi), localul era modest, luminatul se făcea cu luminări de seu, iar apa se aducea cu sacaua şi se bătea, spre a se limpezi, cu piatră acră. Iată ce scria Grigore Capşa, senator la 1891, preşedintele Camerei de Comerţ şi Industrie la 1896 (cîştigătorul multor medalii la expoziţiile de la Viena, Paris, Bordeaux) din Bucureşti, la 24 iulie 1877, fratelui său Ioan, aflat la Paris: „Pe aici pe la noi s-au petrecut lucruri foarte importante de cînd aţi plecat voi; acum însă sunt cu totul extraordinare: să vezi pe marele împărat al Rusiei plimbîndu-se pe străzile noastre, pe prinţul Nicolae al Serbiei, pe toţi marii duci ai Rusiei şi alţi o seamă de personaje mari din toată Europa care vin în diferite misiuni aici cu ocazia Războiului.

Săptămîna trecută am avut mai multe recepţiuni ale marelui prinţ Gorceakov.

Cît despre iubita noastră patrie, sperăm a ieşi cu independenţa definitivă şi scăpaţi de tributul greu ce pînă acum îl plăteam.

Graţie guvernului actual pînă acum ne-am strecurat foarte bine în chestiunea Orientului şi prin o mie şi una de ace prin care am trecut de vreo 5 luni încoace. Oştirea noastră acum este vie, mîndră şi gata a treee Dunărea şi a da piept cu tiranul care de atîta timp ne bîntuie, şi crede şi speră tot românul că rezultatul va fi o victorie nemuritoare".

Iar Universul din 21 ianuarie 1943, remarca: „La banchetul pe care Comerţul Capitalei îl dă lui Ion Brătianu, la banchetul dat de amicii literaturii în cinstea lui Vasile Alecsandri pentru izbînda la marele concurs de la Montpellier, cu Gînta latină [vezi şi articolul din Magazin istoric, nr. 8/1977], grija meselor a avut-o Capşa.

Acest din urmă banchet s'a dat de un comitet alcătuit din Creţianu, dr. Davila, Vasile Boerescu, V.A. Urechiă, Esarcu, Gr. Vulturescu. Ziarul Romînul, din 4 iunie 1878, scria: Serbarea a fost deschisă prin cîntul Gintei latine... esecutat de un cor de cîntăreţi... şi de o numeroasă orhestră. La masă poetul avea în faţa sa o mare liră încununată cu flori..."

Titu Maiorescu, avînd o nuntă în familie, scrie în ale lui însemnări zilnice, din 1876: „Bun prînz de la Capşa a 20 de franci de persoană, fără vin". Iar Odobescu, în Pseudokynegeticos, îndeamnă un prieten: „Du-te într'o dimineaţă la Capşa şi spune-i să-ţi facă... un puteu din cele ce se chiamă Pâté de grives... După ce vei mînca o să simţi... o mustrare de cuget pentru că ai trecut cu vederea şi ai nesocotit vînatul numit grives... pe româneşte sturzi şi cocoşari".

În timpul ocupaţiei germane din 1917 hotelul şi restaurantul au fost transformat în Casa ofiţerilor, intrarea românilor fiind interzisă, după cum se poate vedea din fotografia alăturată, aflată în aceeaşi colecţie de documente.

ADEVĔRUL

Citind în Bucureşti, acum 50 ani am văzut că vă referiţi şi la ziarul Adevărul. Aş dori să aflu cînd a fost înfiinţată această publicaţie, ne scrie DORIN PETRESCU, din Timişoara.

Ziarul Adevărul (Adevĕrul) a fost fondat la Iaşi, în 1871, de A.V. Beldiman. În 1888 ziarul reapare la Bucureşti. Între 1898 şi 1920 Adevărul a fost condus de Constantin Mille. În 1898, Enciclopedia română, publicată de ASTRA la Sibiu scria: „Adevărul e republican-democrat, cu o pronunţată nuanţă socialistă şi apare în trei ediţiuni în tiragiu zilnic mediu de 12 000 exemplare".

În 1932, directorii Adevărului erau Constantin Graur, Em. Socor şi B. Brănişteanu. Printre redactorii săi se aflau: N. Batzaria, F. Brunea-Fox, N. Deleanu, Al. Graur, Mircea Grigorescu, Barbu Lăzăreanu, M. Sevastos, T. Teodorescu-Braniş te.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

TRANSPORTUL AEROPLANELOR

Pornind de la fotografiile reprezentînd cîteva tipuri de avioane din primul război mondial (nr. 9/1981), DUMITRU IOAN, din Bucureşti, ne trimite fotografia de mai jos, reprezentînd un automobil pentru transportul aeroplanelor. Fotografia, însoţită de următorul text, a apărut în revista Gazeta ilustrată, din 26 aprilie 1914: „Societatea de navigaţiune aeriană din Berlin — Johannisthal a construit un automobil special pentru transpor-

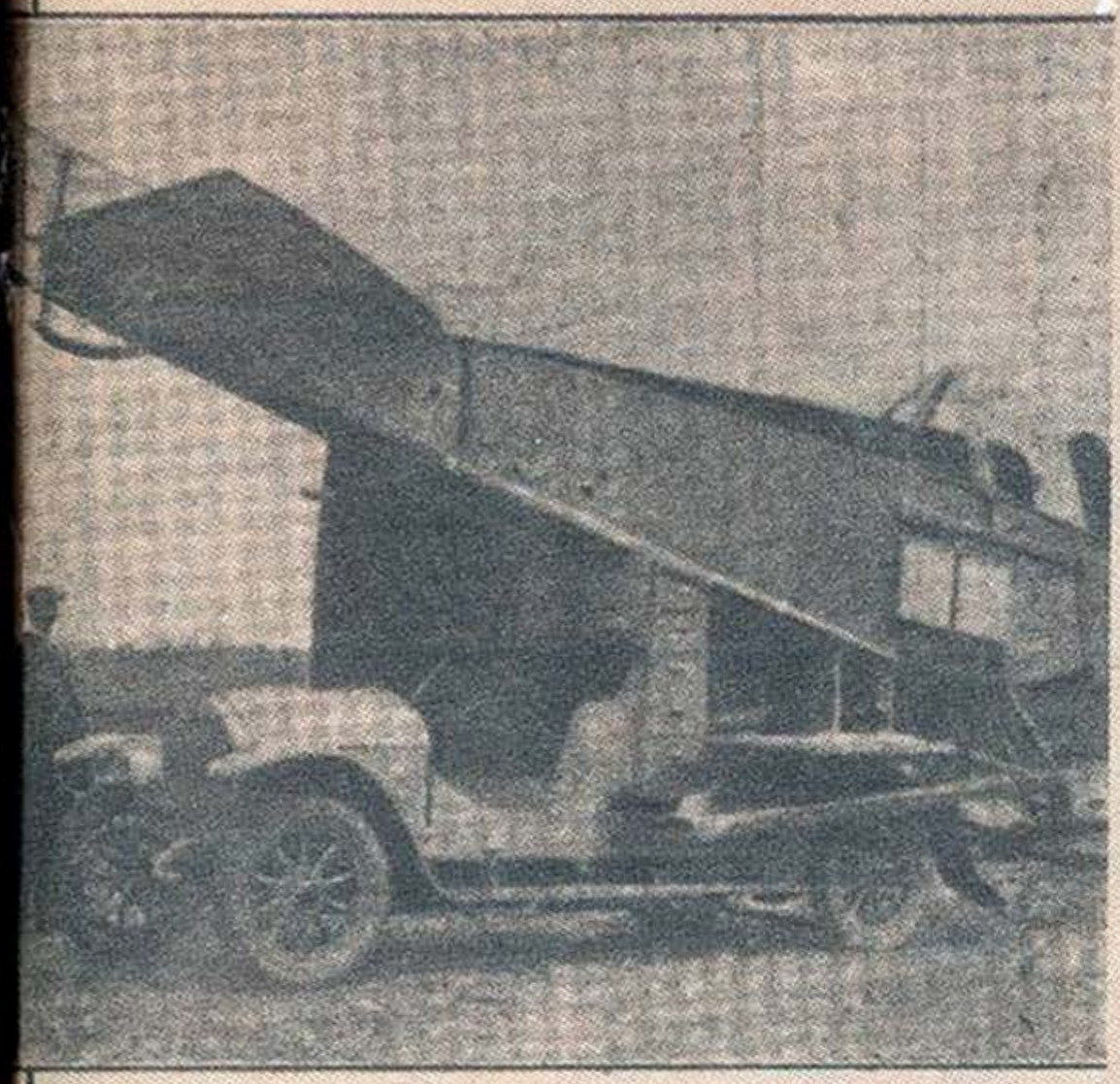

tul aeroplanelor. Partea dinapoi a vehiculului e amenajată în platformă pe care se fixează aparatul de zburat, de la care au fost demontate roţile de lansare şi aripile; acestea din urmă sînt aşezate de o parte şi de alta a platformei. În interiorul automobilului sînt cutii pentru uneltele necesare. În dreapta şi în stînga băncheţei din faţă a automobilului — destinată pentru şofer şi pilotul aparatului de zburat — se află cîte o băncheţă suplimentară pentru doi mecanici".

UN EDITOR

În nr. 6/1982, am întîlnit menţionat numele istoricului Mihai Costăchescu şi aş dori să aflu mai multe date despre el, ne scrie **VIOREL ŞTEFAN**, din Constanţa.

Mihai Costăchescu (1884-1953), membru corespondent al Academiei române (din 1989), a editat documente referitoare la istoria Moldovei, de la începuturi, pînă în sec. XVI. Ediţiile sale de documente, consemnează Enciclopedia istoriografiei româneşti, „sînt valoroase atît prin exactitatea transcrierilor şi traducerilor, cît mai ales prin identificarea şi localizarea onomasticii şi toponimiei vechi moldoveneşti".

Dintre lucrările sale menţionăm: Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare (2 vol., 1931-1932), Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare (1933), Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod (1940), (Documente de la Ştefan cel Mare (1948).

În 1933 a fost distins cu premiul „Gheorghe Asachi" al Academiei române.

NOTA CU NR. 7

ION DUMITRAŞCU din Bucureşti: Aveţi drept te. La lectura notei 7 din p. 35 a nr. 10/1982 trebuie avute în vedere evenimentele din septembrie 1940, legate de abdicarea regelui Carol II. Elise I.I.C. Brătianu a trăit între anii 1870 şi 1957.

Nicolae MINEI

CERERI ŞI OFERTE

PETRU STUPARIU, str. Mistreţului, nr. 2, Iaşi, **solicită: nr. 1-9/1967; colecţia 1968-1971; 1-10, 12/1972; 1-12/1973; 1, 3-4, 12/1974; 2-12/1975; 1-12/1976; 1-6, 8, 10-12/1977; 1, 3, 5-12/1978; 1-12/1979; 1-11/1980; 1-5, 11-12/1981; 1-4/1982.**

OCTAVIAN LATEŞ, str. M. Eminescu, nr. 57, Haţeg, jud. Hunedoara, **solicită: nr. 2, 5/1967; 4/1980; 3/1982.**

NECULAE M. CIOCOIU, sat. Grindu, nr. 46, com. Brăneşti, jud. Dîmboviţa, **solicită nr. 1-12/1980.**

NICOLAE DIACONESCU, str. Avram Iancu, nr. 1 A, bl. 4, sc. 1, ap. 8, Brad, jud. Hunedoara, **solicită: nr. 1-5/1967; oferă: nr. 7, 9/1967; 1-4, 6-12/1968; 1-9, 11/1969; 2-7, 10-12/1970; 1-12/1971; 1-2, 4-11/1972; 1-3, 5-9, 11-12/1973; 1-3, 5-6, 8-12/1975; 1, 3-12/1976; 1-4, 6-7, 9-12/1977; 1, 3, 5, 7-8, 11-12/1978; 1, 4-5, 7-9, 12/1979; 3, 5, 8-10, 12/1980; 1, 3-4, 6, 8-9, 11-12/1981.**

LAURA CIORTAN, str. Spiru Haret, nr. 7 A, et. IV, ap. 13, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

FRIM EVDOCHIA, bd. H. Botev, nr. 8, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

OTOKAR COVAR, bd. Gării, nr. 16, sc. B, ap. 9, Braşov, **oferă colecţia completă.**

DUMITRU COTAC, str. 13 decembrie, nr. 23, bl. 10, et. II, ap. 43, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

Numeroşi cititori ne solicită, în scris sau telefonic, diferite numere din revistă. Precizăm că nu avem posibilitatea să satisfacem astfel de cereri. Cel mai bun mijloc de a avea asigurată primirea la timp a tuturor numerelor de revistă rămîne abonamentul.

Nu uitaţi, deci, să reînnoiţi abonamentul dv. la Magazin istoric. **După cum ştiţi, abonamentele la revista noastră se pot face** la toate **oficiile poştale şi la** toţi **factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc. de la oraşe şi sate.**

Cititorii şi abonaţii noştri sînt rugaţi, totodată, să ne semnaleze orice deficienţă sau dificultate întîmpinată în procurarea, abonarea sau primirea abonamentului la Magazin istoric, **pentru a putea interveni la forurile competente.**

Precizăm că preţul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poştală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primeşte revista la locul de muncă.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, str. 13 Decembrie, nr 3, cod 79 517, P.O.B. 136-137, telex 11 226.

CONTENTS (Romanian History) I. POPESCU-PUŢURI A People's History ● N. VĂTĂMANU Bălcescu in France ● M. CULMAN Maria Cantacuzino in the Paintings of the Pantheon ● V. CÂNDEA The Walachian Cantacuzinos ● I. CEAUŞESCU Transylvania — Romanian Craddle ● The 1915 Socialist Congress ● Ş. BURDA The Ostrovul Mare Treasure ● I. SPĂLĂŢELU 20 000 000 Marks for the Iron Guard ● E. PREDA The Murder of V. Madgearu ● L. DANDARA The Antifascist S. Fényes ● In Bucharest, 50 Years Ago (V)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. POPESCU-PUŢURI Une histoire du peuple ● N. VĂTĂMANU Bălcescu en France ● M. CULMAN Marie Cantacuzène dans les peintures du Panthéon ● V. CÂNDEA Les Cantacuzènes Valaques ● I. CEAUŞESCU La Transylvanie — berceau des Roumains ● Le Congrès socialiste de 1915 ● Ş. BURDA Le Trésor d'Ostrovul Mare ● I. SPĂLĂŢELU 20 000 000 Marks pour la Garde de fer ● E. PREDA L'Assassinat de V. Madgearu ● L. DANDARA L'Antifasciste S. Fényes ● A Bucarest, il y a 50 ans (V)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРЬ История народа — одна ● Н. ВЭТЭМАНУ Бэлческу во Франции ● М. КУЛМАН Марин Кантакуэнно в живописьях Пантеона ● В. КЫНДЯ Мунтяиские Кантакузины ● И. ЧАУШЕСКУ Трансильвания — румынская колыбель ● Социалистический съезд в 1915 ● Ш. БУРДА Сокровище в Островул Маре ● И. СПЭЛЭЦЕЛУ 20 000 000 марок для Железной гвардии ● Е. ПРЕДА Убийство В. Маджару ● Л. ДАНДАРА Антифашист С. Феннеш ● В Бухаресте, 50 лет тому назад (V)

INHALT (Rumänische Geschichte) I. POPESCU-PUŢURI Eine Geschichte des Volkes ● N. VĂTĂMANU Bălcescu in Frankreich ● M. CULMAN Maria Cantacuzino in den Bildern des Pantheons ● V. CÂNDEA Die walachischen Cantacuzinen ● I. CEAUŞESCU Transilvanien — rumänische Wiege ● Der sozialistische Kongress von 1915 ● Ş. BURDA Der Schatz von Ostrovul Mare ● I. SPĂLĂŢELU 20 000 000 Marken für die Eiserne Garde ● E. PREDA Die Ermordung V. Madgearu's ● L. DANDARA S. Fényes, der Antifaschist ● In Bukarest, vor 50 Jahren (V)

SUMARIO (Historia rumana) I. POPESCU-PUŢURI Una historia del pueblo ● N. VĂTĂMANU Bălcescu en Francia ● M. CULMAN Maria Cantacusino en las pinturas del Panteón ● V. CÂNDEA Los Cantacusinos valacos ● I. CEAUŞESCU Transilvania — cuna rumana ● El Congreso socialista de 1915 ● Ş. BURDA El tesoro de Ostrovul Mare ● I. SPĂLĂŢELU 20 000 000 marcos para la Guardia de Hierro ● E. PREDA El asesinado de V. Madgearu ● L. DANDARA El antifascista S. Fényes ● En Bucarest, hace 50 años (V)

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

1
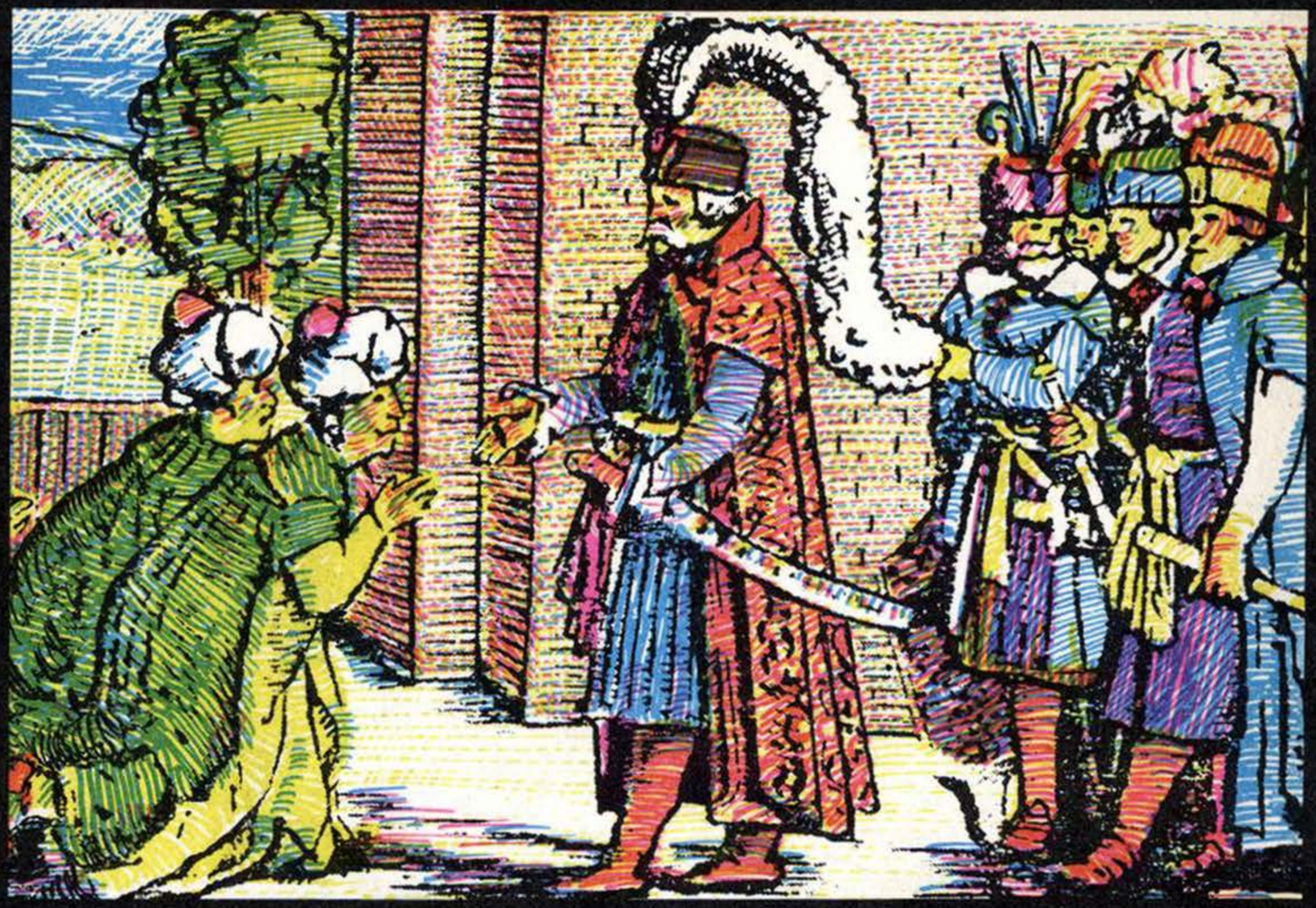
42 427